

Социологија

за

васпитаче

СОЦИОЛОГИЈА ЗА ВАСПИТАЧЕ

Садржај

Уводне напомене	2
1. Наука. Шта је то, чему служи, како и зашто настаје?.....	3
2. Социологија. Како је дефинисати, чему служи, како и зашто настаје? Ко су њени оснивачи?.....	7
3. Социологија и педагогија. Зашто је битно да се васпитачи упознају са основама социологије?.....	12
4. Природа друштвеног детерминизма. Шта је закон у социологији? Појмови парадигме, теорије, научног приступа, структуре, функције, узрочности и закона у социологији.	18
5. Како до научног закона? Социолошка методологија. Микро и макро перспектива у социологији. Позитивизам и феноменологија.....	23
6. Друштвене појаве и творевине, процеси. Друштвена покретљивост и друштвено кретање.	29
7. Важне социолошке теорије. Функционализам, маркзизам, симболички интеракционизам, етнометодологија.	33
8. Шта је друштво у социолошком смислу, а шта заједница? Држава.	43
9. Појединац и друштво. Култура, вредности, норме. Социјализација. Друштвене улоге. Друштвене санкције.	47
10. Род и пол.	54
11. Друштвене групе: примарне и секундарне.	57

12.	Породица: дефиниција, структура, функције, будућност.	60
13.	Друштвена стратификација и покретљивост. Елите. Сиромаштво.	65
14.	Култура спрам цивилизације.	75
15.	Уметност и кич.	80
16.	Морал.	84
17.	Девидантност.	88
18.	Политика. Моћ. Власт.	93
19.	Идеологија.	97
20.	Образовање.	101
21.	Религија.	108
22.	Рад.	112
23.	Глобализација.	115
24.	Мас-медији.	120
25.	Детињство и социологија.	125
25.	Извори.	131

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Социологија за васпитаче је замишљена као двоструко корисна. Она би требало да помогне будућим васпитачима да усвоје основне појмове упознавања друштва и да их освести о међузависностима присутнима у култури и друштву које ће обликовати њихов будући рад на директан, или индиректан начин. Уџбеник уводи васпитаче у социологију са минимумом градива и мноштвом питања на које треба да одговоре сами или уз помоћ

професора, са циљем да их уведу у дијалог и подстакну развитак социолошке имажинације.

1. Наука. Шта је то, чему служи, како и зашто настаје?

Извори:

Живковић, Јован (2002). Увод. У: *Ка социологији: збирка социолошких текстова*. (Пр. Јовановић, Ђ. Живковић, Ј.) Косовска Митровица: Филозофски факултет. Стр. 7-9.

Фајгељ, Станислав; Кузмановић Бора; Ђукановић Борислав (2004). *Приручник за социјална истраживања*. Подгорица: ЦИД Соцен.

Социологија је наука (Живковић, 2002), званично формирана не тако давно као неке друге. *Које су науке старије од ње?*

Шта је то - наука? Наука је један од могућих начина на који људи спознају свет који их окружује. Зашто то чинимо, који је циљ науке? Који су остали начини спознавања света? Здраворазумски, преко религиозних искустава, филозофски, преко уметности. На чему су засновани здраворазумски сазнајни облици? На искуству и “неутемељеним теоријским претпоставкама”. Религију карактеришу натприродно искуство и догматизам. Уметнички начин спознавања је утемељен на субјективном доживљају и вредносним категоријама. Које су вредносне категорије уметности? Филозофија се темељи на систематичним, теоријски утемељеним претпоставкама. Објаснит и навести примере за наведене начине спознавања.

У чему је разлика између науке и осталих облика сазнања? Здраворазумском недостају утемељене претпоставке. Религиозан одликује систематичност, али не и проверљивост, објективност. Уметнички је субјективно утемељен и тиме удаљен од науке. Филозофски је систематичан, са утемељеним теоријским претпоставкама, али не и искуствено проверљивим.

Наука има појмовник – прецизан, разрађен систем термина/појмова (отуда често не разумемо стручни језик правника, економисте, лекара...). *Навести примере термина који се користе у различитим наукама.*

Наука има свој метод – начин на који сакупља информације о свету, карактеристичан за сваку науку, прилагођен њеном предмету. *Које методе користи социологија? А медицина, географија, историја...?*

Наука је изградила одговорност о сазнатом. Зашто?

Наука намеће норме објективности и критичности сваком научном раду.

Наука је (Живковић, 2002) достигнути облик друштвене свести и делатности који на основу научних метода и принципа долази до што истинитијих сазнања о свету (његовим деловима, појавама и њиховом међуодношењу), **са циљем да утврди законитости, ради побољшања света и положаја човека у њему** (ово је једна од могућих дефиниција). *Објасните ову дефиницију. Како користимо законитости до којих долазе науке да побољшамо живот људи? Навести примере.*

Научно сазнање мора да испуњава одређене критеријуме/принципе који се тичу каквоће сазнања - епистемолошке принципе (Фајгел, Кузмановић, Ђукановић, 2004):

Општост. Не постоји наука о појединачном (да ли се за психологију, која проучава психичке процесе и стања појединца, може рећи да је наука о појединачном?). Научно сазнање је општег карактера: искуственим пручавањем ми полазимо од појединачног, али је потребно да то што смо сазнали (проучавајући појединачно) уопшtimo. Степен општости научних сазнања зависи од предметног одређења науке. Не постоји наука која за предмет има све.

Објективност. Произилази из општости. Научни закони треба да буду објективног (а не субјективног) карактера. Они припадају стварном свету (објективном), а не да зависе од наших жеља, воље, процене... Вредности, ставови истраживача не смеју да утичу на проучавање природе објекта који је предмет науке, на тај начин да учине сазнање субјективним. Тако сазнајемо стварне карактеристике предмета проучавања.

Систематичност значи да свака фаза научног рада мора да буде повезана са претходном и следећом. Наука је установила одређене методе, правила и след поступка сазнања, који поштујемо. Установљени систем повезује све фазе научног истраживања.

Прецизност је теже дефинисати, зато користимо поређење. Када гађамо мету стрелом – трудимо се да погодимо центар и то је најпрецизније. Ако погађамо даље од мете мање смо прецизни. Мање или више прецизно може бити дефинисање проблема, хипотеза, прикупљање података...

Поузданост и проверљивост значе да научно сазнање не сме да има карактеристике које би га довеле под сумњу. Ми оправдано верујемо у научно сазнање. Што је више елемената (коришћење објашњења, статистичке обраде података...) у научном раду који га оправдавају – он је поузданији. Ово има везе са проверљивошћу: истраживач који спроведе исти поступак добија исти резултат као претходник (поновљивост).

Епистемолошки принципи су комплементарни. *Шта то значи?*

Настанак и развој науке

Већ унутар самог религиозно-мистичног погледа на свет се полако успостављају неки захтеви за рационалним приступом свету (Живковић, 2002). Зато кажемо да је наука **зачета још у време “мрачног средњег века”**. Ренесанса узима замаха већ у дванаестом-тринаестом веку (до шеснаестог). За развој науке су **пресудна три момента: реафирмација Платонове мисли, сазнање да је Земља округла, проналасци барута, штампе, магнетне игле, откриће Америке...**

Емпиристи (они који инсистирају на искуственом сазнању) тринаестог и четрнаестог века (Роџер Бекон, Дунс Скот, Виљем Окам) су такође **битни за развој науке**: као антидогмате и заговорници дедуктивног приступа свету, сматрали су да питање Бога мора бити изостављено из домена разума (као и све што се не може доказати и емпиријски верификовати) и да се сазнавање мора усредсредити на оне појаве које се чињенички исказују. Рационалисти, насупрот догматизму, користе скепсу у мишљењу.

Уметност се развија у правцу представљања појединца, и то у његовим свакодневним улогама. Књижевност врши промоцију индивидуализма, афирмацијом народног језика и човека као активног бића. Ликовна уметност, такође: представљајући човека у његовом стваралачком и практичком односу према свету, како ради (што значи да предестинираност и Божија милост губе на важности).

Развија се схватање да је неопходно да **недогматски приступ сазнању** развије и одговорност за свет. **Развијање критичког односа према свету** (можемо га променити на боље, уместо да прихватамо патњу као дату од више силе). Галилеј, Бекон, Лајбниц, Декарт, Паскал... истраживачи и изумитељи, били су чиниоци оваквог обрта.

Искусственост сазнања, примена експеримента заузимају легитимно место (осамнаести век: француски материјалисти, објављивање Енциклопедије).

Наука постаје нова друштвена творевина која **развија технологију за друштвене, али за потребе сопственог развоја**.

Ипак, **тек деветнаести век доноси дистинкцију науке од филозофије**, зато што је сазрела друштвена свест о потреби за сазнањем на научном нивоу, ради побољшања света. Техничко-технолошка достигнућа омогућавају науци већу прецизност у открићима и њиховој примени. Јављају се тенденције за ублажавањем супротности мануелног и интелектуалног рада, омасовљавањем образовања, стицањем све већег нивоа образованости (ширење општог културног хоризонта свих људи). Време развоја науке је и време грађанских ратова, али и развитка капитализма са тежњом за сто већом применом новитета ради што веће зараде (насупротив натуралном начину производње у феудализму): Нови начини производње одмах примењују открића науке, повезујући је са економијом и **принцип рационалности** избија у први план. **Индивидуализам** бива све важнији, јер идентитет појединца постаје битан. **Наука је изменила свет. Данас, доноси нам нову етику - етику животне средине**, која је другачија од капиталистичке. *Шта мислите, у чему је разлика?*

2. Социологија. Како је дефинисати, чему служи, како и зашто настаје? Ко су њени оснивачи?

Извори:

Халдун, Ибн (1982). *Мукадима (избор из дјела)*. Сарајево: "Веселин Маслеша".

Јовановић, Ђокица (2002). Шта без социологије? У: *Ка социологији: збирка социолошких текстова*. (Пр. Јовановић, Ђ. Живковић, Ј) Косовска Митровица: Филозофски факултет. Стр. 10-12.

Конт Огист (1989). *Курс позитивне филозофије*. Никшић: Универзитетска ријеч: Центар за истраживачко-издавачку дјелатност РК ССО Црне Горе.

Кувачић, Иван (1982). Шта је социологија и чиме се она бави? У: *Ка социологији: збирка социолошких текстова*. (Пр. Јовановић, Ђ. Живковић, Ј.) Косовска Митровица: Филозофски факултет. Стр. 13-14.

Милс Рајт (1998). *Социолошка имагинација*. Београд: Плато.

Социологија се развијала у време преломних друштвених догађаја, на преласку из средњег у нови век (Јовановић, 2002). Време установљавања социологије као науке је време буржоаских револуција, промена у доминантним друштвеним сталежима, омасовљавања радничке класе (*која је разлика између поданика и грађанина?*), нових режима и њихових институција (*којих?*). Кризна времена су за социологију плодна времена. *Зашто?*

Њеним оснивачима сматрамо следеће ауторе: **Огист Конт, Карл Маркс, Емил Диркем, Макс Вебер**. Ипак, Запад неоправдано занемарује једног мислиоца из четрнаестог века: **Ибн Халдуна** (1982). Он је био свестан тога да **оснива једну нову науку, науку о друштву, одредио је њен предмет, и почетно одредио метод**. Пошто појам друштва тада није постојао, он је увео термин „умран“ да би објаснио њен предмет. Његово најпознатије дело Општа историја (светске цивилизације) има седам томова и на хиљаде страница, а изучава се и преводи најчешће Мукадима, односно увод у коме

Халдун објашњава основне појмове. Остао је познат по свом цикличном схватању историје: мислио је да се циклуси у развоју и променама друштва дешавају на сваких сто двадесет година. Он је **први аутор који је разликовао друштво од државе**. Користио је појам „асабија“ да опише солидарност чланова друштва.

Огист Конт (Auguste Comte, осамнаести век) је “**кум**” социологије. У почетку је називао “друштвеном физиком”, касније социологијом (Конт, 1989). И он ју је, као и Халдун, **замислио као посебну науку са методом и предметом који су специфични у односу на друге науке**. Социологија је требало да буде последња наука која ће се развити, као најважнија. Желео је да његова друштвена наука буде у стању да да одговоре на своје проблеме на начин на који то чине природне науке, и истим методама: проучавајући чињенице доступне мерењу, посматрању - искуству. Отуда његов позитивизам (више о позитивизму у одељку о методологији). **Сматрао је да би откривање закона по којима функционише друштво омогућило његово преуређење у бољи, рационални друштвени поредак.**

Сматрао је да је **људско мишљење (дух) прошло кроз три периода развитка**: теолошки, метафизички, позитивни (научни):

теолошки период је „детињство људског друштва“ (карактеришу га веровање у чуда и у мистичну моћ ствари и бића). Тако и прва сазнања човека говоре о мистичном, теолошком настанку света и човека. Овој фази одговара теолошки и војни поредак. Човекова активност је била усмерена на ратничка освајања, а доминантан облик свести је теолошки (схватање друштвених појава обележава веровање да на природу и друштво делује божанско провиђење, или више силе);

метафизичка фаза је “ младићко доба друштва, духа и човека”, када млад човек верује у апстрактне идеје, у моћ мисли. Људи метафизичког периода верују у моћ природе. Ова фаза долази до изражаја у периоду хуманизма и ренесансе, а најавила су је открића и достигнућа Николе Коперника, Галилеа Галилеја и Исака Њутна. Друштво људи посматрају као нешто природно а не натприродно. Ова је фаза је прелазни период између теолошког и

позитивног, научног периода, који за Конта представља највишу фазу развоја, крај историје. Заснована је на позитивној, еволутивној, практичној научној делатности представља врхунац развоја људске мисли. То је доба зрелости друштва, науке и човека, а доминантно место и улогу имаће природне и друштвене науке, које ће рационализовати целокупан свет живота утемељен, на позитивном моралу и позитивној религији.

Конт је сматрао да наука не треба да се бави откривањем узрока феномена. Феномен је појавно у свету, оно што можемо чулима да приметимо - појава. Наука (њене методе), као и наш сазнајни апарат, не могу да откривају узроке. Они су ван нашег домета, недоступни нашем сазнању. На нама је да откривамо законе функционисања појавног, а не његове узроке. При томе, једноставнији и посебни феномени одређују сложеније општије.

У проучавању друштва разликовао је:

социјалну статистику (проучава структуру, елементе, хармонију – “законе коегзистенције”), и

социјалну динамику (проучава кретање, развој – „законе сукцесије“).

О Карлу Марксу, Максу Веберу и Емилу Диркему биће речи у одељку о социолошким теоријама.

Али, шта је данас социологија? Чиме са бави и на који начин?

Међу социолозима и даље нема јединствено прихваћене дефиниције социологије. Реномирани аутори попут Ентонија Гиденса и Мајкла Хараламбоса нису у своје велике уџбенике уврстили њену дефиницију. Једни сматрају да она треба да се бави друштвеним групама, други да њен предмет треба да буду друштвене промене, сукоби, или друштвене улоге... *шта мислите, може ли предмет социологије да буде испијање кафе, или она треба да проучава друштвене групе, глобални друштвени систем...* (Милс, 1998)?

Кафа је напитака. Али, она има симболичку вредност. То значи да је не пијемо да би утолили жеђ. *Шта стварно значи када вас неко позове на кафу?* То је позив на одређени вид интеракције. За већину Западнака испијање кафе је свакодневни ритуал. То је нама

важније од самог пијења. То је начин да се започне дан, да се припремимо за прелазак у професионалну друштвену улогу која нас чека на послу. Шта се дешава са вашим организмом када не попијете кафу? Кафа је дрога (кофеин). Ствара зависност. У неким земљама је марихуана друштвено прихватљива дрога, код нас је то кафа. То значи да су те културе веома различите, а социолог дедукује важне закључке из разноврсности култура. Када пијете кафу, ви сте део сложених друштвеноекономских односа, на светском нивоу. Како? Тржиште кафе је светско. Њу пију најбогатији (Запад), а праве је најсиромашнији (Африка, Јужна Америка). Производња, транспорт и дистрибуција кафе су међународне економске транакције. Масовно пијење кафе на Западу је резултат ранијег друштвеноекономског развоја. Датира из деветнаестог века. Последица је колонизовања једног дела света од стране Европљана. На крају, избор кафе је ствар животног стила. У зависности од вредности и преференција, појединац може да одабере да купи кафу у супермаркету, или код малих произвођача, зато што, на пример, не жели да помаже глобално тржиште на коме се набогатији и даље богате. Можете бојкотовати кафу која долази из земаља у којој се радна снага изабљује приликом њеног прављења, или имају низак степен заштите окружења (Милс, 1998).

Ово је пример **социолошке имажинације**, категорије коју је у социологију увео социолог Рајт Милс (C. Wright Mills): треба да се **удаљимо од своје свакодневнице** (од свог испијања кафе) и свакодневног резонувања, **да би сагледали предмет мишљења у светлу социологије – као повезан са ширим оквиром и феноменима: културом/подкултуром/контракултуром, друштвеним групама, економијом, глобалним друштвеним системом, па и шире. Осмислите ваш пример социолошке имажинације!**

Социологија је наука (Кувачић, 1982), што значи да се ослања на рационално мишљење и законе логике (не на емоције, вољу, нагоне, интуицију, убеђења...). Значи, доминантне социолошке струје се **темеље се на ономе што јесте – искуству и искуствено проверљивом. Избегавају нормативизам – вредновање и прописивање онога што би требало да буде.**

Економија, политика, антропологија... такође се баве друштвом, али из другачијих аспеката. **Социологију карактерише синтетички приступ:** њу не занимају индивидуе, већ друштвене групе. Друштвене групе не сматра простим збиром појединаца. Правнику је важно како закон дефинише и схвата одређене врсте криминалног понашања, а социологу које су функције криминала у друштву, али и како криминал и закон схвата она друштвена група на другом крају – криминалци, а не само спроводиоци закона. Економију занимају роба и триште, а социологија се њима бави занимајући се за интеракције у којима се економија дешава. Дакле, **предмет социологије и других друштвених наука је исти, али је различит начин, приступ,** на који га изучавају. **Социологију занима како неки процес, делатност или појава делују на друштвени живот људи:** да ли их мењају? Ако их мењају, да ли су то промене ка бољитку, или не? Којим механизмима то чине?...

3. Социологија и педагогија. Зашто је битно да се васпитачи упознају са основама социологије?

Извори:

Антонијевић, Р. (2013). Општа педагогија. Београд: Институт за педагогију и андрагогију.

Бован, Саша (2007). Појам социологије. Развој правног система Србије и хармонизација са правом ЕУ: прилози пројекту 2006. Књ. 5. Стр. 94-111.

Вујисић-Живковић Н. А. (2017). Педагогија као универзитетска дисциплина у Србији поводом 125 година сталне Катедре за педагогију на Филозофском факултету у Београду (1892-2017). Настава и васпитање, вол. 66, бр. 3. Стр. 395-410.

Живковић П. (2007). Историјски корени и савремени утицај социјалне педагогије. Зборник радова Филозофског факултета у Приштини, бр. 37, стр. 423-437.

Ивковић, Миомир (2003). Социологија образовања 1. Ниш: Филозофски факултет; Књажевац: Нота.

Каменов, Е. (2002). Предшколска педагогија. Књ. 1. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Коковић, Драган (1994). Социологија образовања : друштво и едукацијски изазов. Нови Сад: Матица српска.

Круљ-Драшковић, Ј. (2003). Значај интердисциплинарности у истраживању педагошких проблема. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, бр. 34. Стр. 317-346.

Реџић, Садуша (2023) Критички осврт на задатке студената из упознавања друштва у светлу односа социологије и педагогије. Професионалне улоге васпитача у контексту нове концепције предшколског програма: зборник радова са Седамнаесте конференције "Васпитач у 21. веку", Стр. 287-291.

Филиповић, Н. С. (1977). Дидактика. Сарајево: ИГКРО „Свјетлост“, ООУР Завод за уџбенике.

Шеховић, С. (2006). Дидактика. Београд: Учитељски факултет.

Из Реџић (2002):

Социологија истражује друштво као својеврсни систем и открива правилности у његовој структури и кретању, као и константе човекове генеричке суштине (Бован, 2007). Педагогија проучава васпитање као свесни, намерни, целисходни, систематични и организовани, друштвени и индивидуални, процес и деловање у циљу развоја индивидуа. Васпитање је израз потреба друштва и појединца, па су друштвено и индивидуално у феномену васпитања у односу комплементарности (Антонијевић, 2013). Пре него што је стекла пуно академско признање, педагогија је била призната као дисциплина филозофског утемељења, што значи да она и социологија имају сличне корене (Вујисић-Живковић: 2017).

Повезивање проучавања васпитања и друштва се јавља у деветнаестом веку, са јачањем емпиризма у наукама на рачун енциклопедијског, историјског и филозофског промишљања које је било доминатно у развоју наука у претходном периоду (Живковић, 2007).

Предмет социологије је општији, шири од предмета педагогије, а предмет педагогије представља део предмета социологије, која се бави васпитањем и образовањем и кроз посебну дисциплину - социологију васпитања и образовања, односно педагошку социологију.

Социологија васпитања и образовања проучава процесе, структуре и односе између друштва и образовања/васпитања, и унутар самог васпитања/образовања. Она тежи да разоткрије природу односа између друштва и васпитно-образовног процеса, те његове релације са другим елементима друштвене структуре, као и друштвене односе унутар њега.

Она проучава друштво као глобални систем, а образовање и васпитање као његов подсистем и њихово узајамно дејство (колико су васпитање и образовање детерминисани конкретним друштвом, његовим потребама, идеологијом и нивоом развоја, у истој мери су чинилац друштвеног развоја и стабилности).

Пошто и сам васпитно-образовни процес има своју структуру, и добрим делом је институционализован, проучава и ту структуру, кроз друштвене односе специфичних друштвених група наставника, ученика, васпитача и васпитаника, као и друштвене положаје и хијерархију статуса учесника у процесу (Ивковић, 2003, 14-21; Коковић 1994, 19-21).

Ту је и правац развоја педагогије **социјална педагогија, која се бави социјалним концепцијама васпитања, подсећајући нас на чињеницу да се развитак способности увек догађа у конкретним заједницама, са одређеним степеном развитка, идеологијом, и проблемима.** У другој половини 20. века схватања представника социјалне педагогије су се стекла у критичкој теорији друштва, у теоријама представника Франкфуртског филозофског круга, чија је критика била усмерена на савремено друштво у циљу његовог мењања (Живковић, 2007) .

Социологија се бави и детињством као друштвеним конструктом кроз социологију детињства. Дететом раног узраста у процесу васпитања се бави предшколска педагогија, пошто за предмет има специфичности васпитања деце од рођења до школског узраста. Дидактика проучава чиниоце и токове наставе, у циљу најбољих могућих исхода учења у датом времену и условима, при чему социологија својим сазнањима о конкретним друштвима и заједницама може много да јој помогне. Дидактика, пак, пружа социологији образовања дубљи увид у просеце и структуру учења (Филиповић, 1977; Шеховић, 2006; Каменов, 1990)

Ипак, социологија се не бави васпитањем тако детаљно и опширно као педагогија, нити га проучава за практичне сврхе и ради нормирања. Зато **педагогија пружа социологији обиље важне грађе за проучавање васпитања у друштву, како савременом, тако и кроз историју.**

Педагогија открива социологији шта се дешава у процесу васпитања са индивидуом. Социологија објашњава педагогији друштвену условљеност васпитања и њене последице по учеснике у васпитно-образовном процесу и по само друштво, на које његов васпитно-образовни систем врши повратно дејство. Сама природа и сложеност предмета педагогије као науке и као праксе упућују на потребу интердисциплинарног

истраживања ради квалитетног и свеобухватног приступа, при чему важну улогу има социологија (Круљ-Драшковић, 2003).

Радови студената као одговори на задатке из вежби:

Током рада са студентима Мастер струковних студија студија Академије васпитачко-медицинских струковних студија, одсека у Алексинцу, у четвртом семестру њихових студија школске 2021/22. године, задавани су им задаци из предмета Истраживачки приступ упознавању природе и друштва - из дела о упознавању друштва. У суштини, представљали су изазов за студенте. Од њих је затражено да самостално напишу кратак рад на тему “Како објаснити детету... (задати појам из познавања друштва)”. Садржај студентских радова као одговора на ове задатке заслужује осврт, који ће бити користан васпитачима. Већини студената се у току припреме за објашњења задатог појма деци “поткрала” грешка у виду пропуста, на који треба скренути пажњу.

Захтеви су били тешки и изазовни, пошто су задати појмови апстрактни и требало је узети у обзир когнитивне могућности деце у зависности од узраста. У првом требало је одабрати и образложити начин на који би детету у вртићу објаснили разлику између заједнице, друштва и државе, а у другом шта је занимање и потребу за друштвеном поделом рада.

Од укупно педест и девет студената, њих тридест петоро је урадило први задатак, а тридесет и седморо други. Од укупног броја пристиглих радова, тек у дванаест њих студент су урадили појмовну анализу. У четири случаја, она није била исправна, или изведена у потпуности. Само осам их је садржало тачну и потпуну дефиницију појмова за рад.

Још једна грешка се поткрадала у радовима студентима, на шта им такође мора бити скренута пажња. Наиме, приликом објашњавања занимања и поделе рада студенти су често нехотице представљали деци родне стереотипе, што је недопустиво. Само једна студенткиња је нагласила да би деци објаснила да девојчице и дечаки могу да се баве свим занимањима, без обзира на пол. Друга студенткиња примећује да се њени васпитаници

опредељују за одређена феминизирана и маскулизована занимања сходно свом полу (“Обично су дечаци заинтересовани за занимања као што су возач камиона, аутобуса, трактора, аутомеханичар, пилот, полицајац, војник, лекар, спортиста итд. С друге стране, девојчице су више заинтересоване за занимања као што су фризерка, козметичарка, васпитачица, учитељица, медицинска сестра, певачица, глумица, водитељка итд.”), али не осећа потребу да покуша да утиче на њих ради ублажавања родних стеротипа, већ усмерава процес на проширавање познавања разних занимања.

Васпитачи (већина њих) нису осетили потребу да дефинишу задате појмове, па је у радовима студената то најчешћа грешка, као и недостатак дистинкције појмова који су блиски, али различитог значења. а требало би их објаснити деци.

Стицање знања из опште социологије, а нарочито из социологије васпитања и образовања је васпитачима вредно зато што их упућује у:

друштвену детерминисаност читавог процеса и циљева васпитања и образовања - у важност друштвеног вредносног концензуса и потребу друштва да формира јединке одређеног друштвеног карактера, као и одређених вештина и знања потребних за рад;

друштвене корене неједнаких шанси деце у васпитно-образовном систему услед постојања друштвене стратификације и односа моћи и доминације који се у оквиру ње успостављају;

различите друштвене димензије односа васпитања, друштва и различитих друштвених група, које им откривају различите социолошке теоријске оријентације;

друштвену конструкцију детињства, друштвену условљеност самог поимања детета и детињства;

омогућава им да, услед разумевања које стичу, формирају критички однос према читавом процесу васпитања, који је пре свега практично и нормативно оријентисан;

коначно, социологија васпитачима омогућава увид у правилно схватање појмова методике упознавања друштва у коме живимо.

Аналитички осврт на задатке указује на потребу социолошког образовања за васпитаче, али и на битан пропуст карактеристичан за већину студентских радова: **недостатак у припреми у смислу изостанка, или неадекватног дефинисања појмова које детету треба објаснити.**

4. *Природа друштвеног детерминизма. Шта је закон у социологији? Парадигма, теорија, научни приступ, структура, функција и узрочност у социологији.*

Извори:

Кун, Томас (2018). *Структура научних револуција*. Београд: Еволута,

Поповић, Михајло (1988). *Проблеми друштвене структуре: увод у социологију*. Београд: Научна књига,

Шушњић, Ђуро (1967). *Појам закона у социологији*. Београд: Институт друштвених наука,

Шта је теорија (теоријски систем или оријентација), а шта научни приступ (Поповић 1988)? **Теоријски систем** или оријентација (ако теорија није развијена у систем) је одређен мање-више повезан скуп општих принципа којима настојимо да објаснимо елементе и односе у оквиру одређеног поља теоријског посматрања. *Набројите социолошке теорије за које сте до сада чули.* Општи теоријски приступ је мисаона тачка посматрања и анализе која нам “отвара”, чини видљивим једно поље или област научних проблема. *Шта је општији појам: приступ, или теоријска оријентација? Зашто? Наведите пример.*

Свака теорија сужава подручје научне анализе. *Да ли то значи да научни приступ омогућава интегрално посматрање и проучавање? Како га постићи?*

Научни приступи у социологији су следећи:

функционална анализа се примењује у оквирима постојећих глобалних друштвених система. Из тога произилази да функционални приступ подразумева анализу односа између структуралних елемената друштва са становишта њиховог дејства на глобални друштвени систем, или међусобно. Они (елементи) задовољавају неке људске или групне, друштвене потребе. Из тог разлога се овај приступ може назвати

и структурално-функционалним. Функционална анализа нас окреће међусобном дејству елемената структуре, а структурална утврђивању односа између њих (као пресек).

Глобални друштвени систем се јавља као граница функционалног приступа просторно и временски, посебно за теоретичаре функционализма. Зато они не проучавају међудејство више глобалних друштвених система (рат, на пример). Временски, функционалисти усмеравају пажњу на системе који постоје у тренутку проучавања (мада је било покушаја да се објасне утицаји претходних система на савремене, или да се упореде – то се сводило на опис културних различитости, нико од функционалиста није разоткрио законитости друштвеног развитака). *Осмислите пример функционалне анализе. Шта бисте анализирали? Која питања би поставили? Можете ли да је поставите у оквиру вртића?*

Оквир историјског приступа у социологији је временски континуум, у коме се смењују друштвени системи. Са овим приступом ми схватамо да је људско друштво историјска категорија: оно у једном тренутку настаје, у другом се мења, у трећем одумице. Он нас усмерава тако да **видимо покретачке снаге друштвеног развитака, законитости друштвене промене, проблеме прогреса, регреса и стагнације у друштву, могућности преласка из једне формације у другу.**

Док функционални приступ поставља питање функционалности елемената система за систем, историјски може да пита и о функционалности самог друштвеног система из перспективе историјског континуума. *Сетите се неког примера анализе из угла историјског приступа. Шта бисте анализирали? Која питања би поставили? Потрудите се да осмислите примере историјске анализе вртића и детета!*

Оно што нисмо успели да видимо из претходне две тачке посматрања су **проблеми односа личности и друштва.** Ово нам омогућава **антрополошки приступ.** Треба схватити и људску природу, нагоне, жеље, интересе, менталне способности... Јер човек није само производ постојеће друштвене структуре, већ и она зависи од општих људских особина и тенденција. *Осмислите пример анализе из угла антрополошког приступа. Шта бисте анализирали? Која питања би поставили? Нека ваш пример буде усмерен на вртић и децу!*

Још један појам на који ћете наилазити у научној литератури је парадигма. **Парадигма** је општији појам у односу на теорију. Користи се да би се указало на **заједничке корене више теорија** (“марксистичка парадигма”, “хуманистичка”...). Парадигма је “кишобран” под који стају сродне теорије (Кун, 2018).

Структура, функција и узрочна повезаност друштвених појава (Поповић 1988).

Све науке проучавају своје предмете тако што настоје да утврде њихову структуру, њихов настанак, и односе између елемената који их чине: структуралне, функционалне и узрочне односе и елементе предмета. **Структуру одређујемо преко три елемента, који уједно чине њену дефиницију:**

она се **састоји из неких елемената** (који имају своје карактеристике);

ти елементи су **међусобно повезани**, налазе се у неким односима;

целина: структура, или систем је **релативно стабилна целина** ових елемената и њихових односа.

Не може постојати структура ако недостаје неки од ових елемената дефиниције. *Осмислити пример нечега што је структура и нечега што није. Аргументујте. Да ли вртић можемо да анализирамо као структуру? Зашто, и како?*

Друштвене структуре могу бити:

опште (структуре глобалних друштвених система, оне које сва друштва имају: друштвене групе, подела рада, хијерархија друштвених статуса...);

структуре историјских типова друштава/друштвено-економских формација. Оне су конкретније, на мањем ступњу општости. Тако ће се класна структура разликовати у робовласништву, феудализму, капитализму;

на још нижем нивоу општости су то **структуре појединачних, конкретних друштава**. Емпиријска истраживања у социологији су увек усмерена на конкретно друштво;

посебне (парцијалне) структуре су: демографска, професионална, класна, политичка, културно-идејна...

Функција је термин у блиској вези са структуром. Има много значења: од математичке функције (односа међузависности између две величине: однос квантитативне зависности), биолошке (функције органа у организму), функције у предузећу или држави, до антрополошког и социолошког значења.

У социологији, функција значи **дејство, учинак елемента друштвене структуре на друге њене елементе, као и на целину/друштво**. За разлику од математичке, ова функција подразумева квалитативну зависност једне појаве (целине) од дејства друге. Значи, важније је дејство од односа зависности. **Функционалност** нечега **се процењује у односу на његов учинак на целину**. Тај учинак може бити **позитиван/негативан**, па говоримо о **функцији/дисфункцији**. Могућа негативна дејства друштвене појаве која би требало да има (или је имала) позитивно дејство називамо дисфункцијом. Она указује на негативну страну деловања друштвених појава било на систем, било међусобно. *Навести примере: шта је у друштву функционално, шта не? Зашто? Да ли је вртић функционалан за друштво? А за децу?*

У социологији разликујемо манифестну и латентну функцију. Критеријум разликовања је **свесни мотив и објективна последица/це неког понашања**:

Манифестна значи да су потребе које су у основи неког понашања у складу са свесним мотивима, објективно се постиже оно што се свесно жели. Латентна означава да поступак задовољава неку другу потребу, а не ону која је свесно изражена у намерама. Латентна функција је свесно неочекивана последица. Или - она је несвесно очекивана. *Навести примере за манифестну и латентну функцију неке друштвене појаве, из свакодневног живота. Навести пример манифестне и латентне функције на нивоу вртића!*

Узрочност је однос између две или више појава од којих једна узрокује **настанак друге** – однос настајања једне појаве под дејством друге.

Социологија се увек бави комплексним односима међусобног условљава, па под узроком подразумевамо онај од услова (или оне) чије је присуство неопходно и који непосредно и активно утиче на настанак појаве или процеса. *Осмислите примере за узрочност.* Како се узрочност, структура и функција међусобно преплићу и нераздвојиво су повезани у реалности, тако су повезане и узрочна, структурална и функционална анализа.

Закон у социологији (Шушњић, 1967) је исказ о објективно постојећим суштинским (релативно) константним, нужним, општим везама између различитих врста социјалних појава али и везама између социјалних и несоцијалних појава. *Објасните дефиницију (њене елементе). Покушајте да се сетите неког примера закона у социологији. Да ли знате шта је „емпиријска генерализација“ у социологији?*

По чему се друштвени детерминизам разликује од природног? Понашање појединца зависи од његових искустава, сазнања, интереса. Човек није само производ околности, него и њихов произвођач. Он има вољу и мотиве. Он прилагођава себе окружењу, али и окружење себи (дела аутопластички и алопластички).

У социологији је тешко сазнати све релевантне услове, пошто се појаве понављају у ограниченом броју и не под истим условима, сложене су и динамичне, нису приступачне егзактном мерењу и не постоје увек адекватне методе за мерење, а могуће је појављивање нових фактора и интерференција услова; закон се изводи из ограниченог броја посматрања...

5. *Како до научног закона? Социолошка методологија. Микро и макро перспектива у социологији. Позитивизам и феноменологија.*

Извори:

Гуд, Вилијем; Хет, Пол (1966). *Методи социјалног истраживања*. Београд: "Вук Караџић.

Мандра, Анри (2001). *Основи социологије*. Подгорица: ЦИД, Универзитет Црне Горе.

Милић, Војин (2014). *Социолошки метод*. Београд: Завод за уџбенике.

Фајгељ, Станислав; Кузмановић Бора; Ђукановић Борислав (2004). *Приручник за социјална истраживања*. Подгорица: ЦИД Соцен.

Хараламбос, Мајкл; Холборн, Мартин (2002). *Социологија. Теме и перспективе*. Загреб: Голден маркетинг.

Већ је било помена о позитивизму. Позитивистима у социологији сматрамо Огиста Конта, Херберта Спенсера, Карла Маркса, Талкота Парсонса, Емила Диркема...

Позитивизам у социологији подразумева пренос модела из природних наука у друштвене. Шта у ствари „преносимо“? **Схватања о предмету и методама** истраживања. Полазимо од претпоставке и уверења да је наш предмет објективно постојећи и доступан искуственом испитивању: посматрању, мерењу, понављању испитивања. **Друштво, дакле, објективно постоји**, оно није само конструкција људи. Такође **и друштвене појаве, процеси, односи**. Када је у питању метод – користимо мерење (у смислу објективног мерења). Али, шта можемо да “меримо” у социологији, и на који начин? Свакако нећемо узети метар и вагу (осим ако нам је битна нека карактеристика испитаника попут висине и тежине). *Пронађите пример: шта би мерили, и како? Шта можемо да меримо у вртићу?*

Позитивизам значи да смо усмерени на оно што је појавно, што је доступно посматрању. За позитивисте, све што се не да “видети” на овај начин, само представља сметњу, пошто скреће пажњу научника са онога што је битно, суштинско. *А шта може да буде то што се „не види“?*

Позитивисти посматрају људе као што то чине природне науке када посматрају материју и њено понашање у одређеним условима. **Како материја у природи реагује на промене, тако и човек реагује на захтеве друштва.** Њихове теорије су системске, зато што сматрају да човек дела под дејством присила друштвеног система. Важније им је да објасне систем, него човека. Они истичу чињенице и узрочно-последичне односе.

Са друге стране епистемолошке лепезе је **феноменологија**. Најпозатији феноменолог у социологији је Макс Вебер. Феноменолози сматрају да се **предмети природних и друштвених наука суштински разликују: материја се посматра, она “реагује” на подражаје. Не понаша се. Човек дела смислено.** Он се понаша. Он има свест, осећања, придаје значења, покрећу га мотиви, поставља циљеве. Ово је суштинска разлика између природног и друштвеног детерминизма. Ако овако схватамо наш предмет проучавања, шта је задатак социолога?

Да открива значења и интерпретира логику делања. Зато ово називамо још и “интерпретативном социологијом”. За разлику од функционалиста који истичу објективност мерења, феноменолози истичу објашњење и разумевање. За њих су објективна мерења немогућа по природи њиховог предмета. Пажња феноменолога није усмерена на систем, већ на човека. Штавише, систем можда објективно и не постоји, односно – постоји само у нашим представама...

Теоријски, разлика између позитивизма и феноменологије је прилично јасна. Али, није и у пракси. На пример, Карла Маркса можемо, у зависности који аспект његовог рада узмемо у обзир, сврстати у позитивисте (системска теорија, закључивање зановано на посматрању, истицање сила друштвеног развоја у први план), али и у феноменологе (учење о отуђењу, несрећи која притиска човека зато што је роб система).

За који би се приступ определили истражујући у вртићу и зашто?

У социологији се често воде расправе између присталица квантитативних и квалитативних истраживања. Фајгел (2004) и његови сарадници објашњавају да квалитативан приступ у методологији значи превасходну усредсређеност истраживача на наративни опис друштвених појава и на излагање смисла и значења

које поједини догађаји, процеси, артефакти имају за оне друштвене актере који их творе или учествују у њиховом стварању.

Квантитативни приступ настоји да друштвене појаве опише или објасни користећи се бројевима, односно количинама, интензитетима, мерењем повезаности чинилаца једне појаве или истраживане појаве са неким другим појавама.

Пронађимо примере – шта би проучавали једним, а а шта другим приступом, и како? На шта би била усмерена наша пажња у првом, а на шта у другом случају? Шта мислите, који је боље копистити у социологији? Зашто? За који би се приступ определили истражујући у вртићу и зашто?

Дихотомије позитивизам-феноменологија и квалитативан-квантитативан приступ прати и питање **микро или макро приступа** у социологији. Најупрошћеније, **разликоваћемо их тако што се запитамо да ли је у истраживању полазна тачка појединац, или друштво.** Анри Мандра (2001) наводи пример испитивања друштвене улоге из оба угла. *Шта мислите, како изгледају обе анализе? Шта би спадало у проучавање мезо приступом?*

Основне информације о социолошким методама

Посматрање је прикупљање података путем непосредног чулног опажања. Даје нам директан увид у догађања, олакшава сагледавање целине предмета проучавања и стицање реалистичних утисака. **Целовита слика** (о условима живота неке заједнице, људима који је чине, организацији која обавља неку делатност...) **се може добити само посматрањем.**

Овде се ради о **научном посматрању**, што значи да се подаци не сакупљају насумично, нити се истраживање на томе завршава. Посматрач тачно зна шта треба да посматра у маси могућих предмета посматрања, јер је то одређено претпоставкама истраживања. Стечени утисци се записују, снимају, касније аналитички рашчлањавају, систематизују, класификују, проверавају. Да би их објаснили, користимо теоријске

моделе. Циљ посматрања су најчешће дескрипција и класификација, а може бити и објашњење (чак и узрочно – када једна појава претходи другој).

Посматрање може да се одвија **са учествовањем или без**. Учесничко посматрање се одвија у уобичајеној средини објекта посматрања. Истраживач постаје (привремени) део групе коју посматра и њене средине. Може да живи или ради са групом коју посматра, или да један део времена проводи у тој групи (ако испитује радну групу, на пример, то ће бити у току радног времена, у току неформалних дружења ван посла). Присуство посматрача може да буде званично или да група уопште не зна да је он/она посматрач и да прикупља податке.

Шта мислите, које су предности, а који недостаци посматрања, из чега прилилазе? Како би користили посматрање у вртићу? Шта би могли да истражујете и која би то врста посматрања била?

Упитник и разговор су најчешће употребљаване методе за прикупљање изворних података у савременим социолошким истраживањима (“анкетоманија”). Развијене су различите врсте упитника и интервјуа у науци, за прикупљање различитих врста података у различитим условима.

Интервју/научни разговор се генерално дефинише као **прикупљање података у научне сврхе путем говорног општења**. Ово га одваја од других, свакодневних начина говорног општења, као и од других специфичних. *Наведите примере свакодневног општења говором.*

Упитник је писани образац који садржи питања, којим прикупљамо податке у научне сврхе. Лице које води разговор називамо **интервјуером**, а **анкетаром** ако спроводи анкету, користи упитник. **Анкетом** обично називамо кратак упитник (једноставног садржаја), при чему је циљна група многобројна. *Шта је циљна група?* **Дубински интервју** траје дуго, испитаника нема много као у анкети и захтева испитивача који је квалификован или је прошао обуку.

Упитник може бити затвореног типа (сва питања дају понуђене могуће одговоре, које треба одабрати и заокружити, штиклирати...), или отвореног, када садржи

питања, на која испитаник може да напише своје одговоре у широј форми, или да их образложи. Тип упитника ће зависити од самог предмета истраживања, опредељења истраживача, намене истраживања, циљне групе... *Када ћемо користити први, када други тип? Осмислите примере. Можете ли да замислите примену оба типа у вези вртића?*

Интервју може бити стандардизован (структурисан, са тачно одређеним питањима и редоследом према којима се одвија), или мање стандардизован (када питања постоје у виду тема, али постоји и могућност да се она даље разрађују, гранају...). У неструктурисаном, дубинском интервјуу испитаник одређује садржај, ток, смер и дужину разговора. Испитивач је тај који даје теме за разговор. *Шта мислите, да ли се интервју увек одвија између две особе - интервјуера и испитаника?*

У сваком случају, испитаници морају да буду обавештени о сврси прикупљања података, са тиме ко врши истраживање, начину на који је биран узорак, као и томе да је упитник анониман, и њихово учешће у истраживању је обавезно добровољно.

Анализа садржаја је средство за проучавање комуникације у друштвеном контексту. Односи се првенствено на садржај поруке (али може да укључи и анализу форме). Њоме добијамо податке који се односе на схватања, ставове, вредности, намере одашиљача поруке у комуникацији. *Шта ово значи?*

Ако истражујемо начин представљања жене у штампаним медијима, у анализу укључујемо не само текстове, него и фотографије. И не само њихов садржај, већ и форму, као и место које текстови и фотографије заузимају у новинама: велика фотографија политичарке на насловној страни и мала фотографија анонимне манекенке на шареним странама одашиљу суштински различите поруке. Значи и да комуникација подразумева двосмерно одашиљање порука. Анализом садржаја **не можемо да утврдимо како је нека порука примљена, већ са којом намером је послата**, које вредности садржи, какви су ставови онога ко одашиље...

Јединице испитивања су код анализе садржаја веома специфичне. То нису људи, већ људски продукти који су носиоци информација/симбола. Називамо их јединицама анализе. Прикупљање података је потпуно без интерференције са посматраном појавом. (Можемо да анализирамо и књиге настале пре хиљаду година, или раније наснимљен

материјал – нисмо у директном контакту са контекстом њиховог настанка, нити са њиховим ствараоцима и одашиљаоцима). Анализа садржаја је квалитативно прикупљање и квантитативна анализа података. *Шта мислите, шта све можемо да истражујемо применом анализе садржаја? У којим случајевима би је применили као васпитачи?*

Експеримент користимо за утврђивање узрочних веза између појава. У социологију је преузет из природних наука, где је и развијен, управо као средство узрочне анализе. Дакле, експериментом је могуће прецизно утврдити постојање узрочне везе између појава: ако X онда Y (под условима да можете да изолујете дејство непредвидивих фактора). *Међутим, каква је могућност коришћења експеримента у социологији? Покушајте да откријете ограничења експеримента у социологији и разлоге за то. Да ли би, са којим циљевима и под којим условима користили експеримент у вртићу?*

Упоредна истраживања, како сам назив методе поручује, **подразумевају поређења.** Могу се поредити више ранијих, или више савремених друштава, друштвених појава или процеса међусобно. Оваква истраживања су у социологији једно време била занемаривана. У савременим истраживањима је мало коришћена историјска грађа, па је било и мало упоредних истраживања која би се односила на поређење некадашњих система са савременим. *Шта би могли да поредимо у вртићу?*

6. *Друштвене појаве и творевине, процеси. Друштвена покретљивост и друштвено кретање.*

Извори:

Мандра, Анри (2001). *Основи социологије*. Подгорица: ЦИД, Универзитет Црне Горе.

Марковић, Милован (1994). *Социологија*. Приштина: Наука и друштво.

Марковић, Данило Ж., Булатовић Иван Ж (2006). *Социологија*. Доњи Матејевац: МБ графика.

Митровић, Милован; Трипковић, Милан, Коковић, Драган (1987). *Социологија*. Основни појмови и проблеми. Београд: Научна књига.

Первић, Мухарем (1972). *Традиција: историја и присуство*. У: *Мит традиција савременост*. Београд: НОЛИТ.

Поповић, Михајло (1988). *Проблеми друштвене структуре: увод у социологију*. Београд: Научна књига.

“Традиција” (1982). *Социолошки лексикон* (Радомир Л., Мирослав П.). Београд: Савремена администрација.

Погледајте део о социолошком номинализму и реализму (подсетите се шта је друштво у социолошком смислу, а шта заједница, држава). *Да ли су друштвене појаве индивидуалног карактера, па их је могуће објаснити психолошки, или их треба објашњавати само друштвеним чиниоцима?*

Наши социолози (Марковић, 1994; Марковић и Булатовић, 2006) се слажу да Радомир Лукић правилно дефинише **друштвене појаве**. Он полази од понашања људи, која су индивидуалне радње. Али, **појединачна понашања нису друштвене појаве, док се не повежу и не изнедре неку промену**. Када се те индивидуалне радње повежу и дају неки резултат у виду промене до које не би дошло без њих, онда настаје друштвена појава.

Дакле, не ради се о простом скупу понашања, већ о њиховој повезаности, повезаном деловању на природу, друштво и људе. Друштвена појава је **повезано деловање појединаца или друштвених група у циљу мењања друштва, природе или себе – у материјалном или духовном смислу**. Промене могу настати услед самог повезивања делања, при њиховом повезивању, у току повезивања, или на његовом крају.

Они се такође слажу да су **основне друштвене појаве друштвене творевине и друштвени процеси**, које су уједно и најопштије социолошке категорије, јер их све обухватају.

Може се рећи да је **друштвени процес један аспект друштвене појаве – онај који се односи на повезаност деловања у циљу резултата (промена)**. Деловање може бити психичко, телесно, чињење, или не-чињење, и то је садржина друштвеног процеса. При томе, **друштвени однос можемо да сагледамо као форму друштвених процеса**, облик њиховог повезивања. **Друштвени процес је друштвена појава у настајању, мењању и трајању**. Према различитим критеријумима, друштвени процеси **могу бити материјални и духовни, вољни и стихијски, сарадња и сукоб, стварање и разарање**. *Наведите примере за сваки тип друштвеног процеса!*

Друштвене творевине су други аспект друштвене појаве – онај који се односи на резултате. Друштвени процеси стварају друштвене творевине, **оне су резултат друштвених процеса**. Творевина се јавља у току самог друштвеног процеса, зачиње се, мења, развија, формира. Она је „кристализовано стање као резултат друштвених процеса“ или „згуснута целина нагомиланих друштвених процеса“ (Марковић и Булатовић, 2006). Може се дефинисати и као „скуп самих процеса“ (Марковић, 1994). *Наведите примере друштвених творевина.*

Друштва су исторична – настају, нестају, мењају се, бивају апсорбована... **Друштвено кретање подразумева мењање самог друштва** (Мандра, 2001; Митровић, Трипковић, Коковић, 1987; Поповић, 1988). То су **промене на макро нивоу**. Како ћемо објаснити друштвено кретање, зависи од нашег става о друштвеном детерминизму и зато постоје различите теорије о друштвеним кретањима (теорије о једнолинијском кретању,

цикличне, теорија кругова, теорија прогреса, друштвене равнотеже...), од којих су многе превазиђене. Према различитим критеријумима, ове **промене могу бити економске, политичке, културне, планиране, организоване, стихијске, битне, небитне, нагле, споре, парцијалне, глобалне, квалитативне, квантитативне, прогресивне, регресивне, насилне, спонтане...**

Друштва могу да буду и у периоду када нема битних промена, и то називамо **периодима релативне стагнације**. Кажемо „релативне“, пошто се друштвено кретање одвија у оквирима постојећих структура. Друштвена промена подразумева (економске, културне, политичке) структуралне промене друштва.

Измена структуре друштва може бити прогрес (развој), или да представља **регрес** (опадање). Ова два процеса су повезана, пошто сваки прогрес подразумева и опадање неких старих делова структуре, који нестају, да би их заменили нови елементи, или опстају у неком облику и коегзистирају са новима. *Да ли је „прогрес“ објективна, или субјективна категорија? Како ћете га дефинисати, које показатеље сматрате битним?*

Друштвени развој може да се одвија кроз **револуционарне или еволутивне промене**. Разликујемо их по средствима којима се врши промена, њиховој брзини и **карактеру** (да ли су корените, или делимичне). Ипак, ова подела није стриктна. *Зашто? Наведите примере који је не потврђују!*

Традиција, иновација и сукоб (Мандра, 2001; Митровић, Трипковић, Коковић, 1987) су појмови који су тесно повезани са друштвеном динамиком. **Традиција је културно наслеђе одређене друштвене групе, духовна биографија народа, процес преношења, предавања и одржавања идеја, вредности, образаца модела, усмено и писмено, с генерације на генерацију** (Первић, 1972; „традиција“, 1982). Међутим, и традиција у себи носи већ усвојене иновације, које су постале део ње кроз време. **Иновација је новостворено, оно што превазилази традицију и доноси промену**. Али, она пре тога мора да буде прихваћена и раширена, што називамо процесом дифузије. *Знате ли шта је цар Јустинијан урадио када му је роб указао на могућност покретања млинова снагом воде?*

Друштва која се чврсто држе традиције понекада називамо понављајућима, јер се приликом доношења одлука придражавају решења која су традиционална. Савремена индустријска друштва омогућавају доношење различитих одлука и мноштво могућих решења.

Различите друштвене групе са различитим интересима долазе у сукобе у сваком друштву. Јер, друштва су места противречности, борби, напетости и сарадње. И друштва међусобно бивају сукобљена. Мирољубива друштва избегавају сукобе, док су агонска друштва институционализовала агресивност и сукобе у друштвене односе и вреднују супарништво, освету (женске части или мушког поноса) и свађу. *Шта је крвна освета? Како се завршавају кафанске свађе код нас? Како би сте дефинисали рат? Закони и судови посредују у једном делу сукоба у савременом свету.*

Зашто је васпитачима важно да буду упознати са појмовима из овог поглавља?

7. Важне социолошке теорије. функционализам, маркзизам, симболички интеракционизам, етнометодологија.

Извори:

Вебер, Макс (1976). *Привреда и друштво*. Београд: Просвета.

Диркем, Емил (1972). *О подели друштвеног рада*, Београд: Просвета.

Диркем, Емил (1963). *Правила социолошке методе*. Београд: Савремена школа.

Маркс, Карл (1973). *Капитал*. Београд: БИГЗ, Просвета.

Мертон, Роберт (1998). *О теоријској социологији*. Београд: Плато.

Парсонс, Талкот (1992). *Модерна друштва*. Ниш: Градина.

Хараламбос, Мајкл; Робин Хеалд (1989). *Увод у социологију*. Загреб: Глобус.

Функционализам

Функционализам је био доминантно теоријско гледиште у социологији средином прошлог века, и тада је такоређи изједначаван са социологијом. Касније су уследиле критике и повезивања са другим теоријским приступима. Главни представници овог теоријског правца у социологији су **Емил Диркем** (Émile Durkheim), **Талкот Парсонс** (Talcott Parsons) и **Роберт Мертон** (Robert King Merton).

Често се начин на који функционалисти проучавају друштво представља кроз аналогију са биологијом. *Како биолог проучава организам?*

Функционалиста утврђује елементе друштва и анализира како они доприносе његовом одржању и како утичу једни на друге.

Емил Диркем је сматрао да понашањем појединца (његовим интересима, мотивима) управља – друштво. Преко друштвених чињеница, које **имају моћ присиле над човеком и трансцендирају га.** То је управо и дефиниција друштвене чињенице. То су морал, вера, заједничка осећања и уверења...

Друштвене чињенице **објаснићемо и потражити узрок** њиховог постојања у другим друштвеним чињеницама. При томе, **приступаћемо им као „стварима“**, пошто друштво и његове чињенице **објективно постоје** (погледајте поглавље о позитивизму и повежите ово са њиме). Такође, друштвену чињеницу објашњавамо **тражећи њену функцију, њен допринос за друштво**. Тиме објашњавамо њено постојање, трајање, сврху (1963).

Према Диркему, **најважнији функционални предуслов опстанка друштва је потреба за интеграцијом**, друштвеним поретком. Ово се постиже постојањем и одржавањем **моралног концензуса**. То је генерална сагласност чланова друштва око доминантних вредности у једној култури, односно друштву. *Наведите примере!*

Друштвена солидарност, међузависност људи, изразито је моралне природе, доприноси интеграцији друштва и **обезбеђује се преко колективне свести**. Њу чине **заједнички садржаји свести појединаца** – заједничка веровања и осећања. Када их не би било, сви би имали различите интересе и према њима би се водили. То би водило стању аномије – нереда у друштву, хаоса, неуређености друштвених односа, недовољно интегрисаних појединаца, претераног индивидуализма. Колективна свест нам је “усађена” и **присиљава нас да деламо онако како то друштво жели**, како је њему потребно: она је **интериоризована**. *Да ли је и колективна свест друштвена чињеница? А како онда објаснити одступања од уобичајених понашања, као што су убиства, крађе, преваре? Да ли то значи да је друштво неуспешно у наметању реда?*

Диркем (1972) је сматрао да постоје **две врсте солидарности** у друштву: механичка и органска. Оне **зависе од развијености поделе рада**. Што је подела рада мање развијена, чланови друштва ће обављати сличније послове, и самим тим ће њихова солидарност бити **механичког карактера**, заснована на сличности. Што је развијенија, чланови друштва обављају све различитије врсте рада, јављају се разнолике, специјализоване професије. Више нисмо слични, и упућени смо једни на друге, пошто више својим радом не можемо да задовољимо све своје потребе. Високо диференцирана подела рада чини нас међусобно зависнима. Управо из те зависности произилази **органска солидарност**.

Талкот Парсонс (1992) у својој анализи полази од друштва као система. Само друштво је део ширег система акције, његов је делатни подсистем.

Сматра да постоје четири функционална предуслова за опстанак система: интеграција, одржање вредносних образаца, прилагођавање и постизање циљева. Те потребе друштва задовољавају његови одређени елементи.

Систем акције чине:

друштвени системи – врше интегративну функцију (спречавају да се делатни систем распадне, пошто је сачињен од појединаца и група),

културни системи – задовољавају потребу за одржањем (вредносних) образаца,

личност – врши функцију постизања циљева, док

бихевиорални (понашајући) организми – задовољавају потребу система за адаптацијом. Они су део механизма односа са физичким окружењем. Осим физичког, окружење делатног система чини и коначна стварност.

На исти начин, друштвени систем чине подсистеми, који задовољавају функције система неопходне за његов опстанак:

правни систем – интегрише (друштвене заједнице преко норми),

религија – одржава вредносне образце (уопштавањем и преношењем вредности),

политика – усмерена је постизање циљева (државност),

привреда- врши функцију прилагођавање (напредак друштва, расподела друштвених улога).

Роберт Мертон је дефинисао три постулата функционализма (1998):

постулат функционалног јединства (друштва): сваки елемент друштвеног система је функционалан за систем. *Да ли је баш тако? Пронађите примере који доказују супротно! Можда друштво није потпуно и безусловно јединствено?*

постулат универзалног функционализма: сваки елемент система има позитивну функцију. *Је ли увек тако? Пронађите примере који доказују супротно. Може ли нешто или неко да буде дисфункционалан? Можда постоји “позитивни биланс функционалних последици”, или “релативна функционалност”, пре него универзална?*

постулат функционалне нужности: друштвене појаве које налазимо у њему и њихове функције су неопходне за опстанак друштва. *Да ли је ово у потпуности тачно? Можда је боље имати у виду “функционалне алтернативе/еквивалента“? Да ли је могуће да неки елемент друштвеног система буде замењен другим, који би вршио исту функцију? Покушајте да пронађете пример!*

Из схватања функционалиста о вредносном концензусу као незаменљивом у друштву произилази и **схватање о социјализацији и њеној важности** (погледајте одељак о социјализацији).

За функциналисте, човек је играч друштвених улога. Његова осећања, срећа или несрећа их се не тиче. Они га виде као добро социјализованог и уклопљеног у мрежу друштвених статуса, или као дисфункционалну јединку.

Марксизам

Марксизам (зачетник Карл Маркс - Karl Marx) је, за разлику од функционализма, **теорија друштвених противуречности, неравнотеже и промене.** Зато га називају и историјским материјализмом. *Како разумете синтагму „историјски материјализам“?*

Друштвена структура је, према **Марксу (1973), сачињена од економске базе** (или инфраструктуре) и **културно-политичке надградње** над том инфраструктуром. Јасно је

да материјално (начин производње) одређује начин живота, а не обрнуто. *Ипак, мислите ли да њихов однос у стварном функционисању друштава није тако уско детерминисан?*

За Маркса, **историја је процес развоја производних снага и човековог самоостварења**. Човек је мера свих ствари и радно биће. **Људско биће се остварује, опредељује и испољава своје способности у раду**. Наш рад је оно што нас чини људима. Производне снаге су оно чиме производимо (што укључује и човека са његовим способностима, знањима и радном снагом и средства за производњу: предмете рада и средства за рад). Производни односи су друштвени односи у које људи ступају у току друштвене репродукције. У оквиру њих се одвија производња, и у оквиру њих се производне снаге развијају. Међутим, производни односи теже да остану какви јесу (*шта мислите, зашто?*), а производне снаге теже да се развијају. Дакле, **производне снаге и производни односи у једном тренутку постају противуречни, јер односи почињу да успоравају развитак снага и прогрес**.

У том (историјском) тренутку, и из тог разлога, избија преврат, у свакој друштвено економској формацији на специфичан начин. Увек једна класа израбљује другу. **Класа (масовна) која је приморана (јер нема своја средства за производњу) на производни рад ствара богатство које присваја (малобројна) класа која поседује средства за производњу**. Ето још једне, класне противуречности.

Експлоатисане масе су **класа по себи**, док се њени припадници не освесте о томе да су експлоатисани. До тога их доводи неподношљивост њиховог положаја: раде мукотрпно, а производе њиховог рада присвајају други и богате се. Онда постају **класа за себе** и почињу да делају, те настају буне, револуције, устанци... Који за **последницу** имају **промену друштвених односа**. У наредном периоду, производне снаге могу неспутано да се развијају.

Маркс је сматрао да је људско друштво прошло кроз свој развитак **кроз четири друштвено економске формације: првобитна заједница, робовласништво, феудализам, капитализам**. Веровао је да ће радничка класа подићи револуцију и успоставити следећу, праведну и последњу: комунизам. *Шта мислите, зашто се ово није догодило?*

Алијенација (отуђење) човека значи да су људи нерешени. Маркс је сматрао да отуђење човека такође настаје услед приватне својине над средствима за производњу. Наиме, човек је творац свог света. Међутим, осећамо да тај свет није наш, јер смо: отуђени од средстава за рад, а самим тим и од производа свог рада, па и самог свог рада који продајемо, па према томе, и од сопствених способности. Овако отуђен од себе, човек је отуђен и од других чланова друштва.

Симболички интеракционизам (Хараламбос, Хеалд, 1989)

Џорџ Херберт Мид (George Herbert Mead) је значајно допринео развоју интеракционизма. Функционалисти и Маркс су сматрали да друштво има моћ над појединцем. Људска мисао, искуство, понашање битно су друштвени и са становишта интеракционизма. Али, **за интеракционисте, друштвеност је резултат чињенице да међусобно делујемо путем симбола.** Људи су производ друштва, али га управо они и стварају, обликују, кроз своје интеракције. **Друштво је текући процес интеракције** у коме актери непрекидно интерпретирају ситуацију и прилагођавају се једни другима.

Према Миду (Хараламбос, Хеалд, 1989), **симбол** није тек представа неког предмета/догађаја. Он их **дефинише и упућује на нашу реакцију** на њих. Не односе се на унутрашњу природу предмета, већ на начин на који их човек доживљава. Симболи намећу одређена значења предметима и догађајима, док друга значења искључују. *Наведите пример из свакодневног живота који потврђује ово.* Дакле, симболи су творевина човека и осигуравају средства помоћу којих можемо да остваримо смислену интеракцију са својом природном и друштвеном целином.

Друштвени живот се може одвијати само ако су члановима једне заједнице симболи заједнички. *Замислите да нису? Како би то изгледало?* Али, то није довољно: морамо да интерпретирамо значења и намере других укључених у комуникацију. То се одвија **процесом “преузимања улога”**. На тренутак, замишљамо себе на месту учесника у комуникацији, да би схватили његове намере и значења.

Интеракција се састоји од сталног процеса акције, интерпретације, реакције, и тако у круг. Наведите примере из свакодневног живота! Неко започиње интеракцију одређеном акцијом (нешто каже, покаже, уради...). Ви интерпретирате њено значење и одговарате реакцијом, да би онда уследила интерпретација и реакција са друге стране...

Нарочито је важно за будуће васпитаче да буду свесни да у процесу преузимања туђих улога ради интерпретације значења која су нам упутили, **појединац развија представу о своме “ја”**. Појам о сопственом ја није нам урођен. Када се већ поставимо на место другог, можемо да “видимо себе његовим очима”.

То се дешава у детињству, кроз две фазе:

фаза игре - играјући се лекара, маме, ватрогасца... преузимајући улогу замишљеног другог, дете развија појам о своме “ја”, док постаје свесно разлике између улоге коју игра и себе.

фаза спортских игара - да би учествовали у групним играма, приморани смо да почнемо себе да посматрамо очима других играча. Да би правилно схватило своју улогу у игри, дете се мора поставити у њихове улоге, постати свесно свог односа са другим играчима. Оно сада себе види са колективног становишта других – из гледишта “уопштеног другог”.

Способност да се ставимо на место другог, омогућава друштвени живот, јер на тај начин постајемо свесни шта се од нас очекује и склони смо да модификујемо наше понашање у том смеру. Свесни ставова и очекивања других, ми смо способни да се ставимо на њихово место и просуђујемо о себи са њихове тачке гледишта. Тако се **понашање појединца регулише очекивањима уопштених других.**

До одређене мере акција јесте структурирана и рутинска. Унапред постоји свест о томе како треба да се поступа и како ће други поступити у некој ситуацији. Али, то су само опште смернице за понашање, не и детаљан “рецепт” за акцију који следимо механички у свим ситуацијама. И те смернице стварају људи кроз интеракције. Из њих извиру значења и преобликују се кроз њих. *Покушајте да се сетите примера из живота: како се значења мењају кроз интеракцију? Може ли полагање испита да буде пример?*

Интеракционисти су скренули пажњу на још један процес важан за васпитаче: такозвано етикетирање. Погледајте поглавље о образовању!

Макс Вебер (Maximilian Karl Emil Weber)

Јасно је зашто интеракционизам називамо и интерпретативном социологијом. Макс Вебер (1976) је најзначајнији представник оваквог приступа: **социологију је дефинисао као науку која треба да објасни и разуме и људско делање**, односно - бави се њиховим узроцима последицама.

При томе, делање је само она акција (спољашња или унутрашња), трпљење или уздржавање од акције коме онај који дела придаје значење.

Сходно томе, друштвено делање је по свом значењу увек усмерено на прошло, садашње или будуће делање других људи. Овако дефинисано друштвено делање је, логично, према мотивацији коју субјект може да има, разграничио на:

циљно-рационално (усмерено ка циљевима којима рационално тежимо),

вредносно-рационално (мотивисано вредностима),

афективно (покренуто емоцијама),

традиционално (проишлагом из навика).

Осмислите примере за све типове друштвеног делања и образложите их!

Међутим, пошто је наше понашање најчешће под утицајем мешавине више фактора, у пракси ћемо ретко наићи на овакве, „чисте“ типове. За Вебера, ови идеални типови служе управо за разликовање делања под свим тим утицајима од „чистих“ типова: да их „разумемо као одступања“ од понашања која би се догодила при чистој рационалној оријентацији делања.

Етнометодологија (Хараламбос, Хеалд, 1989).

Етнометодолози претпостављају да се људима чини да је њихов друштвени живот уређен. Али то не значи да је друштвени поредак заиста уређен или да уопште постоји. Оно што сигурно постоји је наше уверење, наша представа о томе. Њих **занимају поступци (методе) које људи користе да би себи представили свет као уређен**. Отуда и назив. **Друштво постоји у мери у којој га људи перципирају**. Друштвени поредак **није чињеница, већ привид поретка**. Посао социолога је да открије како тај привид настаје.

Диркем је проучавао самоубиства. Наишао је на правилности у понављању самоубиства и њиховој стопи које су му омућиле да закључи да је самоубиство друштвена појава, а не тек самоиницијативни индивидуални чин.

Етнометодолог ће закључити да смрти сврстане у самоубиства можда немају ничега заједничког. Можда су само категорисане као такве од стране патолога, па стичемо привид заједничког фактора који их повезује. *На који начин патолог утврђује да је нека смрт самоубиство? Шта све узима у обзир?*

Харолд Гарфинкел (Хараламбос, Хеалд, 1989) је писао о документарности и индексираности као методама које људи користе у тумачењу поретка у коме живе.

Да би дали свом свету привид реда, људи се служе документарном методом. Из бесконачног броја карактеристика неке ситуације/контекста људи одабирају поједине аспекте (као патолог). Онда их тумаче и дефинишу. Потом, када те тако протумачене и дефинисане аспекте **примене на стварност, она постаје доказ да заиста постоји образац**. Значи, образац је документован, доказан. Примери обрасца и сам образац се међусобно подупиру - документују. Зато се документарна метода може схватити и као рефлексивна. **И друштвена стварност је, настала на овај начин, рефлексивна.**

Свака интерпретација догађаја, свака интеракција, просуђују се у одређеном контексту и са обзиром на тај контекст. **Индексираност значи да наше просуђивање има смисла у одређеним контекстима.** У другима би га изгубило, или променило. *Сетите се неког примера из вашег живота! Да ли се догодило да неко понашање, или речи, буду примерени у једном контексту, а у другом не? Да ли сте другачије схватили неко понашање када сте сазнали за његов прави контекст, па сте променили мишљење?*

Да ли сте себи поставили правила којих ћете се придржавати због неког циља, а онда их “успут” променили због истог тог циља?

Имају ли марксизам и функционализам нешто заједничко? А етнометодологија и интеракционизам? Прве две су системске, макротеорије. Друге две су микротеорије, користе феноменолошки приступ (Хараламбос, Хеалд, 1989). Подсетите се шта ово значи!

Свака социолошка теорија има своје предности, али и недостатке, због којих је критикована. Размислите! *Можете ли да их претпоставите? Да ли би могли да напишете есеј о томе?*

8. Шта је друштво у социолошком смислу, а шта заједница? Држава.

Извори:

Гиденс, Ентони. (2003). *Социологија*. Београд: Економски факултет.

Ђорђевић, Драгољуб (1996). *Социологија форевер*. Ниш: Пунта.

Живковић, Јован (2013). *Друштво, одабрана поглавља*. Ниш: Свен.

Јовановић Слободан (2002). Друштво и држава. У: *Ка социологији: збирка социолошких текстова*. (Пр. Јовановић, Ђ. Живковић, Ј.). Косовска Митровица: Филозофски факултет. Стр. 69-73.

Марковић, Данило Ж., Булатовић Иван Ж. (2006). *Социологија*. Доњи Матејевац: МБ графика.

Марковић, Милован (1994). *Социологија*. Приштина: Наука и друштво.

Митровић, Милован; Трипковић, Милан; Коковић, Драган (1987). *Социологија*. Основни појмови и проблеми. Београд: Научна књига.

Тадић, Љубомир (1996). *Наука о политици*. Београд: Београдски издавачко-графички завод.

Хејвуд, Ендру (2004). *Политика*. Београд: Сlio.

Сматра се да до појаве грађанског друштва није постојало јасно разликовање између друштва и државе (Сетите се Ибн Халдуна). Разграничили су их тек грађански филозофи и економисти уводећи појам цивилног/грађанског друштва као нечега различитог од државе. Постоје ли друштва без државе? Може ли држава да постоји без друштва?

Са становишта социологије, **друштво** је оно што детерминише начин живота људи, као и све остале елементе друштвене структуре (Гурвич, према: Ђорђевић, 1996). Оно је

динамичка целина структурисаних и неструктурисаних појава и односа међу људима, која обухвата више различитих нивоа (слојева), или видова друштвене стварности - како људску и географску основу, тако и материјалне снаге, културне, духовне творевине и вредности, идеје, морал... Друштво **настаје кроз делатност и интеракције људи међусобно, и са природном средином, кроз њихово повезивање на различитим нивоима.**

Схватање да материју друштва чине људи као индивидуе редукује га на скуп појединаца. То је **социолошки номинализам**. **Социолошки реализам** препознаје посебну природу друштвене стварности и сматра је објективном, а друштво надређеним појединцу. *Шта мислите, какав је однос појединца и друштва сагледан кроз оба приступа? Да ли је човек слободан актер, или предмет обликовања од стране друштва? Као будућим васпитачима, које схватање друштва је вама блискије и зашто?*

У покушајима да је дефинишу, социолози описују државу као друштвену групу, појаву или производ, организацију, асоцијацију, институцију (Гиденс, 2003; Марковић, 1994; Митровић и др, 1987; Марковић и Булатовић, 2006; Хејвуд, 2004)... **Сматра се да држава постоји када у друштву постоји политички апарат** (институције попут парламента и државни органи) **који омогућава владање над одређеном територијом, правни систем који ту владавину подржава и војна сила** (која се може користити за спровођење политике).

Држава има владу која се бави политиком, бирократију, правосуђе, војску, полицију. Другим речима држава има, и по томе је препознајемо – **политички, правни и војни монопол** (праћен одговарајућим институцијама) **на територији друштва**. То је **суверенитет – држава има врховну власт над територијом са јасно одређеним границама, која није подложна никаквој вишој политичкој власти**. Суверенитет чине дефинисане и међународно признате границе и потпуна власт државе на тој територији. Све савремене националне државе (највећи део становништва се сматра припадницима истог народа) су територијално суверене. Национализам је једно од обележја националне државе (Гиденс, 2003). То је осећај припадности националној заједници (која је уједно и политичка – држава). Тај осећај омогућава скуп симбола и веровања (симболи државности, веровање у заједничку историју, културу, заједнички језик...).

Држава је механизам контроле. Зато се може рећи да је држава **обавезујућа политичка институција централизоване власти и организација друштва која поседује монопол легитимног коришћења силе на одређеној територији** (Хејвуд, 2004). Поједини социолози је описују као организацију која има монопол власти у одређеној друштвеној заједници и поставља се као сила изнад друштва ради заштите поретка. Али, **држава нас контролише** (у много аспеката наших живота - *наведите их!*). Она **регулише, надгледа, одобрава или забрањује скоро сваку активност људи, па чак и оне аспекте живота који се сматрају приватнима** попут брака, развода, рађања, абортуса... и не ради увек и само у интересу свих њених грађана. На ово нас упућују и неке од теорија о њеном настанку.

Кроз историју, људи су објашњавали **настанак државе** на различите начине, истичући различите разлоге. **Психолошке теорије** објашњавају да постоје два типа личности – они предодређени да владају, и они предодређени да се њима влада (Марковић и Булатовић, 2006). **Метафизички** аргумент је наводно божанско порекло владара. Власт владара се може објаснити и као продужетак или проширење власти породичног старешине на цело друштво. **Насилно потчињавање** друштвених група или читавих етничких заједница је такође потпомогло настанак држава. Ту је и Хобсова теорија **друштвеног уговора**, која претпоставља да је на тај начин окончано првобитно стање рата “свих против свију”. Држава задовољава потребе и врши функције које су у служби друштва: одбрана од спољашњег непријатеља, обезбеђивање реда, заштита личности и права, изградња објеката од опште важности (Митровић и др., 1987)...

Са друге стране, **марксисти објашњавају настанак државе класним супротностима**. Када су људи почели да производе више захваљујући развоју средстава за рад, јавиле су се прве неједнакости у до тада егалитарним заједницама. Појавила се приватна својина. Онима који су присвојили средства за рад и ту својину, били су потребни заштита и сигурност – и зато је настала држава: **да брани и чува интересе владајућих класа и њима одговарајући начин производње** кроз историју (Марковић и Булатовић, 2006).

Типологија држава је такође разнолика, у зависности од критеријума класификације (Марковић, 1994, Марковић и Булатовић, 2006): Према облику владавине

држава може да буде **република или монархија**. У чему је разлика? Класни типови држава су **робовласничка, феудална, капиталистичка и социјалистичка**. Објасните по чему се разликују. Према организацији власти држава може бити **централизована или децентрализована**. Према политичком режиму државе могу бити **демократске** (посредна и непосредна демократија) или **аутократске**. По чему се разликују? Шта је ауторитарна, а шта тоталитарна држава? Шта је диктатура?

Држава се показује као спољашња, а друштво као унутрашња заједница људи (Јовановић, 2002). Шта то значи? Спољашност заједнице чине правила и ауторитет који у њој важе: правна организација и држава. Унутрашњост заједнице чине друштвени односи који у њој постоје: то је друштво. Правна организација и социјални односи једно спрам другог стоје као форма спрам садржине: норме и заједнички живот, друштвена стварност. Државне институције су јавне, намењене служењу друштвеним интересима, за разлику од приватних, које оснивају грађани из својих интереса (Хејвуд, 2003).

Да ли држава више штити територију, или становништво? Која је разлика између традиционалних и савремених држава са становишта учешћа становништва у политици? Да ли државу доживљавате као заштитника, или као Левијатана? Која теорија о настанку држава вам изгледа највероватнија? Да ли држава служи економски доминантној класи, или друштву? Како изгледа подела власти у савременим државама? Да ли је могуће да државе „одумру“?

Ко уређује начин рада у вртићима, циљеве васпитања и образовања?

Према **грубој, теоријској подели, заједница показује карактеристике примарних, а друштво секундарних друштвених група** (погледати одељак о друштвеним групама). Хипотетички (јер, у стварности границе између заједнице и друштва нису тако јасне), заједницу и друштво можемо да анализирамо и као два начина живота: предмодеран и модеран. Обележја су следећа (Живковић, 2013, 21):

предмодеран начин живота (заједница)	модеран начин живота (друштво)
мала, хомогена популација	велика, хетерогена
ограниченост контаката	многобројност контаката

примарни односи у групи	Секундарни
прогрес безначајан	оријентација ка прогресу
традиционализам	Динамизам
однос према религији: сакрализација	Секуларизација
закони: неписани	писани, променљиви
неформални договори	легални уговори
статус појединца из традиције	доминација постигнутог статуса
знање стечено имитацијом и праксом	стечено формалним каналима и специјализовано
егзистенцијална економија	потрошачка економија

Како разумете ове карактеристике? Објасните их.

Да ли је вртић заједница, или друштво? Зашто?

*9. Појединац и друштво. Култура, вредности, норме. Социјализација.
Друштвене улоге. Друштвене санкције.*

Извори:

Гиденс, Ентони (2003). *Социологија*. Београд: Економски факултет.

Голубовић, Загорка (1999). *Ја и други: антрополошка истраживања индивидуалног и колективног идентитета*. Београд: Република.

Дарендорф, Ралф (1989). *Хомо социологикус*. Ниш: Градина.

Ериксон, Ерик Х. (1976). *Омладина, криза, идентификација*. Титоград: НИП „Побједа”.

Милић, Анђелка. (2001). *Социологија породице: критика и изазови*. Београд: Чигоја.

“Социјализација“ (1982). *Социолошки лексикон* (Радомир Л., Мирослав П.). Београд: Савремена администрација.

“Социјализација“ (2007) *Социолошки речник* (Мимица, А., Богдановић, М.). Београд: Завод за уџбенике.

Хараламбос, Мајкл; Холборн, Мартин (2002). *Социологија. Теме и перспективе*. Загреб: Голден маркетинг.

Хараламбос, Мајкл; Робин Хеалд (1989). *Увод у социологију*. Загреб: Глобус.

По чему се животиње разликују од људи у научном смислу? Животиње (нарочито неке врсте, попут виших сисара) могу да науче неке обрасце понашања. Али, њихово понашање је и даље највећим делом инстинктивно. Људско понашање је малим делом одређено инстинктима, али је највећим делом научено. Зато ће дете веома брзо да надмаши својим способностима било коју животињу.

Како знамо да је ово тачно? Наведите примере инстинктивног понашања код животиња! А од чега зависи понашање људи?

Постоји пар стотина дефиниције културе. Сада се бавимо ширим значењем појма културе. Најједноставнија дефиниција истиче три конститутивна елемента за социолошку дефиницију културе (Linton, према Хараламбос и Хеалд, 1989): **култура је начин живота који чланови једног друштва уче, деле и преносе са генерације на генерацију:**

култура се дели – заједничка је члановима друштва (они деле иста уверења, вредности, начине понашања...). На тај начин је друштво функционално;

преноси се – обезбеђује континуитет (са колена на колена);

научена је – није инстинктивно дата и учи се, не од било кога, него од старијих чланова друштва.

Више о култури и културним, процесима је предочено у делу о култури и цивилизацији.

Култура дефинише прихватљиве начине понашања за чланове једног друштва. Отуда су разлике о схватањима пожељног и непожељног понекада велике од културе до културе. *Наведите примере!*

Вредности су садржане у култури. То су опште смернице – уверења да је нешто добро, пожељно (Хараламбос и Хеалд, 1989). *Наведите примере вредности које су вам познате! Које су најпознатије и најпризнатије вредности Запада? Јесу ли вредности универзалне? Које вредности ћете потенцирати као васпитач у раду са децом?*

Норме су смернице за понашање у одређеним ситуацијама. Норма је водич за акцију који дефинише прихватљиво/пожељно понашање у датом контексту (Хараламбос и Хеалд, 1989). *Наведите примере норми! Шта је шири појам: норма, или вредност? Да ли норме одређују вредности, или је обрнуто?*

Која је сврха постојања норми и вредности? Оне чине друштвени живот стабилнијим, уређенијим. *Да ли се дешава да појединци нису у стању да делају према нормама, а теже општепознатим вредностима?*

Које норме регулишу понашање у вртићу?

Пошто понашање људи није детерминисано инстинктима у мери у којој је код животиња, младо индивидуално биће је неопходно култивисати, чиме се стварају својеврсне људске особине и успоставља активни однос између индивидуе и њеног окружења (Голубовић, 1999: 39).

То називамо **социјализацијом или подруштвљавањем** (“Социјализација“, 1982). Социјализација је **сложени, континуирани процес социјалне интеграције појединца у различите контексте друштвене стварности, током кога особа интернализује социокултурне садржаје из окружења** (“Социјализација“, 2007). То је **процес учења културе друштва у коме живимо** (Хараламбос и Холборн, 2002), **током кога дете постаје свесно себе, стиче знања, овладава вештинама потребним у култури у којој расте.**

Ипак, могу се разликовати **две групе ефеката социјализације**. Оне се тичу питања у каквом су односу друштво и појединац у овом процесу. Да ли ту постоји конфликт између индивидуе која жели слободу, а друштво настоји да је „угура у калуп“? Социјализација није тек једносмеран процес (од друштва, односно његових посредника ка појединцу). За друштво, социјализација значи обезбеђивање трајности и преноса културе са генерацију на генерацију (Гиденс, 2003, 30). Дакле, **са становиштва друштва, оно социјализацијом добија функционалног члана. Са становиштва појединца, она значи, како усвајање културе са карактеристичним друштвеним схватањима и његову деперсонализацију: потискивање индивидуалности и слободе у корист принуде и општости друштвених улога** (Ериксон, 1976: 81). Али, значи и **постајање људским бићем и омогућавање развоја.**

Шта мислите, да ли је социјализација увек успешна за појединца и друштво?

Коначно, социјализација се може окарактерисати као „**процес којим се тек рођена биолошка јединка са људским потенцијалима претвара у одраслу, аутономну социо-културну личност**“, усмерен ка друштвеним циљевима, за шта друштво ангажује **сплет интитуционалних носилаца тог процеса**, са којима ствара услове и средства за остварење тих циљева (Милић, 2001: 233). **Вртић је један од њих**, као секундарни агенс социјализације, а **породицу**, као примарну групу у којој се људи рађају и одрастају,

сматрамо примарним агенсом социјализације. Након примарне социјализације која се одвија у породици, процес се продужава као секундарна социјализација, са агенсима попут групе вршњака, школе, медија...

Зашто је веома важно да васпитачи буду детаљно упознати са процесом социјализације? Да ли само васпитач социјализује дете, или и деца социјализују њега? Прочитајте Године узлета и одговорите на питање.

Колико дуго траје социјализација? Да ли знате шта значи израз контекстуална социјализација?

Колико је људска природа васпитљива? Да ли је новоронђенче табула раса и потпуно подложно обликовању, или постоје предиспозиције на које не можемо да утичемо у процесу социјализације и васпитања?

Да ли је научени облик понашања гаранција да ће јединка увек да се понаша онако како је очекивано? **Како “натерати” јединку да се понаша онако како смо је васпитавали?**

Друштву су потребни механизми контроле. Друштвене санкције су један од њих. То су поступци којима друштво осигурава одређени тип понашања код својих чланова (Хараламбос и Хеалд, 1989).

*Да ли су санкције увек у виду казне за нежељено понашање? Не, санкција може бити и награда. Зато кажемо да могу бити **позитивне и негативне**. Такође, могу бити **формалне и неформалне**. Наведите примере различитих санкција! Какве ћете користити у вртићу?*

Људско биће је тоталитет: комплексна, јединствена целина разноликости, противуречности, које у њему постоје у многим димензијама. Ипак, свака наука одабира само одређене аспекте човека и своје проучавање усмеравају на њих, док друге занемарују. Поједини социолози сматрају да кључни појам социологије **друштвена улога**,

као тачка укрштања човека и друштва. Занима је човек као играч друштвених улога. Јер, у сваком међусобном одношењу између људи, друштво посредује управо преко друштвених улога.

Друштвена улога је кристализовани модалитет учешћа појединца у друштвеним процесима: скуп захтева и очекивања које друштво поставља, носиоцу одређеног друштвеног положаја у одређеном друштву (Дарендорф, 1989).

Зашто кажемо “одређеног” статуса у “одређеном друштву? Да ли друштвене улоге и статуси могу да се разликују од културе до културе? Набројите своје друштвене улоге, чији сте носиоци у различитим ситуацијама! Да ли ваши друштвени статус одређује улогу, или је обрнуто?

Да ли вам се догодило да се у некој ситуацији активирају две ваше друштвене улоге, које су захтевале различита понашања? Како сте то решили? То у социологији називамо конфликтом улога.

По чему се друштвена улога разликује од позоришне? По чему се улога детета у вртићу разликује од његове улоге у породици? А какав је садржај ваше улоге васпитача? Шта се од вас очекује у вртићу?

Друштвени статус је тачка у координантном систему друштвених односа. То је место у референтним пољима која једна особа заузима у одређеном друштву (Дарендорф, 1989). Увек су у питању **скупови сегмената односа (имамо више статуса и више улога везаних за њих) Дакле, једна особа је и мајка, и сестра, и нечије дете, и директор предузећа, члан патрије, члан цркве, возач, спортиста... То значи да имамо више статуса, који, узети заједно, чине то место у пољу суодношења са туђим статусима. Они нам указују на смер друштвених односа (ко је са киме у друштвеним односима: однос мајке према кћери, однос студента према професору, полицајца према прекршиоцу закона... дакле увек одношење једне особе према другој), али не и на садржину.**

Где је онда њихова садржина?

Друштвени статуси могу бити (Хараламбос и Хеалд, 1989):

приписани - добијени рођењем. У датој култури немамо начина да их променимо. Називамо их и фиксинима, пошто су фиксирани у време рођења, те су непроменљиви.

Набројите примере! Да ли знате шта су “затворени” друштвени системи? Индијски кастински систем, на пример (погледајте део о друштвеној стратификацији).

стечени – резултат сврховитог делања и избора (кроз живот, као последица чињења актера). *Набројите примере!*

Статуси се, као и улоге, могу замислити без њихових носилаца. Шта то значи?

Чему служе друштвене улоге и статуси? Очекивања и правила понашања чине друштвени живот структурираним. Он је организован, предвидљив, уређен. Комуникација и рад постају лакши, јер се зна шта се од кога очекује у којој ситуацији.

Да ли ће статус породица из које деца долазе у вртић да утиче на неки начин на ваш рад са децом, директно или индиректно?

10. Род и пол.

Извори:

Брковић, Алекса Д. (2000). *Развојна психологија*. Ужице: Учитељски факултет у Ужицу.

Гиденс, Ентони. (2003) *Социологија*. Београд: Економски факултет.

Голубовић, Загорка (1999). *Ја и други: антрополошка истраживања индивидуалног и колективног идентитета*. Београд: Република.

Милић, Анђелка (2001). *Социологија породице: критика и изазови*. Београд: Чигоја.

Булох, Верн Л. и Булох, Бони (2004). *Сексуални ставови*. Београд: Фабрика књига.

“Родни идентитет” (2010) *Речник родне равноправности*: 102 појма родне равноправности за 102 године освајања женских људских права (Јарић, Весна и Радовић, Надежда). Београд: В. Јарић : Н. Радовић.

Реџић, Садуша (2020). О полу и роду. У: *Полни морал младих у перспективи рода*. Ниш: Универзитетска библиотека “Никола Тесла”. Стр. 44-51.

Стјепановић-Захаријевски Драгана. (2010). *Род, идентитет, развој*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу.

Segal, Edwin S. (2003). Cultural Constructions of Gender. У: *Encyclopedia of Sex and Gender - Men and Women in the World's Cultures* (ur. Ember, C. R., Ember, M.). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers. Стр. 3-10.

Да ли су пол и род синоними (Реџић, 2020)? **Полност је биолошко својство људи.** Новорођенче се проглашава мушким или женским дететом обзиром на репродуктивне органе које има. Пол (енгл. sex) подразумева органске – физиолошке и анатомске разлике између мушкараца и жена, које су у функцији њихових репродуктивних улога, што значи: биолошки функционалне разлике (Милић, 2001: 13; Гиденс: 2003: 117).

Али, с' обзиром да је човек и друштвено (културно) биће, полност не дејствује само у „чистом”, биолошком облику, ни у породици, ни у људској врсти, ни у друштву, већ се јавља као „увек прерађена, друштвено и културно моделована (и индивидуално интерпретирана и усвојена од стране појединаца)” (Милић, 2001: 132; Булох и Булох, 2004: 82). **“Род означава „друштвено-културно уобличени појам полности у људском друштву”, што значи да полност перципирамо и конструишемо као чланови одређене друштвене заједнице (чију смо културу интериоризовали), али и као индивидуе – према личним афинитетима (Милић, 2001: 132). Он обухвата друштвене, психичке и културне разлике између жена и мушкараца (Гиденс, 2003: 117), друштвену конструкцију полних идентитета - друштвене разлике између жена и мушкараца – укључујући полне разлике. Род се темељи на улогама и односима, наученим кроз очекивања и допуштења друштвених структура и културних норми: то је читав систем улога и односа између полова, детерминисан политичким, економским, друштвеним и културним контекстом (Стјепановић-Захаријевски, 2010: 85-86). Стога, може се рећи да је пол „нешто” што особа има без обзира на понашање, а род постаје видљив тек када се сигнализира, или кроз понашање (енгл. performed) (Сегал, 2003: 5).**

Родни идентитет стичемо кроз један вид социјализације – родну социјализацију. То је онај аспект личног идентитета који се односи на социјалну и личну перцепцију појединца о припадању или не припадању сопственом биолошком полу. Данас можемо говорити о лепези родних идентитета која се најчешће именује формулом LGBTTIQ - заједничким називом за лезбејке, геј, бисексуалне, трансродне, интерсексуалне и квир (англ. queer) особе (**“Родни идентитет”, 2010**).

Међу факторима који чине полне улоге за два пола тако различитима, могу се издвојити разлике у социјализацији мушке и женске деце, конформисање дечака и девојчица у складу са социјалним притиском, дејство очекивања у понашању мушкараца и жена и вредносни систем и ставови (Брковић, 2000: 221).

Род је битна димензија идентитета људског бића, можда и најбитнија, јер од затворености у границе пола зависе многе животне могућности индивидуе – род је граница која одређује приступ правима, ресурсима и могућностима у друштву (Голубовић, 1999). Природне разлике постају оправдање за друштвене неједнакости.

Да ли сте се лично уверили у то? Наведите пример из вашег живота. Како људи називају девојку или жену која се понаша агресивно? Како називају мушкарца који је нежан и брижан? Шта мислите, зашто ти термини имају тако јак негативан и увредљив набој? Наведите примере различите социјализације и очекивања од деце различитог пола! Шта мислите, да ли дискриминација почиње и пре рођења детета?

У науци нема јединственог мишљења поводом родних разлика. Једни сматрају да су условљене и објашњиве биологијом (социобиологија, хормонске разлике, латерализација мозга, полна подела рада...), а други да су културно условљене, што је социолошки адекватно.

Зашто је важно да вапитачи буду свесни разлике између пола и рода? Да ли сте припремљени на то да ћете у вртићу једног дана радити и са трансродном децом? Да ли знате да се у Европи отварају вртићи за трансродну децу?

11. Друштвене групе: Примарне и секундарне.

Извори:

Горичар, Јоже (1970). *Социологија*. Београд: Рад.

Милић, Анђелка (2001). *Социологија породице: критика и изазови*. Београд: Чигоја.

Митовић, М. Милован (2005). *Социологија. Основни појмови и проблеми*. Београд: Центар за публикације Правног факултета у Београду.

Поповић, Михајло (1988). *Проблеми друштвене структуре: увод у социологију*. Београд: Научна књига.

Флере, Сергеј, Марјановић, Милош (1989). *Увод у Социологију*. Београд: Научна књига.

Ако изузмемо такозване face-to-face интеракције на микро нивоу, може се рећи да људи делају, ступају у друштвене односе – у групама (мањим/већим). Чак и интеракција између две индивидуе може да представља посредовање између друштвених група. *Наведите примере!*

Многи социолози сматрају да је друштвени живот људи толико битан, да социологија треба да се бави друштвеним групама (унутрашњим и спољним обележјима и односима). *Шта имају заједничко породица, класа, политичка партија, стручно удружење, насеља, црква, позоришна или спортска публика?* Узроци груписања људи су различити. Али, очигледно је да до њега долази зато што људи на удружен, груписан начин теже да задовоље неке потребе. Штавише, потребе/интереси могу да настану управо због заједничког живота у групи. Дакле, друштвена група је последица или разлог настанка или задовољења неке потребе (Поповић, 1988). *Наведите примере!*

Друштвене групе су посредници између појединца и друштва. Ово значи да људи непосредно припадају друштвеним групама, а преко група, посредно, глобалном друштву (Флере и Марјановић, 1989, Митровић, 2005).

У социологији нема општеприхваћене дефиниције појма друштвене групе, али најважнији елементи те дефиниције су (Флере и Марјановић, 1989, Митровић, 2005, Горичар, 1970):

чланови групе и процеси који се унутар ње дешавају (односи и делатности који повезују људе);

Припадници групе развијају **групну свест, заједничку културу, идентитет, осећај припадности** групи;

друштвена група је **релативно трајна творевина више људи која је динамична, кохезивна и (мање или више) структурирана**;

Друштвене групе можемо разврстати према више критеријума, али можда је најосновнија подела на примарне и секундарне (Флере и Марјановић, 1989, Горичар, 1970):

Примарне друштвене групе препознаћемо по спонтаности, непосредним и блиским (неповршним, интензивним, топлим, дубоким, face-to-face) односима чланова, **снажној идентификацији чланова са групом, односно јаким осећањем припадности групи, емпатијом за друге чланове, израженом солидарношћу са њима**. Чланови се једни другима обраћају личним именом или личним заменицама. Чарлс Кули, који је први употребио овај израз, сматра да су примарне зато што су прве и основне групе у којима човек оформљује друштвену природу, поглед на свет и усваја вредности. Оне нису велике, отуда и ови квалитети. Али, нису све мале групе примарне! *Наведите примере.*

Секундарне друштвене групе су велике у односу на примарне. У њих се у савременом друштву улази из интереса. Односи нису непосредни, ни блиски, већ нелични, посредни и формално уређени. Чланове повезује организациони принцип, а не осећања. Члан не ступа у контакте са другим члановима као личност, већ као носилац специјализоване улоге. Лични живот не спада под надзор групе, што појединцу пружа одређену слободу у односу на примарне групе. Да би биле што ефикасније у функцији коју врше, секундарне групе постављају правила, норме, одговорности, начине делања којих се чланови придржавају. Често се у оквирима секундарних група формирају

примарне. *Како и зашто? Наведите примере. Да ли ће секундарне групе у будућности надоместити примарне?*

Друштвене групе могу бити и (Биртстет, према Поповић, 1988):

статистичке, оне које се диференцирају према неким битним обележјима: старосне групе, групе писмених/неписмених....;

социјеталне групе имају такозвану ”свест врсте”: њихови чланови препознају једни друге као себи сличне и теже да се са њима повезују;

социјалне групе, поред свести врсте карактерише и друштвена комуникација и интеракција између чланова;

удружене групе су још и организоване, поред свести врсте и интеракције. *Наведите примере за сваки тип друштвене групе и образложите их.*

Наведите примере за следеће типове друштвених група: примарне и секундарне, сродничке, функционалне, просторне, културно-историјске, велике и мале, сталне и привремене, затворене и отворене (критеријуми: улазак и излазак чланова, повезаност са другим групама и друштвом), ауторитарне и егалитарне, формалне и неформалне.

Да ли је скуп (на пример, маса, гомила) исто што и група?

У које категорије спадају вртић и групе деце у њему? Образложите ваш одговор.

12.Породица. Дефиниција, структура, функције, будућност.

Извори:

Голубовић, Загорка (1981). *Породица као људска заједница*. Загреб: Напријед.

Милић, Анђелка (2001). *Социологија породице: критика и изазови*. Београд: Чигоја.

Хараламбос, Мајкл; Холборн, Мартин (2002). *Социологија. Теме и перспективе*. Загреб: Голден маркетинг.

У литератури често наилазимо на дефиницију породице која је описује као малу друштвену групу која настаје на темељу друштвено признате везе супружника (брак) и њихове деце (рођене или усвојене). Ово није у реду, пре свега зато што брак више не мора да буде основа породице, услед све чешћих ванбрачних заједница. **Брак је само друштвено легитимна сексуална веза између људи, а служи као основа за механизам друштвене контроле сексуалних односа и рађања.**

Надаље, када помислимо на породицу, увек у тај појам улазе деца. Међутим, **људи живе и у заједницама у којима нема деце (није их ни било, или више не живе у њима), а при томе доживљавају ту заједницу као породицу.** Социолог не треба да намеће стварности своје виђење, већ да је анализира што објективније. Стога не можемо да игноришемо ово при покушају дефинисања породице.

Следећа дефиниција би могла да гласи овако: модерна породица је самостална (засебна) сродничка јединица (одвојена од сродничких група којима припадају оба супружника), способна да задовољава основне потребе својих чланова самостално (што је у савременим друштвима редак случај) или у сарадњи са другим друштвеним установама (Милић, 2001). Али, ако узмемо у обзир примедбу о браку, онда би из ње могли да избацимо део који се односи на “оба супружника”. Наиме, **осим ванбрачних веза, данас су у многим друштвима присутни разни облици породица у којима супружници могу да буду истог пола, или чак да их буде више (полиаморија).**

Често можемо да прочитамо и да је **породица “друштво у маломе”**. *Да ли можемо да изједначимо породицу и друштво? Друштво није агрегат породица.* Чине га односи између различитих колективитета и колективитета и појединаца. Породица је и по структури и по функцијама далеко од појма глобалног друштва – пре свега није аутономна попут друштва. **Друштвена стварност је много комплекснија од породичне** (Милић, 2001).

Породицу можемо да покушамо да дефинишемо на различитим нивоима социолошког проучавања: микро, макро и мезо (Голубовић, 1981). *Како? Које аспекте породице узимамо у обзир? Да ли ћемо породицу сагледавати као елемент друштвене структуре, питајући се које функције врши за друштво, као сплет face to face интеракција кроз које она врши функције за своје чланове, или пак као заједницу за себе, “мост између личности и друштва”?*

Микро приступ у проучавању породице карактерише пажња усмерена на: структуру и унутрашњу динамику породице, односе између чланова, личност као члана породице, функције породице за индивидуу, циклусе породичног живота.

Макроприступ проучава породицу у оквиру друштвеног система, односе породице и друштва, међусобну условљеност породице и друштва, функције породице за друштво, интерес друштва за породицу (контрола, заштита), историјску динамику развоја породице.

Мезо приступом сагледавамо породицу као посредника између друштва у целини и њених чланова као личности.

Структура породичне организације (микро ниво) обухвата: састав породице (чланове), породичну поделу рада, расподелу породичних улога, систем породичних положаја, расподелу ауторитета у породици, структуру односа у породици и систем усвојених вредности и норми. *Примећујете ли повезаност? Шта из чега произилази, шта је чиме одређено? Шта одређује садржај друштвених статуса у породици? Од чега зависи расподела улога у породици?*

Да ли се разликује друштвени положај у друштву, од друштвеног положаја у породици? Четири основна породична положаја представљамо у паровима: супруга-мајка, супруг-отац, син-брат, ћерка-сестра. На основу њих се надограђују сви остали (Милић, 2001).

Анализа породице (према одликама датог друштва) **може да се одвија** (Голубовић, 1981) **према класној структури** (осмислите примере породица), **професионалној структури** (осмислите примере породица) и **локацији село-град** (осмислите примере породица).

Породица је функционална (Харалмос и Холборн, 2002) **за друштво и своје чланове**. Она: врши **сексуалну функцију и репродукцију нових чланова** друштва рађањем деце, коју **социјализује** за живот у датом друштву. Породица има и **економску функцију**, за коју неки аутори примећују да се битно променила (некада је породица била економска производна јединица, сада чланови породице раде ван ње, а сама породица је потрошач, пре него произвођач).

Међутим поједини аутори избегавају структурално-функционалну замку и откривају **дисфункционалности породице**. Они нас упозоравају да **породица репродукује класну структуру**, а самим тим и друшвену стратификацију као структуру која малом броју људи пружа невиђене животне шансе на уштрб маса којима су оне закинуте (Милић, 2001). Породица је примарни **агенс социјализације који „обликује“ појединца у складу са захтевима друштва, а ретко у складу са његовим афинитетима, способностима и жељама**. Уместо да **васпитава за аутономију, породица учи децу послушности и гуши слободу личности**, самосталност и свест о себи. Савремена породица је прилично изолована, окренута је сама себи, „ка унутра“, из тога произилазе **напетости и конфликти** између чланова. Родитељи су склони да напетост услед међусобних сукоба и осећање кривице пројектују на децу и тако се они донекле стабилизују, али ово дестабилизује децу. Коначно, **породица репродукује и идеологију** која омогућава изабљивање у друштву неједнаких (Marks, Cooper, Laing, Leach, Vogel и Norman, према Харалмос и Холборн, 2002).

Типологије породица су бројне. Задржаћемо се на типологији према сродничком саставу (Голубовић, 1981): **нуклеарна или инокосна** (двогенерацијска: **потпуна** - која укључује родитеље и децу, или **непотпуна** – без једног родитеља) и **проширена** – породично језгро чине ближи и даљи сродници (такве породице станују и живе заједно; оне су **двогенерацијске** ако обухватају сроднике по **хоризонталној линији**, **трогенерацијске**, па чак и **четворогенерацијске** ако обухватају сроднике по **вертикалној линији**).

Структурални и функционални приступи у проучавању породице подразумевају потребу за потпуном породицом, док непотпуне породице сматрају структурално и функционално мањкавима. Али, већ знамо да социологија не треба да буде нормативна наука, па је из тог разлога ово погрешно. *Да ли су детету потребна оба родитеља да би се правилно формирало? Знате ли шта је кибуц и какав је однос према деци у кибуцима? Да ли ће вама, као васпитачима, бити значајан податак да ли дете живи само са једним родитељем, и из којих разлога? Шта то значи “породични контекст” у вртићу?*

Каква ће бити будућност породице? Поједини аутори сматрају да породица никада неће нестати услед важности њених функција за друштво. Други примећују да породица један део традиционалних функција губи, да се оне мењају, да неке од њих бивају пребачене на друштво (које?). Има социолога који “упозоравају” да је породица неопходна за правилан развој детета, док други откривају алтернативе. Трећи верују да ће породица какву знамо “одумрети”, пошто више неће бити потребно да врши досадашње функције. *Ако можете да претпоставите зашто је породица настала, онда можете да назрете и разлоге њеног нестајања! Шта мислите, који су?*

Схватање брака и брачних улога свакако је један од фактора који утичу на будућност породице. Жене се еманципују, образују, запошљавају. Неке од њих успевају да одрже и своје традиционалне породичне улоге, али по којој цени? Овај процес директно утиче на мењање положаја/улога жена и мушкараца у породици, па тиме и на карактер породице.

Коначно, треба да знамо да је породица кроз историју мењала број својих чланова, структуру, облик, па и губила неке функције, и да није увек била оно што је данас савремена породица. *Знаете ли неке друге типове породица?*

Оно што ми данас називамо породицом, раније је постојало у неком другом облику, или на неки други начин. Модерна породица је сажет израз вековних промена, које су у европским друштвима уобличавале заједнички живот међусобно сроднички повезаних појединаца. Из покушаја да се универзализује тип породице какав ми знамо и који је доминантан у нашој култури произилази и тежња да се дефинише “нормална”, “здрава” породица – њен идеални тип. Породица будућности ће бити производ свог времена и друштвено-културних услова. За сада, процеси који утичу на формирање будућности породице су (Goldshreider, према Милић, 2001): родне улоге се мењају и постају симетричне; жене освајају економску аутономију; чланови породица су све мање везани за породице, у порасту је “ванпородично живљење”; све веће сексуалне слободе; приступачност и ефикасност контрацепције; дете више није “краљ” породичног живота, већ се партнери посвећују и сопственим аспирацијама; више не служи појединац породици, већ она њему; слабљење друштвене контроле над појединцима и пораст моралне аутономије (мада, према мишљењу ауторке уџбеника, ово последње треба узети са резервом).

Зашто је васпитачима потребан социолошки увид у породични живот?

13. Друштвена стратификација и покретљивост. Елите. Сиромаштво.

Извори:

Гиденс, Ентони (2003). *Социологија*. Подгорица: ЦИД; Бања Лука: Романов.

“Елита” (1993). *Енциклопедија политичке културе*. (Матић, М., Подунавац, М., Становчић, В., Фирауновић, Д.). Београд: Савремена администрација.

Милс, Рајт (1998). *Елита власти*. Београд: Плато.

Хараламбос, Мајкл; Робин Хеалд (1989). *Увод у социологију*. Загреб: Глобус.

Хараламбос, Мајкл; Холборн, Мартин (2002). *Социологија. Теме и перспективе*. Загреб: Голден маркетинг.

Хејвуд, Ендрю (2004). *Политика*. Београд: Сlio.

Идеје о једнакости, равноправности у друштву увек су биле актуелне код одређеног броја мислилаца. Други, пак, сматрају да је друштво егалитарних утопија. *Шта ви мислите?*

По чему се људи природно разликују? Да ли се разликујемо међусобно и као чланови друштва? На који начин природне разлике постају друштвене неједнакости? Када кажемо “друштвена неједнакост”, на шта мислимо?

Друштвене неједнакости значе то да у друштву, осим тога што смо природно различити, постоје и друштвено продукване разлике између нас, у погледу следећих фактора (Хараламбос, Хеалд 1989):

Моћ. Најједноставније је дефинишемо као **способност (могућност) да се наметне сопствена воља другима, без обзира на њихову. Сетите се примера. Да ли људи практикују моћ само међусобно? Да ли се моћ примењује и између читавих друштвених група, односно - који су микро и макро нивои испољавања моћи међу људима? Моћ, односно њена неравномерна расподела у друштву, омогућава једнима изабљивање других људи.** Масе континуирано бивају потлачене кроз људску историју, радећи, а

результате њиховог рада су одувек присвајали припадници друштвене елите. Деца често нису изузета из овога. *Знате ли неки пример?*

Углед значи количину престижа, части, поштовања који се везују за одређене друштвене положаје, начин живота, особине појединаца. Припадници одређених друштвених група уживају висок статус, а припадници неких других бивају деградирани у положајима који не повлаче ни мало угледа. Велики углед подразумева дивљење, послушност, али и завист, па и отпоре од стране оних чији положаји нису тако високи... *Наведите људе који су вам познати по свом високом угледу и оне без угледа.*

Богатство је материјална имовина дефинисана као вредна и пожељна у одређеној култури. *Шта ово значи? Шта значи бити богат у Србији? А када вас сматрају богатим у неком од афричких племена? Шта све може да буде „богатство“?* Дефиниција богатства је ствар друштвеног концензуса!

Богати увек имају друштвене привилегије које сиромашнима нису доступне. *Које?*

Моћ, углед и богатство су различито распоређени по друштвеним групама. У том смислу говоримо о друштвеној стратификацији. Ово значи да је **друштвена стратификација један вид друштвених неједнакости**, јер постоје **друштвене групе које су различито рангиране у друштву (једна изнад друге) на основу моћи, угледа и богатства** којима располажу (Хараламбос, Хеалд 1989). То је **структурална неједнакост** између различитих друштвених група (Гиденс, 2003). *Какве су последице овога?*

Припадници групе или слоја имају сличан начин живота, према коме се разликују од осталих, као и одређену свест о заједничком идентитету и интересима. Живот у сличним условима утиче на формирање заједничке културе и стварање осећаја припадности групи, са којом се људи онда идентификују (као припадници радничке класе, елите...). Сличан начин живота подразумева и да група дели ставове, вредности, норме... Ово називамо субкултуром. *Сетите се примера! Подсетите се и Марксових појмова класа по себи и класа за себе.*

Да ли друштвена неједнакост подразумева обавезно постојање неједнаких друштвених група? Неки социолози сматрају да тамо где су некада постојале класе, сада

постоји континуум статуса по занимањима, која повлаче различит ниво угледа и економског награђивања. Ово значи да је друштвена хијерархија група уступила место хијерархији појединаца (Хараламбос, Хеалд 1989). *Да ли је ово гледиште социолошки прихватљиво?*

Увек треба имати на уму да друштвена неједнакост значи **присвајање моћи, угледа и богатства од стране одређених (малобројних) друштвених група на уштрб других (масовних),** и на њихову штету. Једни их добијају, зато други остају без повластица. Зато кажемо да је расподела ових елемената неравноправна. Ово значи да су **животне шансе многих да задобију друштвено пожељне одреднице и избегну непожељне, знатно редуковане на рачун повећања животних шанси малобројних** (Хараламбос, Хеалд 1989). *Шта су то “животне шансе”? На шта се све односе?*

Одакле нам друштвене неједнакости? Идеологија многих стратификацијских система почива на уверењу да су друштвене неједнакости биолошки утемељене. *На пример?*

Расна стратификација подразумева се да су белци биолошки супериорни у односу на расе тамне коже, па се тиме правда институција ропства. Чак је и наука поткрепљивала ово уверење тестовима интелигенције који су заиста ово потврђивали, јер су на њима Црнци су у просеку постизали 10-15 бодова мање од белаца (Хараламбос, Хеалд 1989). *Шта мислите, зашто су тестови интелигенције показивали такве резултате?*

Индијско кастинско друштво подразумева четири касте: брахмане, кшатрије, вајшје, шудре и – недодирљиве. Каста не може да се промени, из ње нема изласка.

И затворени кастински и феудални сталешки системи друштвене стратификације почивају на приписаним статусима. Једино биолошко оправдање би могло да буде да се биолошка супериорност преноси генима, што је у науци неприхватљиво.

Али, **биолошке разлике постају биолошке неједнакости само ако се тако дефинишу у одређеној култури.** Надаље, биолошке неједнакости се користе за

аргументацију друштвених. На тај начин систем друштвених неједнакости постаје наизглед разложен, објашњен, рационализован (Хараламбос, Хеалд 1989).

Поред расе, касте и сталежа, **класа је још један вид друштвене стратификације.** Међутим, док ропство почива на власништву једног људског бића над другим, кастински систем на забрани контаката између припадника различитих каста, а сталешки на обавези лојалности трећег сталежа према земљопоседнику, **класа се формира на основу економских критеријума. Маркс је дефинисао класе као друштвене групе са истим односом према средствима за производњу (Хараламбос и Холборн, 2002).** *Шта ово значи?* Тако можемо да говоримо о радничкој, вишој, нижој, средњој, класи земљорадника...

Поједини социолози истичу да савремена друштва карактерише присуство друштвених слојева. Други сматрају да такав став само маскира постојање класних противуречности које и даље присутне, те да оправдава поделе међу људима на основу богатства. Чињеница је да класне поделе не изгледају тако оштре као некада услед процеса раслојавања класа, али то не значи да су нестале. Напротив, можда се управо заостравају на глобалном, планетарном нивоу. **Друштвени слој чине појединци који заузимају сличан друштвени положај на вертикалној друштвеној лествици (Флере и Марјановић, 1989).** Главни критеријум за утврђивање припадности друштвеном слоју је **занимање, али ту су и образовање, богатство, начин живота, поглед на свет, моћ, као и осећање самог човека (самоодређивање) - коме слоју припада.** Схваћени на овакав начин, слојеви могу да пресецају класе, да их деле, или да егзистирају унутар њих. У том смислу можемо касте и сталеже сматрати друштвеним слојевима.

Функционалисти указују на то да је друштвена стратификација корисна за друштво, потребна и неизбежна. Наиме, друштвене групе не могу да егзистирају изоловано, упућене су једна на другу, а свака делатност ширих размера захтева организацију. Пошто нисмо сви подједнако успешни или образовани и способни, очекивано је и нормално је да они вештији, или образованији, заузму високе положаје, да координирају разне делатности, преузимају одговорност и за то буду адекватно награђени према датом систему вредности. Уосталом, **стратификација почива на вредносном концензусу и између људи на различитим местима у систему друштвене**

стратификације нема сукоба интереса – она у ствари доприноси интеграцији различитих друштвених група које раде на истим циљевима. Принцип меритократије значи да свакоме следује оно што је заслужио и отуда разлике у моћи и богатству.

Марксиста сматрају да су класе израз дубоких расцепа у друштву у погледу богатства, моћи и власништва над средствима за производњу. Стратификација не интегрише, већ дели људе, јер је механизам за изабљивање, а не за постизање заједничких циљева (погледати одељак о марксизму). Економска експлоатација је подржана законима о “слободној” размени радне снаге за новац, а прикрива се и одржава наметањем идеологије владајуће класе (Хараламбос и Хеалд, 1989).

Елите.

Реч “елита” означава најбоље, изузетно, највише – „врх“ у друштву (или друштвеној групи) (Хејвуд, 2004). *Која је српска реч за ово?* У ужем и политичком смислу то је мањина у друштву у чијим је рукама концентрисана моћ, богатство и привилегије (елита власти). У ширем значењу то су виши друштвени слојеви или поједини делови тих слојева („Елита“, 1993).

Елитисти истичу да се појединци издвајају из маса својим способностима, талентима, интелигенцијом, образовањем, богатством, да су **супериорни** чак и у моралном погледу. Поједини су се изјашњавали и за ограничавања права гласа масама на изборима (Хараламбос и Хеалд, 1989).

Елитизам је веровање и пракса у владавину мањине. Елитистичке теорије наглашавају да је демократија илузија, да је немогућа. Нисмо једнаки, и не треба сви да доносимо одлуке од важности за друштво. Апатичним и неуким масама је потребно вођство од стране изузетних људи. Владавина елита је неизбежна и непроменљива чињеница друштвеног живота. Ово је став зачетника класичне теорије елита (Вилфредо Парето и Гаетано Моска). Демократија је немогућа – власт је увек у рукама

привилегованих мањина и чак и у демократијама елита манипулише, намеће своје интересе и контролише масе.

Егалитаристичке теорије поручују да је друштво једнаких могуће, и пожељно, пошто није морално потлачивати људе и ускраћивати им право да доносе одлуке које их се тичу. Елитизам је настао као критика егалитаристичких теорија (Хејвуд, 2004).

Постоји ли једна или више елита? Можемо да кажемо да постоји више типова елита: војна, политичка, културна, економска, техничка, интелектуална... Рајт Милс у књизи “Елита власти” (1998). описује политичку, војну и економску елиту, које међусобно кооптирају и имају заједничке интересе.

Који би био критеријум за утврђивање припадности елити? Можемо ли да добијемо неке квантитативне одреднице? Да ли су једне те исте елите увек присутне на исти начин? Шта мислите, да ли је елита увек јединствена у пракси? Која је разлика између елите у демократијама и елите у кастинским или феудалним, или робовласничким друштвима? Да ли су социјалистичка друштва избегла елитизам?

Сиромаштво

*Како знамо да ли је неко сиромашан? Да ли је човек, који је био богат, па изгубио део богатства, и сада живи као припадник средње класе сиромашан? Припадници средње класе не би оценили његову ситуацију као сиромаштво. Припадници нижих класа такође. Али, људи који припадају његовој ранијој класи сматраће да је осиромашао. Он сам, перципирао би себе на исти начин, јер више нема ранији животни стандард. Ово називамо **субјективном бедом. То је сопствени осећај сиромаштва појединца, или друштвене групе** (Хараламбос и Хеалд, 1989).*

Концепт релативног сиромаштва полази од претпоставке да га је немогуће универзално дефинисати, те да је сиромаштво дефинисано културом одређеног друштва. Сматра се да потребе људи нису свуда и увек идентичне, па се као мерило узима стандард конкретног друштва (Гиденс, 2003). *Наведите шта све за вас представља очекивани стандард, а у неким деловима планете људима то није доступно!*

Појам апсолутног сиромаштва подразумева универзална мерила применљива на сва друштва и културе (Гиденс, 2003; Хараламбос и Хеалд, 1989). Претпостављамо да постоје услови који су неопходни за одржање здраве егзистенције људи, односно, претпостављамо **основне људске потребе**. То су пре свега **храна, одећа и стан**. Сиромашнима сматрамо оне чији приходи не могу да задовоље ове основне потребе. То је **сиромаштво на рубу опстанка**. Али, можемо **као критеријуме увести и доступност медицинских услуга, квалитет становања, па и културне потребе попут слободног времена, образовања, разоноде и сигурности живота**. *Како ћемо их мерити?*

Али, како објаснити постојање сиромаштва? Да ли су поједине особе саме одговорне што су сиромашне, или су у питању структуралне друштвене неједнакости? Ако претпоставимо да су поједине особе психофизички дисфункционалне, или мање способне из неког разлога, мање интелигентне и немотивисане... Онда је логично закључити да је последица тих неједнаких способности постојање мање и више успешних људи. Да ли је овакво објашњење прихватљиво?

Сиромаштво се саморепродукује: окружење у коме се сиромашни рађају и живе их задржава у сиромаштву системом повратне спреге. Свима нама је добро познато да јефтина роба није квалитетна, и да нас оно што купимо за мало новца често „искошта“ много више него што смо мислили. А сиромашни не могу себи да приуште квалитетну (скупу) робу, као ни куповину у већим количинама, која је исплативија од куповине мањих паковања (Хараламбос и Хеалд, 1989).

Култура сиромаштва и култура зависности су појмови који нам скрећу пажњу на шире структуре (Луис; Мареј према: Хараламбос и Хеалд, 1989; Гиденс, 2003). Наиме, неки аутори сматрају да су начин живота и ставови сиромашних оно што их одржава у сиромаштву. Другим речима, култура сиромашних, коју кроз социјализацију усвајају деца рођена у тим друштвеним слојевима, чини да она касније не теже нечему бољем, већ се предају „судбини“. Слично томе, људи који се ослањају на социјану помоћ стварају културу зависности од државе, па не развијају амбицију и постају неспособни за самостално делање и остају без мотивације. Они се задовољавају ониме што им држава удељује.

Марксисти, пак, траже и **проналазе узроке сиромаштва у самој друштвеној структури**, односно њеним недостацима. Власништво над средствима за производњу омогућава малобројнима да се богате на рачун рада маса које их не поседују, па морају да раде за њих као робови, кметови, или правно слободни радници „притиснути“ економском присилом.

Са становишта **функционализма**, **сиромаштво је корисно за друштво и многе друштвене групе** – нарочито за богате и моћне. Зато је њима у интересу да одржавају сиромаштво. Сиромашни ће радити презрене, опасне, бесперспективне и прљаве послове, које нико други не жели да ради, и то за ниску плату. Сиромашни представљају извор јефтине радне снаге, јер немју избора (Ганс, према Хараламбос и Хеалд, 1989). И то није све, јер људи који нису богати и успешни доживљавају своју ситуацију као мање страшну, када могу да се упореде са онима који су у много горем положају. Надаље, сиромаштво обезбеђује послове и професије за људе који се сиромашнима баве, или штите остатак становништва од њих: социјалне раднике, лекаре, полицију... Ни њима није у интересу да сиромаштво нестане. И на крају, сиромашни служе за легитимисање друштвених норми. Јер, то је најлакше урадити откривањем њиховог кршења. Другим речима, друштву су потребни људи који ће бити окривљени за неморал, криминал, непоштење и слично, како би учврстило нормативни консензус. Сиромаштво постоји зато што служи богатима, а сиромашни немају довољно моћи да промене свој друштвени статус.

И док се богати добровољно изолују од остатка друштва у виду елите и у своју корист, сиромашни бивају маргинализовани и искључени (Гиденс, 2003) из шире друштвене заједнице на њихову штету.

Пронађите на интернету податке о сиромаштву у вашој држави, и у свету!

Да ли сте свесни да се богатство/сиромаштво са процесом глобализације размештају неједнако на планети? При томе су нарочито погођени неквалификовани радници. Власници великих индустрија затварају погоне у земљама у којима би требало да плаћају раднике више, и отварају их у земљама где ће их плаћати знатно мање. Да ли препознајете улогу Србије у овом процесу?

Друштвена покретљивост

Друштвени стратификацијски системи могу бити отворени или затворени. Док затворени не допуштају могућност измене друштвеног статуса појединца (статуси су приписани), у отворенима је ово могуће (пошто су статуси стечени).

Сматра се да су прединдустријска друштва била затворенија, а да индустријска друштва омогућавају појединцима и групама да мењају статусе у складу са својим амбицијама, талентима, способностима, пошто класно порекло, пол, раса, род и породица порекла све мање утичу на њих (Хараламбос и Хеалд, 1989).

Друштвена покретљивост значи да људи мењају своје друштвене статусе, да они нису фиксирани.

Друштвена покретљивост у отвореним системима је могућа “према горе” и “према доле”. То је **ветрикална покретљивост**. Ово значи да човек може да промени свој друштвени статус тако што ће напредовати ка вишим, или изгубити претходни статус и “падати” ка нижим статусима – то су **узлазна и силазна мобилност** (Гиденс, 2003). Могућа је за појединца, или се дешава кроз више генерација (**унутаргенерацијска или међугенерацијска**).

Хоризонтална друштвена покретљивост подразумева промену места боравка, или занимања, али без промене положаја у смислу побољшања или погоршања, без промене друштвеног статуса.

Статус могу да промене појединци, или читаве друштвене групе (**индивидуална и колективна покретљивост**).

Породица и класа су се кроз социолошка истраживања показали као најбитнији фактори у узлазној покретљивости. Наиме, људи рођени у неповољним околностима имају највеће шансе да у њима и остану. Такође, унутаргенерацијска покретљивост се најчешће своди на мале измене у статусима појединаца које не доносе драстичне промене у начину живота (Гиденс, 2003).

Осмислите примере за сваки тип друштвене покретљивости. Који су најчешћи канали друштвене покретљивости? Ако сте се преселили из града у град, да ли сте променили друштвени статус?

Да ли је друштвена покретљивост заиста функционална у савременим друштвенима, или смо у замци репродукције статуса? Видите ли могућност за напредовање на друштвеној лествици? Да ли знате да су елитне групе прилично затворене? Шта мислите, који проценат запослених у државним службама потиче из радничких породица?

Данашње високе стопе вертикалне покретљивости имају двоструку функцију за друштво: служе као механизам селекције у области рада омогућавајући способнима и образованима да заузму одговарајуће позиције, и, што је још важније – као “политички сигурносни вентил”, умањујући фрустрираност која би била присутна ако покретљивост не би била могућа. На тај начин, класе бивају идеолошки ослабљене (Хараламбос и Хеалд, 1989).

Да ли ћете бити способни да утврдите из које класе, друштвеног слоја или специфичне групе вам долазе деца са којом ћете да радите у вртићу? На који начин ћете то да сазнате, по чему ћете да приметите? Очекујете ли да вам те информације буду службено прослеђене, или да вам буду предочене на неки други начин, да вам их неко саопшти? Да ли ће ово сазнање да утиче на ваш рад са децом на неки начин? Да ли сте спремни да радите са културно депривираним дететом?

14. Култура спрам цивилизације.

Извори:

Божиловић, Никола (1998). *Социологија културе. Прологомена*. Ниш: Народне новине.

Вајт, Лесли (1970). *Наука о култури*. Београд: Култура.

Илић, Милош (1991). *Социологија културе и уметности*. Београд: Научна књига.

Марјановић, Јован (1999). *Теорија политике*. Београд: Универзитет у Београду.

Петровић Сретен (1990). *Естетика и социологија*. Београд: Научна књига.

Претходно дата дефиниција културе је врло широка. Аутори (Хараламбос и Холборн) подразумевају да је култура део друштвене структуре и да је друштвено детерминисана. За социологију, ово је прихватљива тврдња. Ипак, треба знати да има теоретичара – културолога (попут Вајта, 1970) који сматрају да је култура посебна, јединствена целина, која не зависи од друштва, већ оно од ње. Али, без обзира на та размимоилажења, социолози и културолози могу да се сложе у једном: понашање људи јесте зависна варијабла, али је култура независна (исто).

Социолошка дефиниција културе би требало да садржи следеће елементе:

Култура је скуп творевина, процеса и промена, које су последица материјалне или духовне акције човека, а њен основни смисао је одржање, продужење и напредак људске врсте (Илић, 1991), јер она је усмерена на хуманост људске егзистенције. Може се рећи и да је култура **духовни садржај друштва** (Божиловић, 1998).

Цивилизација и култура (Петровић, 1990) су речи којима се не ретко лаички придаје исто значење. Ипак, њихова значења су еволуирала кроз време и термини нису једнозначни у свим језицима.

Латинска реч „*cultus*” означава гајење, обраду поља; „*colere*“ значи неговање, гајење, обрађивање. Појам је до данашњих дана попримио сасвим различито значење - оно се изменило од “културе земље” до “културе духа”, који је такође потребно неговати и радити на њему. У међувремену је, у средњем веку, култура имала значење религијског култа. Од шеснаестог века, културним је сматран појединац који има добре манире у складу са временом и друштвом у коме је живео. Дакле, култура је била нешто различито од природног стања човека (Пурендорф, према Петровић, 1990), те је подразумевала развој духа, префињеност, понашање.

Реч „цивилизација“ означава урбано друштво које познаје писмо (Марјановић, 1999). Појам цивилизације почиње да се користи у осамнаестом веку у енглеском, француском и немачком језику, као “civilisation”, “civilization”, “zivilisation”. У зависности од државе је ова реч означавала **константан прогрес, виши ступањ у развоју човека као друштвеног бића, или саму културу**. Цивилизација у немачком језику ипак полако почиње да означава **супериорну инстанцу развоја: напредак, технологију, нешто корисно, виши ступањ у развоју људи у односу на период дивљаштва**.

Ово је била **последица политичке праксе колонијализма** Европљана над новооткривеним територијама Африке, Јужне Америке, Азије. Прецизније, то је последица развијања одговарајуће идеологије која оправдава колонијализам. Европски народи су сматрали себе цивилизованима, а новооткривене примитивнима, дивљима,

неразвијенима. Колонизатори сматрају да је њихова мисија да просвете дивљаке. Из полемике око тога јесу ли разлике између њих онтолошке, или историјске природе (да ли се ради о суштинским разликама, или је у питању само степен развитка), развиле су се **расистичке, европоцентристичке теорије**. Према таквим теоретичарима, примитивни народи су по природи такви, и никада неће моћи да достигну европски ниво развитка, што оправдава колонизацију, потчињавање и изабљивање. Запад је једноставно супериоран, Запад је цивилизација, сматрало се. Ипак, **хуманистички теоретичари** су тврдили да је разлика само историјске природе, што је значило да је у питању само ниво развијености.

У француском и енглеском језику термин цивилизација почиње да се користи за означавање **сфере образовања и политике**. Од деветнаестог века појам културе се везује и за специфична духовна својства народа (религију, уметност, филозофију) и потискује се из употребе, на рачун речи цивилизација, који почиње да обухвате све то.

Али, у немачком језику долази до разликовања ова два појма. Док у француском и енглеском језику цивилизација означава супериорност у развоју, у **немачком се она односи на нешто што је корисно**, али не и специфично и суштинско за један народ (Елиас, према Петровић, 1990). Оно што је есенцијално и духовне природе (специфична уметност, религија, морал, филозофија, језик... одређеног народа) је његова култура. **Политичко, друштвено, привредно, технолошко, сфера материјалне културе се односи на цивилизацију.** *До чега је довела увереност Немаца у супериорност властите културе?*

Зашто је за васпитаче важно да разликују ова два појма и њихову идеолошку основу?

Поткултура и противкултура су термини који су у социологији незабавни када говоримо о култури. Термин култура може да означава људску културу уопште. Међутим, носиоци културе су ипак појединачна људска бића (Илић, 1991). А људи живе и раде у друштвеним групама. У односу на општи појам културе **поткултура или субкултура је култура једног дела друштва, или друштвене групе, коју карактеришу специфичности** повезане у системе (Комаровски, према Илић, 1991). *Шта ово значи?*

Ове карактеристике не морају да буду у супротности са општом културом, али је од ње разликују. Субкултуре можемо разликовати на историјским, генерацијским нивоима, на нивоу различитих друштвених група или области културе: у језику, уметности, моди, религији, спорту... *Набројте субкултуре којих можете да се сетите. Неке су већ поменуте раније!*

Постоје и појаве које су свакако део опште културе у њеном најширем значењу, али нису културне у ужем значењу (Јингер, према Илић, 1991). *Зашто? Наведите неки пример!*

Противкултура или контракултура се одликују цртама које су штетне у друштву и садрже елементе који су супротни општеприхваћеној култури. Њени вредносни системи се не уклапају са општепризнатим вредностима у друштву. *Наведите друштвене и психичке услове потребне за настајање контракултура. Да ли су ту услови довољни? Да ли увек долази до девијантних субкултура када су они присутни? Шта мислите, да ли је омладинска субкултура уједно и контракултура?*

Да ли, као васпитачи, имате удела у потенцијалном стварању субкултура или контракултура?

Културе нису непроменљиве. Напротив, иако се преносе са генерације на генерацију и на тај начин представљају упориште традиције (то је **конзервативни карактер** културе, усмерен на очување постојећег стања), оне се временом мењају (култура је и **носилац прогреса и друштвене динамике**). Такође, културе долазе у међусобне контакте у времену и простору и тај начин **могу да утичу једна на другу**. Зато социолози користе термине културни контакти, динамика, акултурација, енкултурација и многе друге (Илић, 1991).

Акултурација означава додир култура у времену и простору. *Неведите примере за оба!* То је дијалектички процес културне интеракције у коме оне утичу једна на другу.

Енкултурација је резултат културне интеракције друштвене групе и поједнца из различитих култура, при чему такође долази до размене и утицаја. *Неведите примере! Да ли енкултурација увек подразумева деловање културе групе на културу појединца, или може да се догоди обрнуто?*

Зашто је важно да васпитачи ово знају? Хоћете ли као будући васпитачи да користите потенцијале различитог културног порекла деце у групи? На који начин и са којим циљем?

15. Уметност и кич.

Извори:

Гиц, Лудвиг (1990). *Феноменологија кича*. Београд: БИГЗ.

Јовановић Зоран (1996). Кич и авангарда. У: *Ка социологији: збирка социолошких текстова*. (Пр. Јовановић, Ђ. Живковић, Ј.) Косовска Митровица: Филозофски факултет. Стр. 152-156.

Марковић, Данило Ж., Булатовић Иван Ж (2006). *Социологија*. Доњи Матејевац: МБ графика.

Митровић, Милован; Трипковић, Милан, Коковић, Драган (1987). *Социологија. Основни појмови и проблеми*. Београд: Научна књига.

“Стваралачки дух” (2002) У: *Ка социологији: збирка социолошких текстова*. (Пр. Јовановић, Ђ. Живковић, Ј.) Косовска Митровица: Филозофски факултет. Стр. 123-126).

Уметност је нешто што сви повезујемо са културом. Бројне су дефиниције уметности. Можемо је назвати елементом културе, обликом друштвене свести, стваралачком активношћу, видом сазнавања, делатности, рада, начином изражавања... Ипак, елементи који су заједнички већини описа и дефиниција уметности јесу **естетика и субјективни доживљај стварности**. Ово значи да **уметник ствара под дејством естетских критеријума и да кроз своје дело изражава сопствено виђење стварности, себе, своје емоције и мисли**. Уметничко дело код примаоца (конзумента – читаоца, слушаоца, гледаоца, посматрача) **изазива примарно естетску реакцију** (иако може да садржи и друге вредности, уметност је специфична по естетици): доживљај лепога, док технички производи бивају корисни, удобни, успешни, функционални... Дакле, **није битно шта уметник изражава, већ на који начин** (Митровић и др., 1987)!

Уметност настаје из унутрашњих побуда, као рад из ужитка, а не из нужности, са циљем стварања естетског доживљаја, чиме се **остварује потпуна људска слобода**,

примећују поједини аутори (Марковић, 1994). Ипак, не треба сметнути са ума да је (професионалном) уметнику кроз историју његов рад нужен за егзистенцију, па производи његовог рада завршавају као роба, а сам уметник је у процесу стварања условљен, између осталог и – захтевима наручилаца или мецена. Временом (Марковић, 1994), уметност је обликована друштвеном поделом рада на физички и умни (погледати поглавље о раду).

Први облици уметничког изражавања јалају се далеко у историји човечанства. *За које од њих знате? Где се налазе? Како изгледају? Можете ли да претпоставите чему су служили?*

Набројте различите облике уметности: просторне, временске, говорне, ликовне, видне, слушне...

Друштвене функције уметности су:

Естетски ужитак. Да ли су естетски критеријуми универзални?

Комуникација (двосмерна: прималац доживљава уметничко дело, и интерпретира га на свој начин). Велика уметничка дела се никада не исцрпљују, увек су актуелна, задовољавају потребе људи свих класа и времена. *Да ли уметник има намеру комуникације са будућим примаоцима свог дела док ствара, или само прати своју потребу да се изрази?*

Сазнајна. Уметност нема превасходно сазнајну функцију, већ приказује стварност са становишта значења онога ко ствара. Ипак, она представља и начин сазнавања света. Понекада много можемо да научимо о неком друштву и култури из уметничких дела (Балзакови описи буржоаског начина живота, на пример). Да није примарна, уверава нас и чињеница да уметничко дело, за разлику од научног, када је завршено, остварује потребан ниво савршенства и ништа му се више не додаје.

Друштвено преображавалачка. Уметност може да буде подстицај на друштвену акцију. Можете ли да сетите неког примера?

За фолклорну уметност је карактеристично да следи традицију. Она не изражава личну визију уметника, већ ствара нешто од практичне вредности (предмет који се користи, ритам уз који се тка, стихове и приче који су морална поука...). Циљ јој није виртуозност у представљању (предмета), већ савладавање технике – није битно како насликати цвет, већ како правилно направити и нанети боју (“Стваралачки дух”, 2002). Знате ли зашто народни уметник често оставља “грешку” у свом уметничком раду?

Лепа уметност је уметникова лична визија и настаје из ње. Не мора да има спољашњу сврху. Уметник ствара кроз чин слободе, изражава себе, своје визије, тражи нове начине за тај израз, експериментише... Зато је лепу уметност теже разумети на први поглед или слушање. Касније, што више гледамо, слушамо, читамо... она отвара увид у читав поглед на свет. Зато се каже да она подразумева спремност да се учи од уметности (“Стваралачки дух”, 2002).

Уметност за масовну публику омогућила је примена техника за масовну производњу и средства масовних комуникација (“Стваралачки дух”, 2002). Њен циљ је задовољење потреба масовне публике (углавном урбаног становништва, па је називају још и фолклорном уметношћу градова). Одликује је техничка савршеност. Шта мислите, зашто?

Да ли су кич или шунд уметност? Разграничавамо их и разликујемо користећи етичка и естетичка мерила: просто идентификовање чулних перцепција, површински доживљај стварности су оно што одликује кич, за разлику од уметности. Особине кича су: “лепљивост”, чулност, пенетрантност, “топљивост“, сладуњавост, лажност, неискреност (Гиц, 1990, Јовановић, 1996). Ово су такозване псеудоуметности, јер имају лажно уметнички карактер, пошто је у неким видовима имитирају или копирају, али не достижу суштину уметности. Суштинско својство кича и шунда је њихов робни карактер. Они не проистичу из уметникове стваралачке потребе, већ су производ лажних потреба и тржишта (Марковић, Булатовић, 2006).

Авангардна уметност, за разлику од кича представља испитивање реалности, продубљивање постојања, исказивање посебности и специфичности, индивидуума и постојања - остварује стваралаштво, слободу, нове вредности (Јовановић, 1996).

Пронађите пример за сваки наведени тип уметности у ликовном, књижевном и музичком облику.

Треба закључити да један од битних критеријума хуманости друштава може бити и приступачност уметничких и духовних творевина, као и могућност појединаца да се слободно изражавају на разлитичите начине у складу са својим предиспозицијама (Митровић и др., 1987). Такође, уметничко образовање је потребно да би прималац уметничког дела могао да га разуме и ужива у њему, те да тим чином буде оплемењена његова личност (Марковић, Булатовић (2006).

Може ли уметност да има нормативну димензију? Шта мислите, у којој мери је уметничко стваралаштво детерминисано друштвено-историјским условима? Да ли класна структура друштва условљава уметност? Може ли уметност да буде средство политике, или религије?

Зашто васпитач треба да буде уметнички надарен? Хоћете ли вам наведени приступи бити од користи у раду са децом? Како ћете подстицати децу у вртићу на аутентично изражавање, како ћете им помагати у томе? Шта мислите, у ком узрасту се може приметити надареност детета?

Знаете ли како је настала реч кич? Да ли кич индустрија ствара човека-кичлију, или је извор кича у самом човеку? Да ли је кич технички неуспела уметност? Како разликовати кич од уметности у практичном смислу? Пронађите примере уметности и кича које ћете да упредите и аргументујете разлику. Хоћете ли објаснити деци у вртићу како да препознају кич, и по чему се разликује од праве уметности?

16. Морал.

Извори:

Бабић, Јован (1988). *Морал и наше време*. Београд: Просвета.

Гавриловић, Данијела (2008). *Морал и религија у савременом друштву*. Ниш: Филозофски факултет.

Кант, Имануел (1981). *Заснивање метафизике морала*. БИГЗ: Београд.

Лукић Д. Радомир (1974). *Социологија морала*. Београд: Српска академија наука и уметности.

Павичевић, Вуко (1967). *Основи етике*. Београд: Култура.

Реџић, Садуша (2020). О моралу и развоју моралне свести код човека у: *Полни морал младих у перспективи рода*. Ниш: Универзитетска библиотека „Никола Тесла“. Стр. 116-135.

Рот Никола (1989). *Основи социјалне психологије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Стојиљковић, Снежана (2009). *Личност и морал*. Ниш: Филозофски факултет; Београд: Институт за педагошка истраживања.

Морал (Реџић, 2020) се углавном одређује специфичном врстом (спољно и унутрашње обавезујућих) **норми које одређују шта је добро, а шта лоше** (шта треба/не треба чинити), **и/или понашањем људи, то јест – нормама са специфичном унутрашњом санкцијом коју субјект сам на себе примењује у случају да их је прекршио** („Морал“, Социолошки речник: 335, Социолошки лексикон: 373). Латинска именица „mos/moris” значи обичај, навику, нарав, понашање, пропис. Морал (лат. „moralis”) је, **специфична друштвена, али и духовна и психичка појава, облик друштвене свести о међусобном одношењу људи и један од најбитнијих друштвених прописа, па представља нормативну свест друштва** (Лукић, 1974). Морал у себи садржи одређење онога што треба да буде, независно од онога што јесте. Међутим, могућности реализације тога “треба”, ипак зависе од онога како јесте (Бабић, 1988).

Морална свест је психичка диспозиција (са когнитивном, конативном и емотивном компонентом), важна покретачка снага човека и најизразитији резултат социјализације (Рот, 1989). Морал је и производ људског друштва, и врши одређене функције у њему и за њега. (Лукић, 1974): настаје ради испуњења животних и друштвених потреба (Павичевић, 1967). **Једна од најважнијих друштвених функција морала јесте да одређује идеал човека и друштва, као и да доприноси одржавању, интеграцији, легитимацији и развоју друштва и регулацији друштвених односа** (Гавриловић, 2008). Такође, једна од његових основних друштвених функција је **очување/репродукција одређених видова понашања људи**. Може се сматрати системом (односно, правилније – једним од система) правила о међуљудским односима (Стојиљковић, 2009).

Али, како ћемо у том случају, разликовати морал од осталих друштвених норми и правила? Или ћемо га сврстати у њих? Хоћемо ли га поистоветити са правом, обичајем, или нормама пристojности?

Вуко Павичевић (1967) дефинише морал као **облик људске праксе (одношења према себи, другима и свету), који се манифестује у процењивању поступака и хтења као вредних (препоручљивих, одобрених, жељених, заповеђених), односно невредних (забрањених, нежељених, неодобрених, осуђених). Морал карактерише пре свега чињеница да су сам човек и његова активност предмет оцењивања**. Специфични за морал су и атрибути: добро и зло, којима се морална оцена изражава.

За Радомира Лукића (1974), морал чине искључиво **специфичне, обавезујуће моралне норме о људском понашању, а не само људско понашање у вези са тим нормама** (понашање у складу, или у супротности са моралом, као и морално оцењивање). **Понашање представља примену морала у моралној ситуацији**. Сам морал је, у **формалном смислу**, скуп обавезујућих, безусловних, самоциљних и самовредних друштвених норми, којима се остварује морална вредност (морално добро). **Субјект у моралној ситуацији ове норме тренутно осећа читавим бићем и увиђа разумом, оне врше притисак на њега и чине га човечним**. При њиховом кршењу осећа грижу савести а друштво га кажњава спољашњим санкцијама. У социолошком смислу, морал је друштвена духовна творевина – сплет интеракција између чланова друштва, при чему је

специфична разлика морала у односу на друге друштвене творевине, саопштавање моралне норме као садржине интеракција.

И док поједини аутори морал не сматрају обавезујућим, већ индикативним (Лукић, 1974), други мисле да **обавезност морала уме да буде тако моћна, да се може говорити и о моралном закону**. За Канта (1981), постоји само један категорички императив: да се треба понашати тако, да начела понашања могу бити општи закон. Допуна овог императива, принцип човештва као сврхе по себи, поручује нам да поступамо тако да **човештво (своје и туђе) увек употребљавамо истовремено као сврху, а никада само као средство**.

Минималним моралом се сматра онај који прописује апсолутно обавезно понашање, а максималним онај који препоручује пожељно. Такође, постоје унутрашња и спољашња обавезност морала. Прва значи да морални субјект дела аутономно, да сам себи издаје моралну заповест (иако можда жели неко другачије конкретно понашање) и санкцију. Друга значи да друштво врши притисак на своје чланове да поштују моралне (као и остале) норме и да примењује санкције на прекршиоце (Лукић, 1974).

Да ли ћемо моралним актером сматрати свакога? Да ли ћемо било које деловање, понашање сматрати моралним актом? Шта значи бити неморалан, а шта аморалан?

Морал је уплетен у скоро све друштвене односе и има својство да их регулише (на конкретан и апстрактан начин), па постоји и обимно „преклапање” обичајних, верских, па и правних и моралних норми. *Како ћемо их разликовати?*

Када је реч о моралу, незаобилазне категорије су: **правда, добро и зло (опционо: исправно и неисправно), морална норма, морално расуђивање и морална оцена, слобода (слободна воља) и дужност (опционо: требање), свест, савест и кривица, врлина, карактер, морална санкција...**

Одакле нама морал, шта је његов извор? Које су то специфичне моралне санкције, које могу бити унутрашње или спољашње? Шта мислите, да ли је морал јачи у друштвима где постоје закони, аили у онима у којима их нема?

Зашто је за васпитача важно да зна шта је морал, да познаје морал заједнице у којој живи, али и морал других, понекада различитих заједница? Када васпитач каже да је дете урадило нешто добро, или лоше, да ли примењује морал? Како ћете подстаћи морално мишљење код деце?

Различити аутори углавном издвајају као битне одређене теорије развоја морала: психоаналитичку, когнитивно-развојну, теорију учења, етологију, развојну теорију хуманистичке психологије, културно-историјску теорију... *Шта мислите, у ком узрасту и на који начин дете стиче представу о моралу? Процените када је завршен морални развитак индивидуе.*

17. Девиијантност.

Извори:

Гиденс, Ентони (2003). *Социологија*. Београд: Економски факултет.

Мандра, Анри (2001). *Основи социологије*. Подгорица: ЦИД, Универзитет Црне Горе.

Хараламбос, Мајкл; Робин Хеалд (1989). *Увод у социологију*. Загреб: Глобус.

*Да ли се увек придржавамо друштвених норми и понашамо онако како налажу? Њихово постојање је чињеница, али је и чињеница да их не поштујемо увек и у свакој ситуацији, иако су једним делом општеприхваћене (Гиденс, 2003; Мадра, 2001; Хараламбос и Хеалд, 1989). То **понашање, које је противно прихваћеним нормама у одређеној заједници или друштву је девијантно понашање**. А шта је конформизам? Девијантно понашање се може приписати појединцима, или друштвеним групама. Наведите примере!*

Девијантност може да буде толерисана, позитивно или негативно санкционисана (Хараламбос и Хеалд, 1989). *Наведите примере!* То значи да треба разликовати девијантност од криминала и делинквенције. Девијантност је очигледно шири појам који обухвата друга два. Под **криминалом или злочином подразумевамо она одступања у понашању којима се крши закон** (Гиденс, 2003), а **делинквентним проблематично понашање младих**. *Наведите криминална, делинквентна и девијантна понашања којих можете да се сетите.*

Шта мислите, од чега зависи ниво толеранције на ескивирање правила? Замислите себе као новог васпитача у вртићу. Шта се дешава? Да ли особе које су на високим друштвеним позицијама морају више да пазе на правила да би били узор другима, али могу себи да дозволе да их поштују у мањој мери? Да ли су хакери преступници? Како их људи доживљају, а шта они кажу о себи?

Нико не крши сва правила, и нико се не придржава свих. Не постоји друштво које је потпуно траенспарентно и у коме су санкције аутоматске (Гиденс, 2003,

Мандра, 2001). Ако сте одговорили на питање о хакерима, онда је јасно да је **дефиниција девијантног у потпуности зависна од културе и друштва**. Понашања која су девијантна у једној култури, у другој не морају да буду, или оно што је некада сматрано уобичајеним или девијантним, данас може да има сасвим другачији смисао. *Наведите примере! Да ли је “лудило” болест, или друштвени производ?* Ипак, нека понашања се директно супротстављају постојећим нормама и вредностима.

Али, **шта је разлог девијантним понашањима?** Изнећемо само најкарактеристичније теорије (Гиденс, 2003, Хараламбос и Хеалд, 1989).

Физиолошке или биолошке теорије покушавају да докажу да су поједици “рођени” злочинци, због предиспозиција у генима са којима су рођени. То би значило да је **злочиначки карактер урођен**. Ови теоретичари су чак “утврдили” **физичке карактеристике** по којима је могуће препознати особу са криминалним поредиспозицијама: неосетљивост на бол, велика вилица, високо постављене јагодичне кости, велике уши, више од 10 прстију... Неки од њих су показатељем сматрали саму физичку грађу, па су тврдили да су криминогени људи грађени мезоморфно, односно да су здепасти, крупни, снажни. Ектоморфни (мршави) и ендоморфни (пуначки) људи су сматрани мање агресивнима. Оваква гледишта су социолошки неприхватљива, пошто не узимају у обзир друштвене и културне факторе, а и остало је недоказано да ген или комбинација гена могу да утичу на понашање.

Психолошке теорије објашњавају девијантност наследним факторима који обликују искуства, али не генима. Доживљаји из раног детињства, однос са родитељима, генерални неуспех у социјализацији могу да доведу до емотивних поремећаја, нарочито код **личности које су наследиле “моралну изопаченост и склоност злочину”**. Тако психопатска личност делује импулсивно, повучена је у себе, нема осећања и осећај кривице. Дакле, и овде се ради о посебним типовима, али не грађе, већ личности. И ова теорија је социолошки неприхватљива, из истих разлога као претходна.

Социолошка **функционалистичка теорија девијантности** тражи **узроке девијантности у структуралним друштвеним тензијама и недостатку моралне**

регулације. Она полази од друштва као целине, **штавише, тражи функцију девијантности у друштву.** На пример, Диркем (према Хараламбос и Хеалд, 1989) је сматрао да је злочин нужен и функционалан за друштво. Свака промена почиње као вид девијантности, али кроз друштвену промену та девијантност може постати нормалност. Тако друштво не стагнира, већ напредује. Казне служе друштву да контролише стопу злочина, јер би без њих стопа криминала превише скочила. Према Диркему, стопа самоубиства се може сматрати индикатором друштвене аномије. Такође, може се приметити и да је девијантно понашање нека врста “вентила” за незадовољство људи. Истовремено, то је упозорење да незадовољство у друштву постоји (Cohen, према Хараламбос и Хеалд, 1989).

Вредносни концензус у савременим друштвима налаже материјано постигнуће као мерило успеха. Међутим, немају сви људи исте могућности да их остваре, упркос идеологији која их убеђује да је успех могућ без обзира на услове и порекло. Свима је јасно да су богатима сва врата отворена, а сиромашни немају ни приближно исте шансе за успех. Са једне стране су пожељне вредности, притисци и жеље да их остваримо, са друге стране немоћност да се то учини, услед недоступности институционализованих канала. Тада настаје стање аномије, на које појединци реагују на различите начине (Мертон, према Хараламбос и Хеалд, 1989):

Конформизам је прихватање концензусних циљева и легитимних средстава за њихово остварење и ово је реакција већине људи. Иновација је прихватање вредносног концензуса, али прибегавање девијантним средствима. Ритуализам је придржавање правила уз одбацивање вредности, пошто су недостижне. Повлачење је одбацивање и вредности и циљева који су општеприхваћени, што на неки начин води напуштању друштва. Побуна је одбацивање циљева и средстава, али уз постављање нових циљева и тражење нових начина за њихово остварење. *Наведите примере за свих пет могућих реакција.*

Структуралисти (Cohen, према Хараламбос и Хеалд, 1989) сматрају да је **делинквенција колективна, а не лична реакција на фрустрацију у постизању друштвено пожељних циљева.** Тако депривиране групе могу да развију читаве субкултуре са алтернативним нормама и вредностима, које могу да остваре у датим

околностима. Те норме и вредности настају “преокретањем” општеприхваћених. *Наведите примере!*

Интеракционисти скрећу пажњу на процес дефинисања девијантног у току људских интеракција. Девијантно постаје такво тек када тако протумачимо и назовемо. *Искористите већ стечено знање о симболичком интеракционизму и објасните на који начин исти поступак у комуникацији може да буде процењен као девијантан, или као случајна, безначајна и ненемаравана погрешка. Шта све може да утиче на то да један чин буде схваћен као девијантан? На пример, дечак је поломио комшији прозор! Шта се дешава (прецизније, шта све може да се догоди)? Примените теорију етикетирања на девијантност.*

Дакле, етикетирање има важну улогу у изградњи идентитета. Прекршили смо неку норму. То је **примарна девијантност**, дело још није етикетирано као такво. То још увек не значи да смо девијантни, да нас други тако виде, а ни ми сами. Ето, десило се, нормално је, и другима се дешава. Али, **секундарна девијантност почиње оног тренутка када добијемо и прихватимо етикету да смо девијантни.** Она тада може да постане важан **елемент идентитета**, и да, као потврђено девијантни, наставимо са кршењем норми.

Ипак, интеракционисти не објашњавају дубље узроке девијантности, иако дају детаљно објашњење дефинисања девијантног као таквог у процесу интеракције. *Који аргумент адвокати на суђењима често наводе у корист клијената оптужених за криминал?*

Маркисти су увидели праву функцију државе и њених закона. *Погледати поглавље о држави.* Тако је и **борба друштва са девијантим понашањем у ствари наметање поретка који желе најмоћнији у друштву.** Другим речима, **намећу се казне за одређена понашања, да би људи били присиљени на понашања која су потребна.** А то потребно понашање из угла интереса оних који поседују средства за производњу је **рад за оне који их не поседују.** У колонијама Источне Африке Енглеска је наметнула законе који су предвиђали физичко кажњавање и затвор услед неплаћених пореза (које је, опет, наметнула Енглеска!). Порезе је било могуће платити само радом на плантажама, при

чему су плате одржаване нискима, да радници не би отишли кућама када плате порез, већ су морали да раде током целе године. 1349. Енглеска је донела закон о скитничарењу. Тиме је било забрањено помагање просјацима у виду хране, преноћишта или новца. Истовремено, закон је предвидео да свака незапослена особа мора да прихвати посао ако га послодавац понуди, иначе је могла да уследи казна затвором (Chambliss, према Хараламбос и Хеалд, 1989). Очигледно, оба закона имају за циљ да обезбеде јефтину радну снагу богаташима. У крајњој линији закон најјаче штити управо приватну својину. У затворима најчешће завршавају сиромашни и немоћни, а не богати и моћни, истичу марксисти.

Закони капиталистичке државе проглашавају криминалним и дисфункционалним поједнца, и кажњавају га. Не преиспитују саму државу и њену одговорност за проблем у друштву. Пошто у затворима завршавају најчешће припадници нижих класа, то значи да је држава уклонила из друштва људе који су највећа потенцијална опасност по систем, оне који имају највише разлога да се против њега побуне. Закон не предвиђа преиспитивање проблема оних које је дефинисао као преступнике, већ их проглашава криминалцима и склања и њих и њихове проблеме од јавности. Не преиспитује узроке њиховог застрањивања, јер, када би то било учињено, читав систем би могао да буде доведен у питање (Гордон, према Хараламбос и Хеалд, 1989).

Мислите ли да ће вам разумевање наведених теорија бити од помоћи у раду са децом? Свакако, код деце мањег узраста ретко се дешавају алармантни облици девијантног понашања, али нису искључени. Пронађите примере, или их се сетите. Да ли ћете бити способни да препознате потенцијално девијантно понашање код васпитаника, њихове могуће узроке и да на њих правилно одреагујете?

18. Политика. Моћ. Власт.

Извори:

Вебер, Макс (1976). *Привреда и друштво*. Београд: Просвета.

Марјановић, Јован (1999). *Теорија политике*. Београд: Универзитет у Београду.

Симеуновић, Драган (1994). *Основи политичких наука – практикум*. Београд: Ферко.

Тадић, Љубомир (1996). *Наука о политици*. Београд: БИГЗ.

Хараламбос, Мајкл; Робин Хеалд (1989). *Увод у социологију*. Загреб: Глобус.

Хејвуд, Ендру (2004). *Политика*. Clío, Београд.

Каква је ваша реакција на помен речи “политика”? На шта прво помислите? Реч је изведена из грчког термина “полис”: град-држава. **На енглеском језику “politics” означава домен друштвеног уређења и односа у њему, а “policy” начин формулисања интереса, тежњи и цијева друштвених група** (Симеуновић, 1994).

Политика се понекада одређује као извор људске слободе и сматра се етичном, а понекада као неморална делатност која служи подређивању људи, или остваривању личних интереса на рачун осталих (у зависности од тога да ли се сматра да су циљеви политике хумани или не, и да ли је за решење политичких проблема потребна врлина, или неки други квалитети). Неки је називају процесом, тежњом за решавање сукоба, колективним доношењем одлука, вештином или спретношћу (владања), неки друштвеном делатношћу која усмерава све остале, чак и уметношћу (владања), активношћу државе у општим пословима, решавањем проблема у друштву, чак и обликом друштва или монополом насиља, принуде и подређивања. За неке, политика је – наука, за друге - дијалог. Стари Грци су као слободни грађани практично свакодневно учествовали у договарању и доношењу одлука у вези полиса, што је представљало учешће у јавном животу. Тек касније држава постаје за своје грађане нешто апстрактно, удаљено, отуђено, нешто изнад њих. Јер, модерна држава се бави управљањем уместо њих, па политика бива “очишћена” и од вредносних елемената, Грађанску државу занимају само средства за

постизање циљева, који не морају да буду етички, и моћ постаје средишња политичка вредност. Политика добија нихилистичко значење, своди се на монопол, насиље и принуду. Технократска теорија политике је своди на делатност стручњака политичара, бирократа администратора. И док је **поједини аутори везују за активност државе, други сматрају да је појам политике применљив на све видове живота људи**, па и оне потпуно слободне (Марјановић, 1999; Симеуновић, 1994; Тадић, 1996). *Наведите примере!*

Одређени аутори (Марјановић, 1999) тврде да је политику немогуће дефинисати, јер се она не дефинише, већ поима на одређен начин. Према оваквом, схватању, научно је могуће дефинисати само конкретно политичко делање. Свакако, **политика подразумева јавно и приватно, свест (о свом положају), сарадњу, сукоб, власт, моћ, утицај, углед, богатство, привилегије, организације, институције, средства, начине и системе делања, попут преговора и насиља...**

Политика је у најширем смислу утврђивање, одржавање и мењање правила по којима живомо. Ипак, могло би се одредити неколико основних схватања политике (Хејвуд, 2004). Политика као уметност владања означава све што се односи на државу. То је колективно доношење одлука у циљу контроле друштвеног живота. Ово практично одређење политике не укључује у процес доношења одлука разне и бројне установе цивилног друштва, пошто се управљањем државом баве они којима је то посао. **Политика схваћена као јавни послови подразумева разликовање политичког (јавног) и неполитичког (приватног), при чему је политика ограничена на јавно делање државних институција** одговорних за колективну организацију живота друштва, које се финансирају из пореза. **С друге стране су разне асоцијације грађана које они формирају у својим, а не јавним интересима.** Ипак, ако политици супротставимо лично, уместо приватног, онда економија, локалне групе, удружења, синдикати и слична удружења улазе у простор јавног и политичког, изван којег остаје само лични живот. Политика као споразум и сагласност не подразумева област у којој се **политика води, већ начин доношења одлука:** политика је средство за решавање сукоба сагласношћу, преговорима, компромисима, споразумима, а не насиљем и силом. **Политика као моћ оличена је у способности да се постигне жељени циљ било којим**

средством. Овакво поимање политике не ограничава је на сферу јавног, јер она може да се води на свим нивоима – од глобалног, до породице.

Моћ као аспект друштвених односа представља **могућност** (појединца или групе) да **остваре своју вољу упркос могућим отпорима** (Вебер, 1976). Појединац или група поседују моћ у оној мери у којој се остали покорављају њиховој вољи. **Власт је облик моћи који је прихваћен, то је легитимна моћ, право да се утиче на понашање других. Сила је нелегитиман вид моћи, јер је подређени не признају као такву.** Међутим, и власт и сила се у крајњој инстанци темеље на физичкој присили, или претњом да се она употреби - на законит, или незаконит начин (Харламбос и Хеалд, 1989). Управљање је шири појам од владања, јер означава начине усаглашавања друштвеног живота (Хејвуд, 2004).

Функционалистичко поимање моћи даје концепцију моћи променљивог збира. Она упућује на то да моћ поседује друштво као целина. Моћ је средство друштва за постизање јавних, колективних циљева (који произилазе из заједничких вредности). Што је друштво у томе ефикасније, то је моћније. То значи да количина моћи у друштву варира, да није константна. Моћ је додељена појединима, за добробит свих, јер је то непоходно ради организације и управљања (Парсонс, према Харламбос и Хеалд, 1989). Оваква употреба моћи је легитимна.

Маркистичко схватање моћи је концепција моћи константног збира. То значи да моћ присваја мањина у друштву, на штету већине, па је у ствари количина моћи увек иста, само неравномерно распоређена. Оваква употреба моћи је нелегитимна, то је присила која води изабљивању маса од стране владајуће класе. Последица овога су изражене друштвене неједнакости.

Теоретичари плурализма, за разлику од претходна два виђења, **доказују да је моћ распршена на низ друштвених група са различитим интересима.** Те интересе заступају вође, као представници група. На тај начин, моћ бива распршена на плуралитет елита, које се залажу за своје интересе и тако могу да доспеју до владе. Ово је у ствари представничка демократија, карактеристична за Запад, у којој влада посредује у такмичењу представника за интересе група чија већина чланова и не учествује у том процесу. Међутим, политичари, да би освојили и задржали подршку “одоздо”, морају да

реагују на потребе те подршке и да се боре за њих у влади, иначе могу бити - смењени (Харламбос и Хеалд, 1989).

Шта су политичке партије? Шта је њихов циљ?

Има ли Робинзон Крузо могућности да се бави политиком?

Има аутора који су са правом формирали негативан однос према политици и називају је **“систематским организовањем мржње”** (Адамс, према Хејвуд,). Свакако су на помен политике присутне и негативне асоцијације, јер она уме да донесе немире, насиље, невоље, дволичност, манипулације и лажи, корупцију, непоштење... **Аполитичност, антиполитичност и политичка апатија су стања грађана који из ових разлога не желе да учествују у политичким одлукама.**

Зашто васпитач треба да буде упознат са политиком друштва у коме ради? Да ли ће политика утицати на ваш рад са децом? Наведите замишљене примере и ситуације. Да ли се може рећи да постоји индивидуална „васпитачка политика“? Да ли сте као васпитач у позицији моћи, или власти у односу на децу?

19. Идеологија.

Извори:

„Ideology“ (2006). *The Sage Dictionary of Sociology*. (Bruce, S. and Yearley, S.). SAGE Publications London; Thousand Oaks, New Delhi.

“Ideology” (1998). *A dictionary of sociology* (Marshall, G). Oxford: Oxford University Press.

“Ideologija” (1977). *Рјечник социологије и социјалне психологије* (Ред. Б., М, Олег М., Петковић. С.). Загреб: Информатор, издавачка кућа.

“Ideologija” (2008). *Рјечник социологије* (Abercrombie, N., Hill, S., Turner, B, S.). Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Манхајм, Карл (1978). *Идеологија и утопија*. Београд: Нолит.

Симеуновић, Драган (1994). *Основи политичких наука – практикум* - . Ферко, Београд.

Хејвуд, Ендрју (2004). *Политика*. Сlio, Београд.

Реч „идеологија“ се у литератури понекада разматра у општом смислу идеја (ставова, схватања, уверења) у култури, односно у смислу кохерентног скупа идеја, а понекада у ужем, специфичнијем, када се односи на политичку културу и идеје („Ideology“: 1998), или у још ужем, у значењу комплекса идеја које оправдају доминацију једне друштвене групе над другом, или другима, односно неистину која омогућава доминацију („Ideology“, 2006). *Можете ли да се сетите примера који подржавају ову твдњу?*

Идеологија такође може да означава једноставно поглед на свет, или друштвену надградњу (у маркстичком смислу), или изопачену свест насталу под дејством друштвених чинилаца као што је класа („Идеологија“: Рјечник социологије и социјалне психологије, 1977). Међутим, постоји и став да друштвена детерминисаност мисли не продукује лажност те мисли аутоматски. У крајњој линији, и сам дискурс језика,

пошто одређује шта може да буде мишљено или речено, може се назвати идеологијом. Зато не треба да чуди што се термин понекада повезује са праксом, а не искључиво са идејама. („Идеологија“, 2008).

Представа о постојању могућности да свест буде погрешна јавила се, према појединим претпоставкама, веома давно, са религијама, односно сумњама у истинитост верских идеја, искустава и догми. А завршава у модерном добу са потребом за строгим доказивањем истинитости и објективности. Док је раније човек могао да преиспитује своје верске истине и тиме остајао у домену трансцендентног, данас се питамо грешимо ли у мишљењу у односу на наш свет (Манхајм, 1978; Симеуновић, 1994).

Израз идеологија је први пут употребљен у осамнаестом веку да би означио науку о идејама. Касније, идеолозима се именују они који су у опозицији у односу на власт, те добија погрдно и негативно значење у смислу мисаоних конструкција које немају везе са стварношћу. На тај начин се обезвређивало и проглашавало иреалним различито мишљење противника одређене политичке праксе (Траси, према Хејвуд, 2004 и Симеуновић, 1994).

Из мноштва значења појма идеологије могу се издвојити два основна. Идеологија може бити схваћена једноставно као **укупност друштвене свести** (групе, класе, нације, друштва...), или као **специфична појава у друштвеној свести, лажна, нетачна, илузорна и ограничена, чега субјекти мишљења нису свесни, а настала је услед дејства друштвених чинилаца на процес сазнања** (Симуновић, 1994). У првом смислу, појам идеологије није вредносно одређен, односно оптерећен.

Карл Манхајм (Karl Mannheim) разликује два историјска типа идеологије. **Партикуларни обухвата менталне процесе на психичком нивоу појединца.** Ти процеси су оптерећени и детерминисани емоцијама, интересима, тежњама људи. Те појединачне идеолошке заблуде је могуће изоловати и доказати, као и њихове узроке, психолошким приступом (Манхајм, 1978; Манхајм, према Симеуновић, 1994). *Наведите примере!*

Тоталне идеологије су менталне структуре у својој укупности, целокупни начини схватања, одређени друштвеним и историјским чиниоцима – последица су

уплетености друштвеног у мисаоне процесе. Пошто је мишљење условљено друштвеном структуром, нормално је да различите позиције људи у тој структури производе различите перспективе. Другим речима, у зависности од свог друштвеног статуса, људи су склони да примећују различите аспекте једне исте стварности. Ове менталне структуре као и њихова условљеност се могу изоловати и анализирати социолошким приступом – у социологији сазнања. *Наведите примере!*

Ако оба појма идеологије подразумевају да субјекти мишљења различито доживљавају стварност, у чему је онда разлика? У нивоу мишљења и његовим последицама, односно функцијама за друштво, закључује Манхајм (1978, 70), верујући да се ова два типа приближавају и спајају. У првом случају, појам идеологије указује на друштвене изворе обмане и противникове тврдње се обезвређују сумњом у њихову истинитост, а у другом, указује на њене друштвене функције и могућност погрешне свести. Први се односи на психолошку, а други на ноолошку, сазнајну раван свести (на сам дух). Стил мишљења супротстављен другом стилу мишљења у овом случају представља супротстављање једног виђења света другоме, супротстављање једног друштвеног система другом.

У марксистичком смислу (Симеуновић, 1994; Хејвуд, 2004), идеологија се вреднује као погрешна, лажна свест. Јер, она је у суштини идеологија владајуће класе која се намеће целом друштву, чији је циљ да онемогући потлачене класе да сагледају своју реалност у датом неправичном друштвеном поретку и на тај начин осигура њихову даљу експлоатацију. “Замагљена” свест чини да људи прихвате стварност као нормалну, чак и добру, па неће тежити да је промене (*погледати поглавље о марксизму, део о класној свести*). **Негативно одређење идеологије подразумева и њено вредновање**, не само анализу која тежи да буде неутрална.

Треба имати у виду да је објашњење читавих менталних процеса искључиво друштвеним факторима социологизам – тражи се и налази објашњење манифестације свести у друштвеним условима. *Да ли онда остављамо могућност за објективно сазнање стварности? Или је свако сазнање идеолошко?*

Позитивисти теже да установе јасну границу између научног сазнања које представља исказе о стварном стању чињеница и оног које је “обојено” емоцијама, вредностима, интересима. Ово потоње је идеолошка (вредносна) сфера свести, друштвено условљена, док је научна (стварносна) независна од друштвених утицаја (Симеуновић, 1994). *Да ли је наука заиста независна од друштвеног детерминизма?*

Да ли су социологија и педагогија изузете од дејства идеологије?

Шта мислите, да ли је марксизам, који је разоткрио функције идеологије, и сам идеологија? Ваш одговор је уједно и одговор на питање: зашто је васпитачима потребно основно знање о идеологији?

Поједини аутори сматрају да ће идеологија нестати. *Да ли су и они под утицајем идеологије?*

Које су основне идеологије познате политици? То су: либерализам, конзервативизам, социјализам, заједно са фашизмом, анархизмом, феминизмом, екологизмом и верским фундаментализмом. Шта знате о њима? Које су њихове карактеристике?

20. Образовање.

Извори:

Ивковић, Миомир (2003). *Социологија образовања I*. Ниш: Филозофски факултет; Књажевац: Нота.

Коковић, Драган (1994). *Социологија образовања: друштво и едукацијски изазов*. Нови Сад: Матица српска.

Хараламбос, Мајкл; Холборн, Мартин (2002). *Социологија. Теме и перспективе*. Загреб: Голден маркетинг.

Хараламбос, Мајкл; Робин Хеалд (1989). *Увод у социологију*. Загреб: Глобус.

У дефиницијама образовања су заступљена два структурална елемента (Ивковић, 2003): преношење/стицање знања и развијање, формирање вештина и навика. Отуда га дефинишемо као **процес преношења и стицања знања, као и развијања и формирања човеку потребних вештина и навика. Образовање је свесно организован, систематичан друштвени процес којим (претежно млади) чланови друштва стичу (истинита) сазнања, информације и умећа од значаја за њихове делатности као одраслих.**

Међутим, образовање се не односи само на преношење информација, већ је “органски” повезано и са вредносним судовима те носи импликације по ставове, склоности и индивидуин поглед на свет. То значи да је **повезано са осталим аспектима васпитања**. Онда дефиниција гласи: **образовање је елемент свесне, сврсисходне и друштвено организоване делатности на изградњи личности и њеном увођењу у друштвене процесе, који се односи на преношење и усвајање знања, вештина и навика – превасходно оних које су важне за одвијање делатности за које заједница жели да се успешно обављају: радне, професионалне пре свега.**

Који су нивои и типови и степени образовања? Како видите предшколско образовање у односу на нивое који следе? Од када до када трају предшколско, школско и

образовање одраслих код нас? Да ли је исто и у другим земљама? Како делимо образовање према садржају? Како делимо науке према тим критеријумима? Које стручне профиле добијамо? Како класификујемо образовање према намени?

Према закону, образовање може бити обавезно и необавезно. Где спада предшколско?

Према начину обављања и постављеном циљу образовање може бити **формално** (институционално, хијерархијски издељено), **неформално** (организовано и систематско, али ван формалног система) и **спонтано** (кроз искуство и друштвене односе: контекстуална социјализација). *Дајте примере и објасните како видите вртић и предшколско образовање.*

Шта је базично, а шта континуирано образовање?

Како се одвија процес васпитања и образовања у примитивним заједницама, а како у садашњим друштвима?

Савремени приступ васпитању и образовању карактерише то да га **различити теоретичари виде као механизам расподеле друштвених улога, важно средство за социјализацију и преношење вредности, очекују од њега спас за модерна друштва - чак полажу у њега веру као некада у религију и смештају га у сферу остваривања идеала...** Полазиште за овакву веру у образовање је у ставу да ће са повећањем образованих људи друштвени проблеми бити успешно решавани. *Шта мислите, може ли образовање да промени друштво?*

Васпитачи би требало да буду упознати са неким теоријским оријентацијама у социологији образовања (Хараламбос и Хеалд, 1989; Хараламбос и Холборн, 2002, Коковић, 1994):

Потсетите се основних поставки функционализма. Како функционалисти постављају образовање у односу на друштво? Каква питања би функционалиста поставио у проучавању односа образовања и друштва?

Емил Диркем је увидео важну улогу образовања као **агенса социјализације у одржавању вредносног концензуса**. **Школа је друштво у маломе**: припадност породици подразумева крвно сродство, статус детета је приписан, али у групи вршњака, у којој се статуси стичу, омогућава се учење комуникације са не-родбинским групама. Образовање је учење вештина и знања потребних за живот. *Сетите се органске и механичке друштвене солидарности. Која захтева више образовања и знања?*

За Талкота Парсонса школе су **централни агенси социјализације, посредници између породице и друштва**. Оне су **друштва у маломе** где је дете **изложено универзалистичким нормама**, за разлику од партикуларистичких породичних норми. У школама важи **меритократско начело у постизању статуса**. Школе служе усађивању вредносног концензуса: индивидуално постигнуће и једнакост шанси су главне западњачке вредности. Снажна мотивација и оријентација ка успеху захтеви су индустријског друштва, па су присутни и у школама у виду различитог награђивања за различит успех (неуспех), што се сматра се легитимним и пожељним. Школе су и **механизми поделе улога у друштву** (на основу телената, способности, постигнућа...).

Подсетите се основних поставки марксизма. Како би марксиста поставио однос образовања и друштва? Која би питања о овом односу поставио?

Марксиста анализирају круг: **моћ – идеологија - образовање - производни односи**. Луј Алтисер (Louis Pierre Althusser) анализира однос **економске инфраструктуре и друштвене надградње**. *У шта спадају привреда и образовање? Шта је чиме детерминисано? Школа служи репродукцији идеологије!*

Самуел Боулс и Херберт Гинтис (Samuel Stebbins Bowles, Herbert Gintis), који се такође могу стврстати и у конфликтну перспективу, истраживали су функције репродукције идеологије и закључили да је најважније **прикривање експлоатацијске природе друштвених односа**. Што је систем легитимнији, прихваћен као праведан, то ће бити стабилнији, а задатак идеологије је да га учини легитимним. Они доказују да школе награђивањем подстичу ауторитативност, послушност, дисциплину, упорност, поузданост и тачност, а негативно санкционишу креативност, независност у мишљењу и агресивност, самосвојност, оригиналност, постављање питања. У школама се подстиче развој само

неких карактеристика личности, док се развитак друштвено непожељних спречава. Саме школе су хијерархијски устројене – реплика су хијерархија на будућим радним местима. Међу предметима не постоји смислена повезаност, већ се уче засебно. Деца се навикавају да не налазе задовољство у самом учењу (раду), већ у спољној награди, баш онако како ће бити награђивани касније као запослени: не у самом процесу рада, већ спољним санкцијама у виду висине плате, отказа... Они закључују да је „меритократија“ у школама у суштини легитимисање друштвених неједнакости. Сама меритократија не постоји – деца моћника стичу највише квалификације и добијају најплаћеније послове. **Није кључни елемент успеха у образовању интелигенција, већ класно порекло. Вишак квалификоване радне снаге чини понуду обилном, а радника који добије отказ лако заменљивим.**

Иван Иљич (Иван Ильич) у делу Доле школе (према Хараламбос, Холборн, 2002) разликује учење вештина од образовања, које би требало да буде ослобађајући доживљај – креативан, истраживачки подухват, да подстиче иницијативу и самостално расуђивање, развија способности личности. Вештине се уче понављањем и уходавањем, кроз праксу. **Школе види као репресивне, заглуљујуће институције које гуше креативност и машту, намећући правила режима стварају ауторитарне личности и конформисте, лаке за манипулацију. Школе сукцесивно врше селекцију „најподобнијих“ кандидата за сваки наредни ниво образовања.**

Зато је за њега **укидање школа база покрета за ослобођење човека.** Које су онда **алтернативе школама?** Развијање мрежа за систематску размену вештина које преносе људи који су њима овладели користећи их и развијање мрежа за учење (слободно формираних група појединаца које интересује одређени проблем).

Сматрао је да би укидање школа довело до успостављања бољег, слободнијег друштва. Према неким класификацијама, Иљич може бити сврстан и у либералну перспективу (погледати о либералним ставовима о образовању ниже у тексту).

Имају ли претходна гледишта нечега заједничког?

Потсетити се препоставки симболичног интеракционизма. Каква питања би интеракциониста поставио проучавајући образовање?

Материја реагује на спољне подстицаје (дражи), али деловањем људи управљају значења, која изграђујемо и модификујемо у процесу интеракције. На овај начин, кроз интеракције, људи активно изграђују свој друштвени свет. Зато њих занима **како појединац доживљава (интерпретира) ситуације у образовним установама? Од чега зависи његова интерпретација? Како анализирати интеракцијске процесе у учионици? Како протумачити успех и неуспех у школи?**

Потребно је анализирати интеракције у учионицама, па онда протумачити успех/неуспех ученика. **Интерпретација ситуације и значења која јој учесници придају – то је оно што интеракционисте занима.**

Ученик дефинише ситуацију у разреду као добру или лошу интерпретирајући учитељево понашање према њему и његов став. *Какве су последице етикетирања од стране васпитача/учитеља?*

Учитељи интерпретирају понашање ученика као заинтересовано, мотивисано и пристojно (или необуздано, недисциплиновано, немотивисано) **у односу на своје представе о идеалном ученику и његовом понашању.** Иако тврде да класификују ученике према резултатима тестова интелигенције, **кључни фактори су класа, пол и раса:** изглед, жаргон, фризура, понашање, држање, суд о родитељима детета (истраживање је рађено у Америци, према Хараламбос, Холборн, (2002). Дакле, суд наставника о успеху ученика није последица чињеничног стања а **школски успех зависи од интеракција у оквирима значења прихваћених у учионици** (значења која управљају интеракцијом у њој).

Нел Кеди (Nell Keddie, према Хараламбос, Холборн, 2002) је открила да неке ученике наставници дефинишу као “бистре”, а неке не. Сам **садржај предавања**, пак, зависи од наставникове дефиниције групе ученика који га слушају (**прилагођавање садржаја и метода наставе учениковој способности да га прихвати**). Тако су дефинисани као “бистри” у групи у могућности да добију квалитетније предавање. Ово је назвала: **диференцијација недиференцираног наставног програма.** Такође, **знање које ученик покаже, али се не уклапа у наставникову дефиницију вредног знања оцењује се као небитно.** Апстрактне и уопштене форме знања цене се више од конкретних

информација, а знање из искуства ученика сматра се небитним. Ученици из група дефинисаних као “брстре” склони су да прихвате информације од учитеља здраво за готово, верујући у њихову истинитост. Групе дефинисане као “лошије” (а чиниле су их деца из радничких породица) често постављају питања када се информације не уклапају са њиховим искуством, а то наставницима смета: то су “неприкладна”, “ирелевантна” питања према њиховом мишљењу. А они само не прихватају оквир рада који наставник жели да наметне.

Закључак интеракциониста је да су класификација (дефинисање) ученика и знања друштвено изграђени у интеракцијским ситуацијама. Постојала би већа једнакост шанси, када наставници не би повезивали способност ученика са карактеристикама друштвене класе (изједначавање жаргона Црнаца са стандардним енглеским, на пример).

Егзистенцијалистички приступ је одиграо важну улогу у општефилозофском сазнању човека, његовој слободи, стваралачким способностима и улози у друштву. Везујемо га за Карла Јасперса и Жан Пол Сартра. Основне карактеристике егзистенцијализма су: бављење проблемом људске егзистенције и, сходно томе антиципирање индетерминизма и индивидуализма по питању људске воље и природе уопште. Избори које имамо су суштина слободе и формирања људског бића. Сартр је веровао у неограничену слободу човека, јер људска егзистенција претходи есенцији (постојање суштини). Личност дефинише акција, човек је оно што сам од себе начини. Детерминизам је нешто што сами конструишемо (све што је стварно, што постоји, стварно је за мене зато што сам ја).

Какве везе ово има са образовањем? Ако пођемо од претпоставке да је суштина личности садржана у њеној унутарњој снази, да је та суштина извор свих способности и могућности људског бића, васпитање и образовање ћемо проучавати као процесе самоваспитања и саморазвитка. Прихватање знања је уједно и процес формирања личности. Васпитање и образовање би требало да оспособе човека за избор поступака и решења кроз која ће се развијати, дакле, за самосталност мишљења и делања. Стога васпитање више личи на тренинг (Коковић, 1994, 97).

Личност која је одгајана ван колектива, према томе, усвојиће боље вредности од оне која похађа масовну школу, јер она деградира личност, репресивним методама и притисцима на конформизам. Школе производе “једног од многих”. Отуда уверење да се више вредности (љубав, интелект) остварују и усвајају у породици, а не у школи. Али испољавање стваралаштва и анализу љубави, страсти, трагедије и сличног, омогућава бављење хуманистичким наукама, које акцентују естетски план на уштрб научног.

Слобода дијалога је веома важна при васпитању. Васпитач не сме да наступа као недодирљиви ауторитет, већ као учесник у дискусији.

Либерализам долазећи са Запада, тврди да **образовање развија и подстиче таленте, стимулише развој мисаоних, емотивних, физичких и духовних способности. Зато се сматра да бесплатно школовање омогућава свакоме да се развија.** Либерализам пропагира друштво привржено вредностима појединца, а то су слобода и рацио. Сведочанство о школовању је потврда система привидног такмичења, мотива постигнућа и крајњег резултата. Треба стећи што више сведочанстава, да би их што боље уновчили, јер постоји “laissez faire” у индивидуалном ривалству на “берзи диплома”. Либерални мит је убеђење о једнаким правима (а тиме) и могућностима за успех у друштву преко образовног система.

Шта мислите, да ли законом дефинисане једнаке образовне шансе у пракси заиста обезбеђују исте могућности за школовање свима у датом друштву? Да ли ће свако моћи да постигне успех у образовању у складу са својим способностима и количином уложеног рада? Да ли образовни систем на неки начин може да репродукује друштвене неједнакости?

Зашто је важно за васпитаче да буду свесни разлика у функцијама и процесу васпитања и образовања које предочавају ове теорије? Како видите званичне циљеве васпитања и образовања након ових увида? Који ће бити ваши лични циљеви у раду са децом? Колико се они међусобно поклапају, или разликују? Које су то вредности које ћете настојати да их деца у вртићу усвоје?

21. Религија.

Извори:

Вукомановић, Милан (2004). *Религија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Гиденс, Ентони. (2003). *Социологија*. Београд: Економски факултет.

Хараламбос, Мајкл; Холборн, Мартин (2002). *Социологија. Теме и перспективе*. Загреб: Голден маркетинг.

Хараламбос, Мајкл; Робин Хеалд (1989). *Увод у социологију*. Загреб: Глобус.

Цвитковић, Иван (2010). *Религије савременог света*. Сарајево: ДЕС.

Шушњић, Ђуро (1998). *Религија 1 и 2*. Београд: Чигоја штампа.

Религијом не можемо назвати (Гиденс, 2003; Шушњић, 1998) веру у бога. Није исправно рећи ни да је то веровање у богове, натприродно, или. веровање уопште. Религија није ни веровање у свето или натчулно, ни осећање зависности од натприродног, нити једноставно симболичко превазилажење смрти. Ни последњи смисао живота и смрти није увек везан за религију. Она није само оријентациони оквир у несигурном и неизвесном свету. Не можемо је одредити ни као пут ка душевном миру, ни као облик друштвене свести. Иако „религаре“ значи повезивање, религију не можемо да сведемо ни на то, као ни на моралне прописе у смислу божијих заповести. Она није ни пуко објашњење настанка света.

Зашто оваква одређења религије нису тачна?

Заједничко свим религијама је веровање у моћ која је нешто сасвим другачије од моћи човека! Зато би социолошка дефиниција религије могла да садржи следеће елементе: то је веровање у апсолутну мистичну моћ, која управља светом и људима, али на коју се може утицати на одређене начине. Човек искуства у вези са њим изражава на емотиван, когнитиван, мистичан и практичан начин (учењем, обредом,

кроз заједницу верника, преко харизматских личности). Без тих искустава живот заједнице и човека би био значајно другачији, па кажемо да она **имају значење за људе и да су значајна за заједницу** (Шушњић, 1998). **Митови, симболи и ритуали** су такође неодвојиви од појма религије (Вукомановић, 2004).

Поједина објашњења **настанка религије истичу човекове емотивне и когнитивне потребе, док друга сматрају кључним процес отуђења људских творевина, којима се при томе придаје мистична моћ**, од стране људи. **Разноликост религија је кроз историју човечанства велика**, што је и један од разлога зашто ју је тако тешко прецизно дефинисати. Јер, **све заједнице људи познају религију, али она није иста у свима њима** (Шушњић, 1998).

Доказе о најранијим облицима религија налазимо у виду артефаката који недвосмислено имају магијско или ритуално значење, односно, који су имали религиозну употребу. Сматра се да су **ране религије биле анимизам, натураizam, тотемизам**. Касније се јављају **политеистичке, па монотеистичке** религије (Хараламбос и Хеалд, 1989). *Набројите велике светске религије!* Од двадесетог века присутни су такозвани **нови религијски и миленаристички покрети**, који су међусобно **веома разнолики по нивоу организованости и институционализације, односу према свету и својим члановима**. Неке од њих су насилне и чланство може да се заврши смрћу верника, друге се суштински противе насиљу. Неке од њих представљају нову породицу својих верника, неке од њих захтевају да се одрекну својих биолошких породица, неке не. Оно што им је изгледа заједничко је да чланове чине у већини млади људи, испод четрдесет година (Хараламбос и Холборн, 2022; Цвитковић, 2010). *За које од њих сте чули?*

Функционалисти налазе у религији извор друштвене солидарности и средство учвршћивања вредносног конзензуса. Такође, религија помаже људима да преброде **кризне ситуације** у животу прилагођавањем и мирењем са њиховим исходом, помаже им да пронађу **смисао живота**, али и патње у њему. Све то доприноси стабилности друштва, што значи да је религија **функционална за друштво** (Гиденс, 2003; Хараламбос и Хеалд, 1989).

Међутим, религије могу да буду и **фактор раздора**, уместо солидарности и јединства. *Сетите се великих историјских раздора међу религијама. Да ли је у питању била вера, или су били кључни политички фактори и борба за надмоћ? Постоји ли могућност да се крвави обрачуни између верника различитих религија спрече? Шта све стоји на путу могућности дијалога између њих?*

Марксисти наглашавају да религија замагљује свест људи, слично као идеологија. Зато је Маркс називао „опијумом за народ“. Религија **оправдава постојећи поредак, чини да прихватимо друштвене неједнакости као нормалне и неизбежне** елементе друштва, уместо да се боримо против њих. Она нам нуди избављење и утеху након овог неправедног живота и награђује нас за трпљење, уместо за делање. Даје нам наду у натприродну интервенцију, и проналази оправдање за пјош један **механизам друштвене контроле**.

Ипак, многи религијски покрети су били усмерени на друштвени преображај. *На пример?*

Очигледно, однос друштва и религије није увек једноставно сагледати у свим његовим варијацијама. Тиме се бави социологија религије. У стварности, **религијске заједнице делају у оквирима одређених друштава и држава**, чак и када по броју чланова и утицају превазилазе њихове географске габарите. **Однос државе и религије може да буде усмерен на различите начине** (Вукомановић: 2004):

Хришћанство је кроз историју настојало да надвлада државу на различите начине (*у ком веку најизразитије?*), а ислам је тежио да применом верских закона постигне исти ефекат. Политичке власти у неким државама су покушавале и да забране практиковање религије (*наведите пример!*). Поједина фундаменталистичка религијска учења у САД перципирају државу као оличење зла и извор греха.

Модел државне цркве (Иран, Енглеска, Шкотска, Финска...) **признаје једну религију као државну**. При томе, у неким случајевима црква се финансира из јавних средстава, у неким не, а избор клерика може да буде уређен на различите начине – њих може да поставља племство, или сама црква. **Модел признатих традиционалних религија** (у Русији су законом били признати руско православље, ислам, будизам, и

семитизам) значи да њих држава признаје и даје им једнака права, док су друге, непризнате религије, занемарене. **Одвојеност државе од цркве** (Француска, Холандија, САД...) значи да религијска заједница не може да врши утицај на политику, већ да се бави само духовношћу својих следбеника. **Религија се сматра приватном сфером живота** – не забрањује се и не форсира. При томе, може да буде и потпуно искључена из јавног образовања и да држава не обезбеђује средства за функционисање верских заједница, које се третирају као удружења грађана. У оваквим друштвима се верска нетрпељивост кажњава, а **практикује се толеранција** према различитим религијама. **Модел сарадничке сепарације** (Италија, Шпанија, Хрватска) значи да између државе и верских заједница, које су раздвојене, постоји сарадња и једно од основних права које држава гарантује је право на слободу вере.

Свакако, **верске слободе су загарантоване у грађанским друштвима**. Људи имају право да верују, или не верују; да им деца буду верски образована, или не; да јавно испољавају своја верска уверења и да се удружују са другим верницима. Тиме се обезбеђује једнакост пред законом и спречава дискриминација по верској основи, бар „на папиру“. **Границе верским слободама се постављају у тренутку када постоји могућност да оне угрозе здравље или животе људи, јавни ред и мир.**

Зашто је важно да васпитачи буду упознати са појмом и разноврсношћу религијских облика, као и моделима односа државе и религије? На које све начине можете да искористите потенцијалну различиту религијску припадност деце у вртићу при раду са њима?

22. Рад.

Извори:

Милошевић, Божо (2019). *Основи социологије рада*. Ново Милошево: Банатски културни центар.

Хараламбос, Мајкл; Холборн, Мартин (2002). *Социологија. Теме и перспективе*. Загреб: Голден маркетинг.

Рад је свесна и сврсисходна активност човека који врши размену материје са природном средином уз помоћ средстава за рад, у циљу задовољења људских и друштвених потреба.

Људима је рад нужност, али се истовремено може рећи да је средство остваривања личности. *Зашто?* Рад може да буде извор јединства, или сукоба у друштву. *Како?* Ипак, кроз историју су људи развијали различите односе према раду, нарочито према физичком. Могуће је да у ловачко-сакупљачким друштвима није постојао концепт рада као таквог, пошто му се приступало када је то било потребно за прибављање хране. Генерално, сматра се да су људи пре појаве индустрије радили онолико колико им је било потребно. Такође, рад се обављао махом у оквирима домаћинства. У старој Грчкој рад је спадао у сферу нужности, насупрот сфери слободе. Рад су обављали прости робови, а узвишеним послом, политиком, бавили су се слободни људи (Grint, према: Хараламбос и Холборн, 2002). **Средњи век**, сходно античком наслеђу, **карактерише презир према раду**. Ратнички настројени варвари су гајили иста осећања према раду на земљи, а величали ратничке походе. Јеврејска и хришћанска традиција негују дивљење према контемплацији, док се на рад гледа више као на казну на коју су Адам и Ева били приморани након прогона из раја (Zuboff, према: Хараламбос и Холборн, 2002). **Савременом поимању рада допринели су протестантска рада етика, која велича рад као моралну обавезу и индустријска револуција, јер је било неопходно да погони стално буду у функцији** (Thomson, према: Хараламбос и Холборн, 2002).

Да ли животиње раде? По чему се разликује рад наука, мрава или пчеле од људског рада?

Социологија (Милошевић, 2019) у светлу разликовања људског од животињског рада сматра рад **специфично људском карактеристиком и условом опстанка људи**. Али, у савременом свету рад бива све више уситњен и расцепкан, а научне дисциплине губе занимање за рад у целовитом смислу и суштинске процесе који се у њему одвијају. Кроз историју су људи рад поимали на различите начине: као супротност не-раду, плаћену активност у јавној сфери насупрот неплаћеном раду у приватној сфери, својен је на мауелни рад, повезиван је са продуктивним активностима, радним временом, запосленостју... **У социологији су, генерално, присутна два схватања рада – позитивистичко/традиционалистичко и савремено/критичко**. При томе, **неки социолози наглашавају позитивне ефекте рада, а други негативне** (*подсетите се Маркса и Диркема, као представника конфликтне/критичке и функционалистичке теорије о друштву!*). Свеједно, рад је један од најважнијих елемената друштвене структуре и основно обележје људске егзистенције.

Како дефинишемо поделу рада, зависиће од критеријума које примењујемо (Милошевић, 2019). Тако **природном поделом рада сматрамо ону на основу пола и старости** (јер је зависила од природних особина људи). **Друштвена подела рада је општа, ако је изводимо према делатностима на пољопривреду, трговину, занате, услуге...** **Према занимањима и професијама, она је посебна**, и односи се на лекара, трговца, обућара... **Појединачна подела рада је на техничком нивоу: један човек обавља један део посла, једну операцују, а други – остале**. Ту су и подела на **апстрактан и конкретан, прост и сложен, умни и физички, производни и непроизводни, репетитивни и стваралачки, потребан рад и вишак рада**. *Наведите примере!*

Савремени начини производње, појава нових професија и укључивање вештачке интелигенције у процес рада доносе константне промене у сфери рада и доколице. *Које су добре, а које лоше?*

Зашто је васпитачима потребно да буду свесни улоге рада у друштву и за појединца, као и различитих схватања о раду? Какав став према раду ћете подстицати код васпитаника? Да ли је ваш став према раду више уобличен временом у коме живите, или неким посебним вредностима? Да ли сматрате да је доколица нешто супротно од рада?

Знате ли чији рад и даље остаје неплаћен, и зашто?

23. Глобализација.

Извори:

“Globalisation“(2006). *The Sage Dictionary of Sociology*. Bruce, S. and Yearley, S. SAGE Publications London; Thousand Oaks, New Delhi.

Реџић, Садуша (2007). Ентони Гиденс, Одбегли свет: како глобализација преобликује наше животе, Стубови културе, Београд, 2005. *Социологија: часопис за социологију, социјалну психологију и социјалну антропологију*. Орган Југословенског удружења за социологију. Вол. 49, бр. 3. Стр. 284-286.

Глобализација је процес који прожима савремена друштва на планетарном нивоу. У том процесу друштва бивају све више међусобно повезана и јавља се феномен глобалне културе. Промене које ово изазивају су појачана економска међузависност и трговина, стварање глобалних образаца размене информација и потрошње, повећање броја интернационалних културних и спортских дешавања, пораст туризма услед могућности јефтиних путовања, опадање суверенитета националних држава, пораст глобалних политичких покрета, али и глобалних здравствених и еколошких проблема, развој брзих и садржајних средстава комуницирања помоћу којих сазнајемо шта се дешава свуда у свету, што доприноси и уобличавању заједничких вредности у тој новој, глобалној култури. **Глобализацију уствари чине два процеса: друштва постају сличнија у појединим видовима, али интернационална експлоатација и неједнакост су такође у порасту** (“Globalisation“, 2006).

Из Реџић, 2007: Одбегли свет је Гиденсова (Anthony Giddens) персонофикација света који се услед неуједначених и великих промена глобализације отргао контроли.

Глобализација није један процес, то је низ неуједначених, противречних (“супротносних”) процеса који се тичу политике, културе, економије и технологије са највећим утицајем иновација на пољу система комуникације. Она није тек идеологија заговорника слободног тржишта. Глобализација, или **мондијализација**, обећава ново, “глобално космополитско друштво”. Она **најављује структуралне промене на**

планетарном нивоу, које се испољавају на свим нивоима људског битка, а ми (савременици) налазимо се у темпоралном средишту трансформације. Она нас неповратно мења – “мења само ткање наших живота”, а промене на микро и макро плану су подједнако корените и важне. (...)

Глобализација тежи формирању „глобалног друштва“, намећући решавање светских проблема на глобалном нивоу, али врши и притиске у корист локалне аутономије. Децентрализација је једна од њених последица. Полицентрична дистрибуција моћи на међународном плану је приметна кроз јачање геополитичког утицаја Јапана, Кине, Јужне Кореје, Русије и Европске Уније, што Гиденс узима као доказ да политичка доминација САД није апсолутна. С друге стране, „локални национализми“ су „одговор“ на губитак важности држава-нација, покушај ре-осмишљавања националних идентитета, јер стари геополитички облици постају кочнице у глобализованом свету.

Ни једна држава, нити група држава не може да контролише глобалну економију, па ни САД, тако да тврдња о њиховој економској доминацији није оправдана – бар не у потпуности. Исто важи и за моћне корпорације.

Иако на пољу културе постоје тенденције ка стандардизацији („сви смо у сталном контакту са другима који размишљају на другачији начин и живе другачије од нас“) глобализација уствари развија културну хетерогеност кроз мешање различитих културних утицаја и толеранцију према културним разноликостима, подстичући разлике на локалном нивоу. Утицај Америке јесте евидентан на филму, телевизији, музици..., али хомогенизација је површински ефекат глобализације у култури. Дубинске последице се огледају у већој културној разноликости. Штавише, све је чешћа појава „обрнуте колонизације“ – културног утицаја не-Запада на Запад (латинизација Лос Анђелеса, на пример).

Глобализација се “води са Запада”, и карактерише је доминација Америке у политичком и економском смислу, али њене последице присутне су свуда, оне погађају САД, као и остале земље.

Традиција и ризик су појмови који нам изгледају супротстављени по значењу, али Гиденс не сматра да се традиција нужно супротставља глобализацији и ризику који она са собом носи, нити да глобализација нужно искључује традицију.

Предати, поверити на чување, одржавање – то су значења са којима повезујемо традицију. Она подразумева ритуал и понављање. Она нам даје оквир за делање у свету у коме живимо, предочујући нам истину о њему. Међутим, **традиције су променљиве, чак бивају измишљене ради стицања/одржавања моћи или профита. Глобализација није супротстављена традицији, она ствара симбиозу модерности и традиције**, али и претпоставља космополитизам фундаментализму.

Ризик је још једна појава коју доносе нова времена. Тачније, произведени ризик, као последица људског делања (могућност еколошке катастрофе, опасности нуклеарне технологије...). Иако је наука у служби човека, и требало би да омогући супротстављање таквим ризичним ситуацијама, она је –парадоксално - последицама свога развитака, допринела њиховој актуализацији. Чини се да управо неке иновације за собом повлаче одређени ризик и опасност.

Спољашњи ризик (природне катастрофе) је повезан са могућностима на које људи немају утицаја и одувек су им били изложени. Данас су ове две врсте ризика – спољашњи и произведени - изједначене по интензитету, а значе неизвесност и представљају динамички, „подстицајни елемент“.

Гиденс сагледава традиционалну улогу брака, место жене и значај деце у породици насупрот савременима и пореди демократизацију на глобалном нивоу са развојем емотивне комуникације у међуљудским односима.

Традиционално, брак се склапа из интереса, често договором родитеља. Данас представља “упаривање” из емотивних разлога. Раније је породица била у великој мери детерминисана својом економском функцијом, па су и деца представљала будућу радну снагу, а сада рођење детета представља пре финансијско оптерећење за родитеље него финансијско побољшање. Са друге стране, рођење је постало свесна одлука оба партнера, која повлачи за собом одговорности и обавезе пред законом. Жена и њена сексуалност више нису подређени потребама репродукције, те стога не

би требало да нас изненађују хомосексуални бракови. Брак и породица “све више подсећају на демократију”, јер постају заједница равноправних чланова, са одређеним узајамним правима и обавезама.

На први поглед чини се да демократија доживљава ширење. Са друге стране, постоји доза незадовољства политиком баш код грађана који живе у државама са дугом демократском традицијом. Ово, међутим, није незадовољство демократијом, већ је пре неповерење у политичаре, које треба “лечити” “демократизацијом демократије” - борбом против корупције, транспарентношћу политичких процеса и обнављањем грађанске културе (сфере између јавне и приватне области, области не-економских институција).

Да ли ћемо остварити “транснационалну државу”? Глобални проблеми захтевају и глобална решења, захтевају међудржавно учешће и сарадњу, тако да се чини да глобализација води и ка стварању “над-државе”.

(...) И сам аутор, иако предвиђа одређене тенденције промена, наглашава да нико не може са сигурношћу да тврди у ком смеру ће се оне одвијати и са каквим последицама. Јер, оне су стихијне и неуједначене. (...)

Такође, морамо да се запитамо да ли статистички подаци који говоре о расту прихода у “неким” сиромашним државама могу да буду прихваћени као главни показатељ њиховог напретка? Да ли се те земље заиста осамостаљују или су заробљене у положају зависности? Број сиромашних у неким државама можда опада, али питање је: да ли приходи расту сходно уложеним средствима и раду, или су те земље још увек зависне од економски јачих, доминантних сила у виду држава или моћних корпорација, које присвајају вишкове и од којих неке имају годишње обрте, како сам Гиденс наглашава, веће од годишњег бруто националног производа “скоро свих земаља”? Ако Гиденс покушава да каже како глобализација води равномернијој расподели друштвеног богатства у будућности, тешко ћемо му поверовати.

Ни теза о културној хомогенизацији на глобалном плану, а хетерономији на локалном није потпуно убедљива са Гиденсовом, искључиво теоријском, аргументацијом. Нека од питања која се сама по себи намећу при читању овог дела

књиге, а свакако нису једина, јесу: да ли је оправданије говорити о стратификацијским, него о етничким културним разнородностима и да ли глобализација заиста “тежи промовисању и обнављању локалних културних идентитета”, и у којој мери то чини са обзиром на њихову евентуалну профитабилност?

Да ли нам глобализација доноси американизацију, западњаштво, доминацију богатих земаља/корпорација? Да ли се неједнакости у свету повећавају, погоршавајући положај сиромашних? Да ли глобализација уништава локалне културе, постојећим тенденцијама ка културној хомогенизацији? Да ли глобализација заиста утиче на ваш живот, и како?

Зашто је потребно да, као васпитачи имате у виду неизвесност и смер потенцијалних промена које глобализација доноси?

24. Мас-медији.

Извори:

Гиденс, Ентони. (2003) *Социологија*. Београд: Економски факултет.

Кристовић, Мирјана (2010). *Социологија масовног комуницирања*. Нови Сад: Футура публикације.

Хараламбос, Мајкл; Холборн, Мартин (2002). *Социологија. Теме и перспективе*. Загреб: Голден маркетинг.

Под мас-медијима подразумевамо **разне форме и средства: радио, ТВ, интернет, часописи, новине, видео игре, филм, музичка индустрија, мултимедији**. *Шта им је заједничко? Размислите: откуда назив масовни медији? Знате ли шта значи Меклуанов израз “глобално село”?*

Масовни медији (Гиденс, 2003; Хараламбос и Холборн, 2002) су се **развили када су се стекли технички и друштвени услови за то**. Откриће штампе, могућност снимања аудио и видео материјала, као и могућност широке дистрибуције произведеног до масовног потрошача-примаоца, односно **публике, пре свега становницима градова** у ширењу, а потом је кренуло и „покривање“ руралних подручја. Интернет је на неки начин „заокружио“ овај процес, омогућивши раније невиђену брзину прослеђивања података истовремено широм планете. Процес глобализације се тесно испреплетен са ширењем медија масовних комуникација. *Наведите примере!* Ипак, седишта бројних медијских конгломерата су у САД, што упућује на планетарно неравномерну заступљеност моћи које поседују мас-медији. Нови информациони поредак се не шири и не развија равномерно, па се са правом употребљава израз „медијски империјализам“. *Ко онда контролише информације које се одашиљу широм света?*

Они **служе комуникацији**. То значи да **постоји одашиљалац поруке** као производа, а његове **намере, мотиви и циљеви** чине да је порука носилац одређеног **значења**, које је **упућено примаоцима поруке**, односно реципијентима. Али, иако се ово

чини као једносмеран процес, **публика данас има могућност да партиципира** у масовном комуницирању, да донекле обликује његов садржај или га коментарише, па и да креира сопствене садржаје масовних медија и тиме постаје пошиљалац својих порука и учесник у комуникацији. *Наведите примере!* Ипак, питање је да ли ће сви ти садржаји са својим порукама стићи до прималаца – да ли ће оне бити видљиве, и у којој мери, ком делу публике, или ће остати непримећени у мору сличних садржаја, или бити цензурисани.

Посебну пажњу треба поклонити односу мас-медија и појединих делова друштвене структуре са којима су у интензивном односу (Крстовић, 2010): економском и идеолошком. Наиме, **мас-медији постоје као предузећа**, дакле као економски субјекти, којима је профит неопходан да би опстали. Ту на сцену ступају држава, политичке партије, разни оглашивачи, па и религијске организације као потенцијални **финансијери**. *Шта мислите, како се ово одражава на садржај мас медија? Утицаји на мас-медије могу бити директни, али и суптилни. Покушајте да докучите како? Резултат се огледа у садржају, односно производу масовних медија: одређени садржаји могу бити форсирани, а други занемарени, или чак цензурисани. За које све видове цензуре знате?*

Мас-медији, очигледно, **могу да повезују људе и олакшају живот и рад, оплемене доколицу, али они имају и тенденцију да изолују људска бића, да појачају алијенацију између њих, да доколицу учине такође отуђеном, да продукују лажне потребе уместо аутентичних, да гуше критичко и независно мишљење** (Франкфуртски круг, према: Гиденс, 2003). *Наведите примере који имају добре и лоше последице.*

Функционалистички приступ откривања функција мас медија за друштво истиче да медији **доприносе адаптацији, интеграцији, легитимисању и одржавању постојећег друштвеног поретка**: они објашњавају смисао догађаја, подржавају легитимни ауторитет, вредности и норме, и тиме изградњу концензуса и одржавање друштвеног културног континуитета, агенс су социјализације кроз забаву и учествују у кампањама за остваривање различитих друштвених циљева економске, политичке, религијске природе (сетите се улоге медија за време пандемије КОВИД-а) опуштањем редукују друштвене напетости. Али, мас-медији су **функционални и за појединца**, не само за друштво: они

појединцу могу да дају смернице у вези интегрисања у заједницу, проналажења неких идентитетских одредница, информишу га и забављају, пружају modele понашања. Други аутори, пак, критикују управо овакво, некритичко тумачење функција медија (Кристовић, 2010).

Насиље је део живота. Али, то не значи да га треба глорификовати. Мас-медији су **често пуни слика насиља**, у различитим видовима. Штавише, **има га највише у цртаним филмовима** (Андерсон; Гербнер; Гунтер, Хоџ и Трип, према: Гиденс, 2003)! Зато су вршена бројна истраживања чији је циљ био да открију **колико насиље приказано деци утиче на њихово поимање и понашање**, односно – да ли приказивање насиља **продукује насилно понашање код деце**. Резултати су различити. Једни показују да деца интернализују **обрасце насиља учећи по меделу**, што је присутније код дечака (Shanon и Weaver, према: Хараламбос и Холборн, 2002). *Шта мислите зашто?* Други нас упућују на закључак да деца знају да су **садржаји мас-медија нешто „каобајаги“ и да не подлежу утицајима**, посебно ако су усвојили позитивне и хумане вредности у **породици**. Постоји и теза да **приказано насиље производи управо негативан став према насиљу**, и да је од самих сцена насиља важнија морална поука коју дете добије гледајући их. Свакако, дете није тек пасивни посматрач, оно је способно да тумачи то што гледа.

Догађај убиства ученика у школи од стране малолетника из 2023. у београдској школи је потресао читаву јавност, не само у Србији. Сам по себи је поражавајућ, али оно што можда треба још више да забрине је чињеница да су млади користили друштвене мреже да искажу дивљење према починиоцу, или да најаве да се припремају да и сами ураде нешто слично!

Јесте ли свесни да ће и ваш васпитни утицај на ваше будуће васпитанике имати одјека у њиховом каснијем понашању? Да ли мислите да можете утицете на њихово поимање насиља? Јер, колико год настојимо да их спречимо да га виде, не можемо у томе да успемо у потпуности.

Слика света коју имамо данас у великој мери представља слику коју нам нуде медији масовних комуникација. Већ је јасно да нема коначних истина, и да је свака

перцепција условљена нашим чулним, когнитивним ограничењима и друштвеним условима. **Свет који нам сервирају мас медији је је посредована слика, конструкција стварности.** Из угла функционалистичке парадигме долазимо до закључка да ови медији по својој масовној природи омогућавају **изражавање плуралитета ставова и интереса.** Из марксистичке перспективе, видимо **капиталистичку државу и велике, економски и политички моћне корпорације, којима медији служе на разне начине:** од подстицања потрошачког менталитета, до ширења идеологије владајућих класа, директним и мање директним, суптилнијим начинима (Хараламбос и Холборн, 2002).

Шта мислите: да ли медији одражавају друштвену стварност објективно, манипулишу гледаоцима, публици пружају оно што она жели (или публика по/жели оно што јој се нуди), или једноставно, јурећи за профитом, прилагођавају своје садржаје том циљу? Да ли постоји разлика у доживљају некога ко је био очевидац догађаја, и онога ко је догађај пратио на медијима? Сетите се примера који доказују ваш став!

Без обзира да ли, и у којој мери, медији одражавају друштвену стварност (или да ли, и у којој мери се то показује, односно прихвата), она, и њена медијска репрезентација никада нису, нити могу бити, подударне. Сваки комуникацијски процес, а посебно масовни, посредован, подразумева селекционисање информација, које се одвија током њиховог произвођења, ширења и пријема. Селекција је нужна, ако ни због чега другог, онда због ограничених капацитета медијских канала и ограничене способности медијске публике да прима информације. Поменута **ограничења условљавају квантитативну селекцију (редукција количине информација), а ова може послужити као изговор за прибегавање квалитативној селекцији (избор алтернативних интерпретација и вредновања).**

Зашто је за васпитаче важно да буду свесни наведених процеса у масовним комуникацијама? Да ли сте свесни да ћете у раду са васпитаницима користити средства масовних комуникација? Која? Хоћете ли умети да препознате како медији обликују вашу, и стварност деце са којом радите? Ако развијете социолошку имажинацију, да ли ћете успети да проникнете у циљеве садржаја масовних медија? Како би то утицало на ваш рад са децом? Да ли ћете моћи да осмислите начине да припремите и осветлите

дечије умове за различите облике манипулација? Да ли су садржаји доступни деци у вртићу цензурисани, на који начин и зашто?

25. Детињство и социологија.

Извори:

Аријес, Филип (1989). *Векови детињства*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Ивер, Френес (2011). *Димензије детињства*. У: Социологија детињства. Хрестоматија. (Пр. Ненадић, М.) Сомбор: Педагошки факултет. Стр. Стр. 60- 73.

Кон, И.С. (1991). *Дете и култура*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Квортруп, Јенс (2011). *Детињство и савремено друштво: Парадоксалан однос?* У: Социологија детињства. Хрестоматија. (Пр. Ненадић, М.) Сомбор: Педагошки факултет. Стр. 54-59.

Милић, Анђелка. (2001). *Социологија породице: критика и изазови*. Београд: Чигоја.

Ненадић, Миле (2011). *Појмовне и историјске димензије детињства*. У: Социологија детињства. Хрестоматија. (Пр. Ненадић, М.) Сомбор: Педагошки факултет. Стр 16-32.

Ненадић, Миле (2012). *Детињство: биолошка чињеница живота и/или друштвена и културна творевина*. Синтезе, 2012, бр. 2, стр. 23 -44.

Томановић-Михајловић Смиљка (1996). *Детињство у историји, између идеје и праксе*. Социологија, 1996, вол. 38, бр. 3, стр. 429-443.

Требјешанин, Жарко (1991). *Представа о детету у српској култури*. Београд: Српска књижевна задруга.

Узрасне категорије познају сва друштва (Кон, 1991). Оне се разликују по способностима, захтевима друштва према њима и друштвеним улогама, а корелирају са родом и класом. Као културни подсистем, узрасни симболизам обухвата нормативне критеријуме узраста, симболизацију развојних процеса, узрасне обреде и субкултуру. Узрасни ступњеви су у суштини социјални идентитети (Ненадић, 2012). Данас, детињство је једна од централних узрасних категорија и њиме се увелико баве и науке и политика.

Могуће је да је највећи допринос социолошког изучавања детињства управо скретање пажње на чињеницу да је детињство **друштвени конструкт**, што је и основни постулат савремене социологије детињства (Томановић, 1996). **Детињство се може дефинисати само у друштвеном, историјском и културном контексту, јер је њихов производ, творевина. Иза привида да се понашају спонтано, на децу дејствује мноштво манифестних и скривених друштвених механизма који одређују њихова понашања**, баш као и понашања одраслих (Ненадић, 2012). Зато је важно детињство довести у везу са друштвеним факторима попут сплета („матрикса“) чинилаца и услова на различитим нивоима друштвене стварности (Томановић, 1996): друштвено-економском, културном (идејном и осећајном), политичком (институционалном), групном (породичном).

Детињство је кроз историју било схватано као “природна” ствар, биолошка законитост, нешто пролазно и стога дуго остајало изван пажње науке. Отуда ранија маргинализација детињства у науци. До седамдесетих година прошлог века у социологији није било нарочитог истраживања детињства и детета. До научне глорификације детета долази прво у Америци са послератним Беби бумом (енг. *baby-Boom*). У новије време, психологија и педагогија дете проучавају са микро позиција (конкретни проблеми), а социологија и антропологија и историја са макро (услови дечијег одрастања). Такође, дете се више не сагледава кроз родитељске аспирације, већ **концепт детињства упућује на проучавање дететове живљене стварности у свакодневници, на праксу детињства** (Милић, 2001). Нова парадигма детињства ставља дете у контекст друштвено-културних и историјских прилика, идеологије, вредносног система јер одрастање није тек производ биолошких и физиолошких чинилаца. Дете је биће у настајању, али то не значи да није људско биће и део шире заједнице и друштва.

Детињство, као друштвену институцију, можемо **дефинисати као “скуп друштвених односа”** (који, подразумева се, нису универзално дати) **“у оквиру којих се конституишу прве године људског живота”** (Праут и Џејмс, према: Ненадић, 2012), односно, као **период живота током којег се људско биће сматра дететом, укључујући културне, друштвене и економске карактеристике (тог периода)**. Ове четири перспективе сматрамо димензијама детињства (Френес, према: Ненадић, 2011). **Концепт**

детињства чине (Кон, 1991): сама **идеја детињства** (симболичке представе о детету, **нормативни модели детета и одрастања** и **ставови о детету** и његовим потребама које га разликују од одраслих), **пракса детињства** (стварни положај детета у породици и друштву, односи, поступци према детету, активности) и **култура детињства** (унутрашњи свет дететовог доживљаја и слика света самог детињства, као и интерактивне активности међу децом - дете у дечјем свету). Ово су три различита аспекта дефиниције детињства: детињство као скуп идеја и ставова; као скуп односа и активности и као дечији свет (Томановић, 1996).

Историјска реконструкција детињства преко анализе еволуције родитељства кроз периоде обележене различитим васпитним стиловима би могла да изгледа овако (Де Моз, према: Томановић, 1996): **инфантицидни стил** (до IV века); **одбацујући** (од IV до XIII века); **амбивалентни** (од XIV до XVII века); **доминирајући, пуритански** (XVIII век); **социјализујући** (XIX век и прва половина XX века) и **пермисивни** (почиње половином XX века).

Ипак, треба напоменути да недостатак валидних извора за проучавања детињства, нарочито када су у питању ниже класе о чијем начину живота нема много трагова или их нема уопште, може да наведе на погрешне закључке, генерализовано, или идеализовано престављање односа према детету. Такође, увек би требало имати у виду стратификацијска “укрштања”, нарочито класна и родна, која могу да допринесу да се парцијална слика знатно разликује од доминантне. Усталом чија је “доминатна”: оне најбројније класе (“широких народних маса”), или оне најмоћније? На крају, како сугерише Томановић (1996) треба се запитати да ли је и само представљање детета и односа према њему у нашим изворима идеализовано?

Кроз највећи део људске историје, рођење детета и његов развој је у великом броју култура схватано као природна чињеница, универзалан, биолошки детерминисан процес преображаја детета у одрасло, култивисано, друштвено биће (Требјешанин, 1991). Деца нису издвајана из света одраслих, третирана су као “човек у малом”, али недорасли и инфериорни, несоцијални, неодговорни и незрели. Дете и детињство су били у подређеном друштвеном статусу у односу на родитеље. Појам детињства је био непознат, па тиме и специфичне потребе детета у различитим

узрастима. Доминација родитеља над децом је сматрана природном, очигледном чињеницом разумљивом самом по себи (Милић, 2001).

Грубим уопштавањем, које свакако не може да се примени на сва раздобља, регионе и друштвене слојеве, можемо да закључимо како давну европску прошлост карактеришу и одбацивање, амбивалентности, чак и инфантицид, неуважавање дечије личности и доминација социјализаторских утицаја на дете, као претходница данашње пермисивности према детету. На пример, док је антика познавала потребу за васпитањем и прелазак детета у свет одраслих, средњи век карактерише релативна равнодушност према новорођенчету, чак и према смрти детета (Аријес, 1989; Милић, 2001). *Како би ово објаснили?* Такође, дете би рано бивало одвојено од родитеља, јер би било послато на шегртовање или служење ван породице, што је утицало на емотивно везивање – једноставно, животни век је био кратак, као и боравак детета у родној кући. У **практи интегрисаног детињства** дете је присутан, али споредан и незапажени део света одраслих.

Савремена пракса представља потпуно другачији однос према детету и детињству, у односу на дугачку традицију. **Пракса сегрегације представља одвајање дечијег света од света одраслих, са дететом као централном фигуром** и доноси мноштво контрадикторних, а преплетених односа између различитих појава и процеса као што су фамилизација, идентификација, индивидуализација, доместикација, комерцијализација детињства... Дете бива **презаштићено, издвојено из света** (који је свет одраслих), превише контролисано и подвргнуто захтевима за **униформношћу конформисањем**, што се негативно одражава на његу индивидуализацију, **развитак самосталности и активног, истраживачког односа према свету**. Упркос свим дечијим правима, **дечији глас се још недовољно чује када се одлучује о њему и његовим потребама** – то и даље за њих чине одрасли, и питање је проналажења праве мере у овоме. Откриће детињства не означава увек, и једино прогрес у односу према детету и детињству. Могу се издвојити битни парадокси у односу детињства и друштва одраслих (Квортруп, према: Ненадић, 2011).

Одрасли желе и воле децу, али их све мање рађају, а друштво им обезбеђује све мање времена и простора за њих. Одрасли верују да је добро да деца и родитељи буду

заједно, али у свакодневници су све више одвојени. Одрасли високо вреднују спонтаност деце, али је дечји живот све организованији. Одрасли изјављују да деци треба дати приоритет, али се већина економских и политичких одлука доносе мимо деце. Већина одраслих мисли да је за децу најбоље да родитељи преузму главну одговорност за њих, али у структуралном смислу нестају околности у којима родитељи то могу. Одрасли су сагласни да деци треба пружити најбољу полазну тачку за живот, али растуће сиромаштво то не дозвољава. Одрасли сматрају да децу треба одгајати у слободи и демократији, али се друштво стара о њима претежно у виду контроле, дисциплине и управљања. Одрасли углавном сматрају школовање важним за друштво, а ипак не признају вредност дечјег доприноса долажењу до спознаје. Детињство је драгоцено за друштво, али упркос томе, друштво препушта масу тошкова детињства породицама.

Објасните ове противуречности!

Оно што је одређивало и **одређује однос према детињству је сазнајна пракса људи**. То значи да **начин артикулисања детињства дефинише друштвени статус детета и његов идентитет у различитим друштвима**. Што се више развијала свест о човеку, наука га је све више стављала под надзор и контролу, а деца нису била изузета. Дуго се сматрало чињеницом је да је детињство ситуирано негде између природе и друштва, а процес социјализације кључни фактор у “превођењу” детета у културно, друштвено биће, при чему је дете сматрано “зависном варијаблом” - објектом на који се утиче социјализацијом (Милић, 2001). Међутим, **са становишта социологије, исправније би било прихватити рођење и детињство као двоструке: као биолошки чин и стање, који су друштвено и културно дефинисани на различите начине у различитим културама, па услед тога биолошки аспект губи на значају, а друштвени задобија примат над њиме**. Каква ће бити пракса детињства, зависи од “става према (не)значајности инвестирања у децу” - он генерише социјализацијску праксу и остале активности које чине свакодневни живот детета (Томановић, 1996). И зато, **“уместо да се говори о детињству у једнини, као простој рефлексiji доминантне норме и доживљаја детињства, плодносније је и једино исправно говорити о детињствима у множини као производу специфичних услова живота деце у различитим друштвеним слојевима”** (и,

додаћемо - различитим културама) “који за њих дефинишу положај и улоге” (Томановић, 1996).

Да ли је васпитачу важно да буде упознат са социолошким виђењем детета и детињства?

Пронађите законску регулативу која се тиче детињства у Србији и издвојите параграфе које сматрате важним!

Када би се упустили у истраживање представа о детињству кроз историју, које би изворе користили?

Извори:

Антонијевић, Р. (2013). *Опишта педагогија*. Београд: Институт за педагогију и андрагогију.

Аријес, Филип (1989). *Векови детињства*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Бабић, Јован (1988). *Морал и наше време*. Београд, Просвета.

Бован, Саша (2007). Појам социологије. *Развој правног система Србије и хармонизација са правом ЕУ : прилози пројекту 2006*. Књ. 5. Стр. 94-111.

Божиловић, Никола (1998). *Социологија културе. Прологомена*. Ниш: Народне новине.

Брковић, Алекса Д. (2000). *Развојна психологија*. Ужице: Учитељски факултет у Ужицу.

Булох, Верн Л. и Булох, Бони (2004). *Сексуални ставови*. Београд: Фабрика књига.

Вебер, Макс (1976). *Привреда и друштво*. Београд: Просвета.

Вајт, Лесли (1970). *Наука о култури*. Београд: Култура.

Вујисић-Живковић, Н. А. (2017). Педагогија као универзитетска дисциплина у Србији поводом 125 година сталне Катедре за педагогију на Филозофском факултету у Београду (1892-2017). *Настава и васпитање*, вол. 66, бр. 3. Стр. 395-410.

Вукомановић, Милан (2004). *Религија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Гавриловић, Данијела (2008). *Морал и религија у савременом друштву*. Ниш: Филозофски факултет.

Гиц, Лудвиг (1990). *Феноменологија кича*. Београд: БИГЗ.

Гиденс, Ентони (2003). *Социологија*. Београд: Економски факултет.

“Globalisation“ (2006). *The Sage Dictionary of Sociology*. Bruce, S. and Yearley, S. SAGE Publications London; Thousand Oaks, New Delhi.

Голубовић, Загорка (1999). *Ја и други: антрополошка истраживања индивидуалног и колективног идентитета*. Београд: Република.

Голубовић, Загорка (1981). *Породица као људска заједница*. Загреб: Напријед.

Горичар, Јоже (1970). *Социологија*. Београд: Рад.

Гуд, Вилијем; Хет, Пол (1966). *Методи социјалног истраживања*. Београд: "Вук Караџић.

Дарендорф, Ралф (1989). *Хомо социологикус*. Ниш: Градина.

Диркем, Емил (1972). *О подели друштвеног рада*. Београд: Просвета.

Диркем, Емил (1963). *Правила социолошке методе*. Београд: Савремена школа.

Ђорђевић, Драгољуб (1996). *Социологија форевер*. Ниш: Пунта.

Ериксон, Ерик Х. (1976). *Омладина, криза, идентификација*. Титоград: НИП „Побједа”.

“Елита” (1993). *Енциклопедија политичке културе*. (Матић, М., Подунавац, М., Становчић, В., Фирауновић, Д.). Београд: Савремена администрација.

Живковић, Јован (2002). Увод. У: *Ка социологији: збирка социолошких текстова*. (Пр. Јовановић, Ђ. Живковић, Ј.) Косовска Митровица: Филозофски факултет. Стр. 7-9.

Живковић, Јован (2013). *Друштво, одабрана поглавља*. Ниш: Свен.

Живковић, П. (2007). Историјски корени и савремени утицај социјалне педагогије. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, бр. 37. Стр. 423-437.

“Ideology” (1998). *A dictionary of sociology* (Marshall, G). Oxford: Oxford University Press.

„Ideology“ (2006). *The Sage Dictionary of Sociology*. (Bruce, S. and Yearley, S.). SAGE Publications London; Thousand Oaks, New Delhi.

“Ideologija” (1977). *Рјечник социологије и социјалне психологије* (Ред. Босанац, М, Олег Мандић О., Петковић. С.). Загреб: Информатор, издавачка кућа.

“Ideologija” (2008). *Рјечник социологије* (Abercrombie, N., Hill, S., Turner, B, S.). Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Ивковић, Миомир (2003). *Социологија образовања I*. Ниш: Филозофски факултет; Књажевац: Нота.

Илић, Милош (1991). *Социологија културе и уметности*. Београд: Научна књига.

Јовановић, Ђокица (2002). Шта без социологије? У: *Ка социологији: збирка социолошких текстова*. (Пр. Јовановић, Ђ. Живковић, Ј.) Косовска Митровица: Филозофски факултет. Стр. 10-12.

Јовановић Зоран (1996). Кич и авангарда. У: *Ка социологији: збирка социолошких текстова*. (Пр. Јовановић, Ђ. Живковић, Ј) Косовска Митровица: Филозофски факултет. Стр. 152-156.

Јовановић Слободан (2002). Друштво и држава. У: *Ка социологији: збирка социолошких текстова*. (Пр. Јовановић, Ђ. Живковић, Ј.). Косовска Митровица: Филозофски факултет. Стр. 69-73.

Каменов, Е. (2002). *Предшколска педагогија*. Књ. 1. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Кант, Имануел (1981). *Заснивање метафизике морала*. БИГЗ: Београд.

Квортруп, Јенс (2011). Детињство и савремено друштво: Парадоксалан однос? У: *Социологија детињства. Хрестоматија*. (Пр. Ненадић, М.) Сомбор: Педагошки факултет. Стр. 54-59.

Коковић, Драган (1994). *Социологија образовања: друштво и едукацијски изазов*. Нови Сад: Матица српска.

Кон, И.С. (1991). *Дете и култура*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

- Конт, Огист (1989). *Курс позитивне филозофије*. Никшић: Универзитетска ријеч: Центар за истраживачко-издавачку дјелатност РК ССО Црне Горе.
- Кристовић, Мирјана (2010). *Социологија масовног комуницирања*. Нови Сад: Футура публикације.
- Круљ-Драшковић, Ј. (2003). Значај интердисциплинарности у истраживању педагошких проблема. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, бр. 34. Стр. 317-346.
- Кувачић, Иван (1982). Шта је социологија и чиме се она бави? У: *Ка социологији: збирка социолошких текстова*. (Пр. Јовановић, Ђ. Живковић, Ј.) Косовска Митровица: Филозофски факултет. Стр. 13-14.
- Кун, Томас (2018). *Структура научних револуција*. Београд: Еволута.
- Лукић Д. Радомир (1974). *Социологија морала*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Мандра, Анри (2001). *Основи социологије*. Подгорица: ЦИД, Универзитет Црне Горе.
- Манхајм, Карл (1978). *Идеологија и утопија*. Београд: Нолит.
- Марјановић, Јован (1999). *Теорија политике*. Београд: Универзитет у Београду.
- Марковић, Милован (1994). *Социологија*. Приштина: Наука и друштво.
- Марковић, Данило Ж. и Булатовић Иван Ж. (2006). *Социологија*. Доњи Матејевац: МБ графика.
- Маркс, Карл (1973). *Капитал*. Београд: БИГЗ, Просвета.
- Мертон, Роберт (1998). *О теоријској социологији*. Београд: Плато.
- Милић, Анђелка (2001). *Социологија породице: критика и изазови*. Београд: Чигоја.
- Милић, Војин (2014). *Социолошки метод*. Београд: Завод за уџбенике.
- Милс, Рајт (1998). *Социолошка имагинација*. Београд: Плато.

Милс, Рајт (1998). *Елита власти*. Београд: Плато.

Милошевић, Божо (2019). *Основи социологије рада*. Ново Милошево: Банатски културни центар.

Митровић, М. Милован (2005). *Социологија. Основни појмови и проблеми*. Београд: Центар за публикације Правног факултета у Београду.

Митровић, Милован; Трипковић, Милан, Коковић, Драган (1987). *Социологија. Основни појмови и проблеми*. Београд: Научна књига.

„Морал“, (2007). *Социолошки речник*. А. Mimica, М. Bogdanović. Beograd: Zavod za udžbenike., 335 стр.

„Морал“, (1982). *Социолошки лексикон*. R. Lukić, М. Pečujlić. Beograd: Savremena administracija. 373) стр.

Ненадић, Миле Н. (2012). Детињство: биолошка чињеница живота и/или друштвена и културна творевина. *Синтезе*, бр. 2. Стр. 23 -44.

Ненадић, Миле (2011). Појмовне и историјске димензије детињства. У: *Социологија детињства. Хрестоматија*. (Пр. Ненадић, М.) Сомбор: Педагошки факултет. Стр 16-32.

Павичевић, Вуко (1967). *Основи етике*. Београд: Култура.

Парсонс, Талкот (1992). *Модерна друштва*. Ниш: Градина.

Петровић Сретен (1990). *Естетика и социологија*. Београд: Научна књига.

Первић, Мухарем (1972). Традиција: историја и присуство. У: *Мит традиција савременост*. Београд: НОЛИТ.

Поповић, Михајло (1988). *Проблеми друштвене структуре: увод у социологију*. Београд: Научна књига.

Реџић, Садуша (2020). О полу и роду. У: *Полни морал младих у перспективи рода*. Ниш: Универзитетска библиотека “Никола Тесла”. Стр. 44-51.

Реџић, Садуша (2007). Ентони Гиденс, Одбегли свет: како глобализација преобликује наше животе, Стубови културе, Београд, 2005. *Социологија: часопис за социологију, социјалну психологију и социјалну антропологију*. Орган Југословенског удружења за социологију. Вол. 49, бр. 3. Стр. 284-286.

Реџић, Садуша (2020). О моралу и развоју моралне свести код човека. У: *Полни морал младих у перспективи рода*. Ниш: Универзитетска библиотека „Никола Тесла“. Стр. 116-135

Реџић, Садуша (2023) Критички осврт на задатке студената из упознавања друштва у светлу односа социологије и педагогије. *Професионалне улоге васпитача у контексту нове концепције предшколског програма: зборник радова са Седамнаесте конференције "Васпитач у 21. веку"*, Стр. 287-291.

“Родни идентитет” (2010). *Речник родне равноправности: 102 појма родне равноправности за 102 године освајања женских људских права* (Јарић, Весна и Радовић, Надежда). Београд: В. Јарић : Н. Радовић.

“Ideologija” (2008). *Рјечник социологије* (Abercrombie, N., Hill, S., Turner, B, S.). Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Рот Никола (1989). *Основи социјалне психологије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

“Стваралачки дух” (2002) У: *Ка социологији: збирка социолошких текстова*. (Пр. Јовановић, Ђ. Живковић, Ј.) Косовска Митровица: Филозофски факултет. Стр. 123-126.

Segal, Edwin S. (2003) Cultural Constructions of Gender. U: *Encyclopedia of Sex and Gender - Men and Women in the World's Cultures* (Ур. Ember, Carol R., Ember, Melvin). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers. Стр. 3-10.

Симеуновић, Драган (1994). *Основи политичких наука – практикум*. Београд: Ферко.

“Социјализација“ (1982). *Социолошки лексикон* (Радомир Л., Мирослав П.). Београд: Савремена администрација.

“Социјализација“ (2007) *Социолошки речник* (Мимица, А., Богдановић, М.). Београд: Завод за уџбенике.

Стјепановић-Захаријевски Драгана (2010). *Род, идентитет, развој*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу.

Стојиљковић, Снежана (2009). *Личност и морал*. Ниш: Филозофски факултет; Београд: Институт за педагошка истраживања.

Тадић, Љубомир (1996). *Наука о политици*. Београд: БИГЗ.

“Традиција” (1982). *Социолошки лексикон* (Р. Лукић, М. Печујлић). Београд: Савремена администрација.

Требјешанин, Жарко (1991). *Представа о детету у српској култури*. Београд: Српска књижевна задруга.

Томановић-Михајловић Смиљка (1996). Детињство у историји, између идеје и праксе. *Социологија*, вол. 38, бр. 3. Стр. 429-443.

Фајгељ, Станислав; Кузмановић Бора; Ђукановић Борислав (2004). *Приручник за социјална истраживања*. Подгорица: ЦИД Соцен.

Филиповић, Н. С. (1977). *Дидактика*. Сарајево: ИГКРО „Свјетлост“, ООУР Завод за уџбенике.

Флере, Сергеј, Марјановић, Милош (1989). *Увод у Социологију*. Београд: Научна књига.

Френес, Ивер (2011). Димензије детињства. У: *Социологија детињства. Хрестоматија*. (Пр. Ненадић, М.) Сомбор: Педагошки факултет. Стр. Стр. 60- 73.

Халдун, Ибн (1982). *Мукадима (избор из дјела)*. Сарајево: "Веселин Маслеша".

Хараламбос, Мајкл; Холборн, Мартин (2002). *Социологија. Теме и перспективе*. Загреб: Голден маркетинг.

Хараламбос, Мајкл; Робин Хеалд (1989). *Увод у социологију*. Загреб: Глобус.

Хејвуд, Ендру (2004). *Политика*. Сlio, Београд.

Цвитковић, Иван (2010). *Религије савременог свијета*. Сарајево: ДЕС.

Шушњић, Ђуро (1998). *Религија 1 и 2*. Београд: Чигоја штампа.

Шушњић, Ђуро (1967). *Појам закона у социологији*. Београд: Институт друштвених наука.

Шеховић, С. (2006). *Дидактика*. Београд: Учитељски факултет.